ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE YANLISI DAVRANIŞLARININ YORDAYICILARI OLARAK KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ, DOĞAYLA İLİŞKİ VE ÇEVRESEL AHLAKİ MUHAKEME

Hatice SEVER
191104107

YÜKSEK LİSAN| TEZİ
Psikoloji Anabilim Adı
Gelişim Psikolojisi Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Öğr. Üyesi Dr. Seda ERZİ

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şubat, 2023

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE YANLISI DAVRANIŞLARININ YORDAYICILARI OLARAK KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ, DOĞAYLA İLİŞKİ VE ÇEVRESEL AHLAKİ MUHAKEME

Hatice SEVER
191104107
ORCID: 0000-0002-6040-1506

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Psikoloji Anabilim Adı
Gelişim Psikolojisi Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Öğr. Üyesi Dr. Seda ERZİ

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şubat, 2023

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Tez sürecimin en başında motivasyonumu doğru okuyan ve bütün süreç boyunca da her konuda desteğini sürdüren ve bana güvenen sevgili danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Seda Erzi'ye büyük bir minnettarlıkla teşekkür ederim.

Tez jürimde yer alarak geribildirimleriyle katkı sunan sevgili Doç. Dr. Ferzan Curun ve Dr. Öğr. Üyesi Nesteren Gazioğlu'na teşekkür ederim.

Bütün hayatım boyunca maddi ve manevi elini üzerimde hissettiğim annem Keziban Sever'e veri girişleri konusunda bana destek olan ablam Özge Göl'e ve bu sürecin başında eğitimime destek verip bu yola başlamamda beni motive eden ancak bu süreci tamamladığıma şahit olamayan, varlığını her zaman kalbimde taşıyacağım sevgili babam Hızır Sever'e çok çok teşekkür ederim.

Hatice SEVER

Şubat, 2023

ÖZET

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE YANLISI DAVRANIŞLARININ YORDAYICILARI OLARAK KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ, DOĞAYLA İLİŞKİ VE ÇEVRESEL AHLAKİ MUHAKEME

Hatice Sever
Yüksek Lisans Tezi
Psikoloji Anabilim Dalı Adı
Gelişim Psikolojisi Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Seda Erzi
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023

Araştırmada ortaöğretim öğrencilerinin çevre yanlısı davranışlarının kişilik özellikleri, doğayla ilişki düzeyi ve çevresel ahlaki muhakeme ile arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini 290'ı kız ve 322'si erkek olmak üzere toplam 614 katılımcı oluşturmaktadır. Veri toplama araçları olarak Çevre Davranış Ölçeği, Beş Faktör Kişilik Envanteri, Doğayla İlişki Ölçeği, Ekolojik İkilemler Formu ve Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında bağımsız gruplar için T testi, tek yönlü varyans analizi, Pearson korelasyon ve çoklu regresyon analizleri kullanılmıştır. Bu bağlamda IBM SPSS 26 programı ile Korelasyon analizi, çevre yanlısı davranışlar ile kişilik özellikleri, doğayla ilişki ve çevresel ahlaki muhakeme arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Yapılan çoklu regresyon analizinin sonucuna göre dürüstlük kişilik faktörü, doğayla ilişkinin özbenlik alt boyutu ve insan merkezli çevresel ahlaki muhakemenin birlikte genel çevre yanlısı davranışı; deneyime açıklık kişilik faktörü, doğayla ilişkinin perspektif ve özbenlik boyutu ile insan merkezli ve çevre merkezli çevresel ahlaki muhakemenin birlikte çevresel bilgiyi davranışa dökmeyi; dışadönüklük ve deneyime açıklık kişilik faktörü, doğayla ilişkinin özbenlik boyutu ve insan merkezli karar vermenin birlikte çevre sorunları ile ilgili çevresini bilgilendirme davranışını ve dürüstlük kişilik faktörü ve doğayla ilişkinin deneyim ve perspektif boyutlarının birlikte geri dönüşümü desteklemeyi farklı düzeylerde yordadığı bulunmuştur. Analizler sonucunda elde edilen bulgular literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çevre Yanlısı Davranış, Doğayla İlişki, Beş Faktör Kişilik Modeli, Çevresel Ahlaki Muhakeme

ABSTRACT

PERSONALITY CHARACTERISTICS, NATURE RELATEDNESS AND ENVIRONMENTAL MORAL REASONING AS PREDICTORS OF PRO-ENVIRONMENTAL BEHAVIOR OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Hatice Sever
Master Thesis
Psychology Department
Developmental Psychology Master's Program with Thesis
Thesis Advisor: Dr. Seda Erzi
Maltepe University Graduate Institute, 2023

In the study, the relationship between the pro-environmental behaviors of secondary school students and their personality traits, the level of relatedness to nature and environmental moral reasoning were examined. The sample of the study consists of a total of 614 participants, of which 290 are girls and 322 are boys. Environmental Behavior Scale, Five Factor Personality Inventory, Relatedness to Nature Scale, Ecological Dilemmas Form and Demographic Information Form were used as data collection tools. Within the scope of the research, Pearson correlation and multiple regression analyzes were used by using IBM SPSS 26 program. Correlation analysis showed a significant relationship between pro-environmental behaviors and personality traits, relatedness to nature, and environmental moral reasoning. According to the results of the multiple regression analysis, conscientiousness, nature relatedness-self and anthropocentric environmental moral reasoning together predicted the general pro-environmental behavior; openness to experience, nature relatedness-perspective and nature relatedness-self, and anthropocentric and ecocentric environmental moral reasoning together predicted putting environmental knowledge into behavior; extraversion and openness to experience, nature relatedness-self and anthropocentric moral reasoning together predicted the behavior of informing the people about environmental problems, and conscientiousness, nature-relatedness-experience and nature-relatedness-perspective together predicted recycling at different levels. The findings obtained as a result of the analyzes were discussed within the framework of the literature.

Keywords: Pro-Environmental Behavior, Relatedness to Nature, Five Factor Personality Model, Environmental Moral Reasoning

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii

TEŞEKKÜR iv

ÖZET v

ABSTRACT vi

İÇİNDEKİLER vii

TABLOLAR LİSTESİ xi

ŞEKİLLER LİSTESİ xii

KISALTMALAR xiii

1. GİRİŞ 1

1.1. Problem 1

1.2. Çalışmanın Amacı 2

1.3. Çalışmanın Önemi 3

1.4. Varsayımlar 6

1.5. Sınırlılıklar 6

1.6. Tanımlar 7

2. GENEL BİLGİLER 8

2.1. Çevre Yanlısı Davranış 8

2.1.1. Çevre yanlısı davranışı davranışı açıklayan kuramsal yaklaşımlar 9

2.1.1.1. Planlı davranış modeli 9
2.1.1.2. Norm-aktivasyon modeli 12
2.1.1.3. Değer-inanç-norm modeli 13
2.1.1.4. Sosyal ekoloji kuramı 15
2.2. Doğayla İlişki 18
2.2.1. Doğayla ilişki perspektifinden çevre yanlısı davranış 19
2.3. Beş Faktör Kişilik Modeli 20
2.3.1. Kişilik özellikleri perspektifinden çevre yanlısı davranış 23
2.4. Çevresel Ahlaki Muhakeme 25
2.4.1. Ekolojik ikilemler 27
2.4.2. Çevresel ahlaki muhakeme perspektifinden çevre yanlısı davranış 28
3. YÖNTEM *31*
3.1. Araştırma Modeli 31
3.2. Evren ve Örneklem 31
3.3. Veriler ve Toplanması 34
3.3.1. Demografik bilgi formu 34
3.3.2. Çevre davranış ölçeği 34
3.3.3. Ekolojik ikilemler formu 35
3.3.4. Beş faktör kişilik envanteri (BFI) 35
3.3.5. Doğayla ilişki ölçeği 36
3.4. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması 37
4. BULGULAR VE TARTIŞMA *38*

4.1. Bulgular 38

4.1.1. Ölçeklere ilişkin betimsel istatistikler 38

4.1.2. Cinsiyet ile araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiye dair sonuçlar 39

4.1.4. Korelasyon analizi sonuçları 43

4.1.5. Regresyon analizleri 49

4.2. Tartışma 52

4.2.1. Araştırma değişkenlerinin sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesine yönelik bulguların değerlendirilmesi 53

4.2.2. Çevre yanlısı davranışlar ile kişilik faktörleri arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bulguların değerlendirilmesi 64

4.2.3. Çevre yanlısı davranışlar ile doğayla ilişki arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bulguların değerlendirilmesi 70

4.2.4. Çevre yanlısı davranışlar ile çevresel ahlaki muhakeme biçimleri arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bulguların değerlendirilmesi 72

4.2.5. Çevre yanlısı davranışlar için yapılan regresyon analizlerinin değerlendirilmesi 78

5. SONUÇ VE ÖNERİLER *82*

KAYNAKLAR *86*

EKLER *120*

EK 1. Maltepe Üniversitesi Etik Kurul Kararı 120

EK 2. Bilgilendirilmiş Onam Formu 121

EK 3. Demografik Bilgi Formu 122

EK 4. Çevre Davranış Ölçeği 123

EK 5. Ekolojik İkilemler Formu 124

EK 6. Beş Faktör Kişilik Ölçeği 126

EK 7. Doğayla İlişki Ölçeği 127

ÖZGEÇMİŞ *128*

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcılara Ait Sosyodemografik Özelliklere İlişkin Sıklık ve Yüzde Değerleri 32

Tablo 2. Ölçeklerden Elde Edilen Puanların Ortalamaları, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerler 39

Tablo 3. Cinsiyete Göre T Testi Analiz Sonuçları 40

Tablo 4. Sınıf Düzeyine Göre Çevre Yanlısı Davranış Puanlarının Farklılaşmasına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları 43

Tablo 5. Çevre Yanlısı Davranış Toplam Puan ve Alt Boyutları ile Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları 48

Tablo 6. Çevre Davranışları İçin Çoklu Regresyon Analizi Tablosu 49

Tablo 7. Bilgiyi Davranışa Dökme İçin Çoklu Regresyon Analizi Tablosu..... 50

Tablo 8. Çevresini Bilgilendirme İçin Çoklu Regresyon Analizi Tablosu 51

Tablo 9. Geri Dönüşümü Destekleme İçin Çoklu Regresyon Analizi Tablosu 52

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Değer-İnanç-Norm Teorisi (Stern ve ark., 1999) 14

Şekil 2. Costa ve McCrae'nin Beş Faktör Modeli 21

KISALTMALAR

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

ÇYD : Çevre Yanlısı Davranış

BDD : Bilgiyi Davranışa Dökme

Dİ : Doğayla İlişki

1. GİRİŞ

1.1. Problem

Günümüzde küresel ısınma, kirlilik, hayvan neslinin tükenmesi ve diğer çevre problemlerinin etkileri gittikçe kendini göstermektedir. İnsanlar hava kirliliği, seller, kuraklıklar ve sudaki, havadaki, topraktaki toksinlere bağlı artan hastalıklarla karşı karşıyadır. Fakat buna rağmen davranışlarımız ve hayat tarzımız küresel ısınmaya, yaşam alanların yok edilmesine ve ozon tabakasının delinmesine neden olmaya devam etmektedir (Winter, 2000). İnsanlar kimyasal atıklarını toprağa, havaya, suya bırakmakta; geri dönüşebilecek atıkları çöpe atmakta; yürümek yerine iki adımlık yerler için araç kullanmaktadırlar. Bilim insanlarının "Antroposen Çağ" dedikleri bu dönemde, dünyanın varoluşundan bu yana ilk kez tek bir tür, yani insan, gezegen üzerinde bu kadar güçlü bir tahribata neden olmaktadır ve geçtiğimiz 2019 yılı, 1880'den bu yana kayıtlara geçen en sıcak ikinci yıl haline gelmiştir (Doğal Hayatı Koruma Vakfı [WWF], 2020). Bu nedenle yeryüzünün insanlar ve diğer pek çok canlı için yaşanılmaz bir yer olmasını engellemek için, çevreye karşı davranışlarımızda etkili bir değişiklik gerekmektedir (Charles ve diğerleri, 2018).

Ancak her zaman davranışlarımız çevreye yönelik tutumumuzun göstergesi olmayabilir. (Dunlap, Van Liere, Mertig ve Emmet Jones, 2000; Kaplan, 2000). Yani pek çok kişi çevre problemlerinin farkında olup ve bu problemlerle ilgili olmasına rağmen yine de bu tutumu her zaman davranışlarına yansıtmamaktadır. Psikologlar, bu çelişkiyi ve bazı insanların neden çevreye karşı sorumlu davranışlar sergilerken bazılarının sergilemediğini anlamak için motivasyon, tutum ve inançları araştırmışlardır (Allen ve Ferrand, 1999; Dunlap ve Mertig, 1995; Nordlund ve Garvill, 2002). İnsanların doğayla bireysel ilişkisi çevre davranış biçimleriyle ilgili fikir verebilir; yani doğadan kopukluk gezegenimizin yok olmasına katkı sağlamaktadır (Schultz, Shriver, Tabanico ve Khazian, 2004). Eğer bu devam eden bozulmayı ve insanların acı çekmesini durdurmak

istiyorsak doğaya neden bu şekilde davrandığımızı anlamamız gerekmektedir (Oskamp, 2000; akt. Nisbet, 2005).

Çağımızda çocukların şehirleşme ve teknolojik gelişmelerden olumsuz yönde etkilendiğini ve gittikçe doğayla bağlarının kopmakta olduğunu görmekteyiz (Louv, 2012). Ekopsikologlara göre çocuklar doğuştan doğaya bağlılık içgüdüsünü taşırlar; fakat, daha sonra yaşadıkları sosyal hayatları, duygusal farklılıkları onları çevreden uzaklaştırır (Liefländer, Fröhlich, Bogner ve Schultz, 2013). Sosyal hayatla ilgili en önemli nedenlerden biri şehirlerde çocukların doğal alanlara erişimi zaten zorken, ebeveynler evin dışındaki çevreyi tehlikeli gördüklerinden ve güvenlik endişesi yaşadıklarından dolayı, çocuğun doğaya dair deneyimlerini kısıtlaması sonucunda çocuğun doğayı git gide kendinden uzakta bir nesne olarak algılamasıdır (Louv, 2012). Wells ve Lekies (2006)'e göre, çocukluğunda doğa deneyimleri yüksek bireyler, yetişkin olduklarında da doğayı koruma konusunda daha fazla olumlu eğilim içindedirler. Bu nedenle, çocukluk dönemindeki deneyimler aracılığıyla edinilen doğaya bağlılık, çevrenin korunması bakımından çok önemlidir. Doğaya ve çevreye dair duyarlılığı gelişmiş gençler, hem kendilerinin hem de çevresindeki insanların hayatlarını dönüştürebilir (WWF, 2020). Çünkü çevre yanlısı davranış, gelecek nesillerin yararı için kişisel çıkarların üstesinden gelmeyi gerektirmesi nedeniyle toplum yanlısı ahlaki eyleme eşdeğerdir (Krettenauer, 2017). Bu nedenle gençlerin sahip oldukları ahlaki muhakeme düzeyleri çevre yanlısı davranma eğilimlerinde önemli bir başka konudur.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, ortaöğretim öğrencilerinin çevre yanlısı davranışlarının kişilik özellikleri, doğayla ilişki düzeyleri ve ekolojik etik yaklaşımları açısından incelenmesi ve ilgili değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırılması amaçlanmaktadır. Cevap aranacak araştırma soruları ve test edilecek hipotezler şu şekildedir:

1) Ortaöğretim öğrencilerinin çevre yanlısı davranış toplam puanı demografik değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?

2) Ortaöğretim öğrencilerinin doğayla ilişki puanları demografik değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?
3) Ortaöğretim öğrencilerinin çevre yanlısı davranış toplam puanı ile doğayla ilişki ölçeğinin deneyim alt boyutu ilişkilidir.
4) Ortaöğretim öğrencilerinin çevre yanlısı davranış toplam puanı ile doğayla ilişki ölçeğinin perspektif alt boyutu ilişkilidir.
5) Ortaöğretim öğrencilerinin çevre yanlısı davranış toplam puanı ile doğayla ilişki ölçeğinin özbenlik alt boyutu ilişkilidir.
6) Ortaöğretim öğrencilerinin dürüstlük kişilik özelliği ile çevre yanlısı toplam puanı ile pozitif yönde ilişkilidir.
7) Ortaöğretim öğrencilerinin uyumluluk kişilik özelliği ile çevre yanlısı davranış toplam puanı ile pozitif yönde ilişkilidir.
8) Ortaöğretim öğrencilerinin açıklık kişilik özelliği ile çevre yanlısı toplam puanı ile pozitif yönde ilişkilidir.
9) Ortaöğretim öğrencilerinin dışadönük kişilik özelliği ile çevre yanlısı toplam puanı ile pozitif yönde ilişkilidir.
10) Ortaöğretim öğrencilerinin nörotizm kişilik özelliği ile çevre yanlısı toplam puanı ile negatif yönde ilişkilidir.
11) Ortaöğretim öğrencilerinin insan merkezli ahlaki muhakeme puanları çevre yanlısı davranışlarla ilişkilidir.
12) Ortaöğretim öğrencilerinin çevre merkezli ahlaki muhakeme puanları çevre yanlısı davranışlarla ilişkilidir.
13) Ortaöğretim öğrencilerinin çevresel olmayan ahlaki muhakeme puanları çevre yanlısı davranışlarla ilişkilidir.
14) Çevre yanlısı davranışlar kişilik özellikleri, doğayla ilişki alt boyutları ve çevresel ahlaki muhakeme biçimleri bakımından anlamlı düzeyde yordanmakta mıdır?

1.3. Çalışmanın Önemi

Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi bugün toplumumuzun karşılaştığı başlıca zorluklardır, bu nedenle toplumdaki çevre yanlısı davranışı ve onu etkileyen faktörleri

bilmek ve anlamak önemlidir (Palupi ve Sawitri, 2018). Erten (2004)'e göre çevre problemleri sadece teknoloji veya yasalarla çözülebilecek bir problem olmadığı bu problemin ancak davranışların değiştirilmesi ile mümkün olabileceği belirtilmektedir. Çevre dostu davranış da çevrenin korunmasına katkıda bulunan bireylerin davranışıdır ve doğaya karşı özenli bir tutum içerdiği için prososyal bir davranış olarak görülebilir (Palupi ve Sawitri, 2018). Buna ek olarak, Nisbet, Zelenski ve Murphy (2009), bireylerin doğaya bağlılıklarının çevreyi korumaya yönelik davranışlarına olumlu etkisi olacağını, insanların doğanın içinde olduklarında onu koruma eğilimlerinin artacağını iddia etmişlerdir. Çevre konusunda çalışan psikologlara göre çocuklar doğuştan doğaya bağlılık içgüdüsünü taşırlar. Fakat, daha sonra yaşadıkları sosyal hayatları, duygusal farklılıkları onları çevreden uzaklaştırır (Liefländer vd., 2013). Genel olarak, doğa ile ilgili olma fiziksel aktivite, sağlık ve öznel iyi oluş ile olumlu bir şekilde ilişkilidir. (Puhakka, ve diğerleri, 2018). Ancak kentsel alanlarda artan yerleşim ve doğal alanların azalması genç nesli en olumsuz şekilde etkileyebilir. Örneğin, doğaya erişim eksikliği (örneğin, evden uzaktaysa) ve kentleşme, ortak kültürel mirasın (örneğin, hayvanlar ve doğa ile olan bağlantı) bir nesilden diğerine aktarılmasını engelleyebilir (Puhakka vd., 2018). Bununla ilgili çevresel değişiklikler, gençlerin zamanlarının çoğunu kapalı alanlarda geçirme riskini artırabilir ve doğaya bağlılıklarını zayıflatarak, onları doğanın sağlık yararlarından yararlanma olasılıklarını azaltabilir. Büyük ölçekli bir ABD çalışmasında 4. ve 12. Sınıflar arasında çevre yanlısı davranışlarda belirgin bir azalma bulunmuştur (Wray-Lake, Metzger ve Syvertsen, 2016). Benzer şekilde, Negev ve diğerleri (2008) İsrailli öğrencilerde 6. ve 12. sınıflar arasında çevre yanlısı davranışlarda (geri dönüşüm, su ve enerji tasarrufu, atık azaltma gibi) bir düşüş olduğunu bildirmiştir. Bu bulgular, ergenlik yıllarında çevre yanlısı davranışlarda sistematik bir düşüş olduğunu göstermektedir. Ancak çalışmalar, bunu hangi faktörlerin açıklayabileceğine dair herhangi bir açıklama sunmamaktadır. Ergenlerin yeşil alanda çok az zaman geçirmeleri (McCrorie, Fenton ve Ellaway, 2014) ve yaş arttıkça görülen daha düşük çevre yanlısı davranış düzeyi kentlerde gittikçe zayıflayan doğa ilişkisine atfedilebilir (Krettenauer, 2017). Öte yandan bu yaş dönemi için sosyal sorumluluk değerlerinde de düşüşler bildirilmiştir (Wray-Lake vd., 2016). Ancak biz biliyoruz ki

ergenlik, daha soyut düşünme becerileri, daha büyük perspektif alma becerileri ve toplumsal konular hakkında daha fazla bilgi nedeniyle artan ahlaki duyarlılığın gelişimsel bir dönemi olarak tanımlanmıştır (örn. Eisenberg, Carlo, Murphy ve Van Court, 1995; Eisenberg ve diğerleri, 2002). Bu nedenle olayları soyut ve farklı açılardan değerlendirebilen ergenlerde çevresel davranışlar neden azalmaktadır?

Palupi ve Sawitri (2018), yaptıkları çalışmada lise öğrencilerinin çevre yanlısı davranışlara karşı olumlu bir niyeti olduğunu ancak eylemde başarısız olduklarını söylemektedir. Ancak iklim ve çevre sorunlarının yaratabileceği ciddi sonuçların gençlerin gelecekteki fırsatlarını ve refahlarını etkileyeceği göz önüne alındığında iklim ve çevre sorunlarına katkıda bulunabilmeleri önemlidir. Eylül 2018'de, 15 yaşındaki Greta Thunberg, büyüyen iklim krizini ciddiye almayan yönetim ve ülkeleri protesto etmek için İsveç parlamentosunun önünde bir okul grevi başlattı ve Greta Thunberg'in protestosu bir yıldan kısa bir süre içinde küresel bir gençlik iklim aktivizmi hareketine ilham verdi (Marquardt, 2020). Dünyanın dört bir yanındaki çocuklar ve gençler, siyasi liderlere baskı yapmak ve iklim değişikliğine karşı gelecek nesillerin geleceklerini kurtarmak için Cuma günleri okula gitmeyip, sokaklarda eylemler yaptılar ve hala eylemlerine devam etmektedirler (Kart, 2020; DW, 2020). Bu eylemlere Türkiye'den de katılan gençler bulunmaktadır (Gözesmi ve Yar, 2019; İklim Haber, 2020). Literatürdeki bulguların aksine çevreyi korumak için aktivistlik yapan gençlerin olduğunu da görmek, farklı insanların doğaya değer vermek için farklı nedenleri veya nedenleri olabileceği fikrini desteklemektedir (Bjerke ve Kaltenborn, 1999). Ergenliğin başında çevreye yönelik tutumlarda bir azalma görülse de ilerleyen yaşla birlikte ekolojik duyarlılığın arttığı ve çevre ile ilgili etik ilkelerin devreye girdiği söylenebilir. Çünkü ergenlikte gelişen soyut düşünce ve perspektif alma ile birlikte ergenler çevre ile ilgili bilgileri çok boyutlu bir şekilde işleyebilmekte ve bu da çevre ile ilgili karmaşık sorunları anlamasına yol açmaktadır (Chawla, 1988, akt. Yaban, 2020). Bu çelişkili eğilimler, gençlerde ahlaki gelişimin çok yönlü doğasına işaret etmektedir; burada bazı faaliyetler yaşla birlikte giderek zorunlu hale gelirken arkadaşları değildir (Metzger ve Ferris, 2013; Smetana ve diğerleri, 2009). Ergenler arasında çevre yanlısı davranışlar hem iç hem de dış olmak üzere çeşitli faktörlerden oluşabilir ve bu faktörler bir arada

bir kişinin eylemlerinde kendini gösterebilir. Bu nedenle önemli davranış değişikliklerinin görülebileceği bireylerin çevre yanlısı davranışlar ile çeşitli değişkenler arasında araştırmacılarca ortaya konan önemli ilişkileri de düşündüğümüzde çevre eğitimi programlarının oluşturulması ve uygulanması ile öğretmenlerin ve ailelerin çocuklara yaklaşımında, hem çocukların hem de ergenlerin doğayla olan ilişkilerinin, kişilik özelliklerinin ve çevresel ahlaki muhakeme biçimlerinin dikkate alınması, daha verimli sonuçlara ulaşılmasında faydalı olacaktır. Bu çalışmada ergenlik dönemindeki doğayla olan ilişki, kişilik özellikleri ve bu dönemdeki çevresel etik yaklaşımlarındaki farklılıkların çevre yanlısı davranışlarına ne ölçüde atfedilebileceği araştırılacak ve çevre yanlısı gençlerin psikolojik bir portresi çıkarılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın ülkemizdeki psikoloji literatürüne ve eğitim programlarına katkısı olacağı düşünülmektedir.

1.4. Varsayımlar

1) Araştırma belirlenen okullardaki ortaöğretim öğrencilerinin verdikleri bilgilere dayalıdır. Bu sebeple öğrencilerin ölçekleri içten ve doğru yanıtladıkları varsayılmaktadır.
2) Örnekleme seçilen öğrencilerin, tüm evreni yansıtacak nitelikte olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

1) Bu araştırma 2020-2021 eğitim öğretim yılında, İstanbul ili içerisinden seçilen liselerin 9., 10.,11. ve 12. sınıflarına devam eden 614 öğrenci ile sınırlıdır. Ancak veri toplarken sınava hazırlandıkları için 12. sınıflara okullarda ulaşılmakta zorlanılmıştır.
2) Katılımcılardan Covid nedeniyle online ortamda veri toplanmak istenmiş ancak gerekli katılım sağlanmadığı için kağıt kalem yöntemiyle toplamaya karar verilmiştir.
3) Katılımcıların araştırmaya katıldıklarını beyan etmelerine rağmen velilerine götürmeleri istenen onam formlarını araştırmacıya veya okul yönetimine tesliminde

sorun yaşanmıştır. Covid sonrası velilere ulaşmakta zorlanan okul yönetimleri MEB onayı olduğu için veri toplanmasına izin vermişlerdir.

4) Bu çalışma örneklemin büyüklüğü ve değişkenleri sınırlandırmak amacıyla sadece okula devam eden öğrencilerle sınırlıdır.
5) Elde edilen veriler araştırmada kullanılan ölçeklerin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Çevre yanlısı davranış: Çevreye zarar vermekten kaçınmayı ve/veya çevreyi korumayı amaçlayan kamusal alanda (örneğin, çevresel hareketlere katılım) (Steg ve Vlek, 2009) ya da özel alanlarda (örneğin, geri dönüşüm) (Hadler ve Haller, 2011) gerçekleştirilen tüm olası eylemler.

Kişilik: Bir kişinin fiziksel ve sosyal çevresiyle etkileşim biçimini açıklayan, düşünce, duygu ve davranışın birbirinden farklı karakteristik özellikleridir (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem ve Nolen-Hoeksema, 2008).

Doğayla ilişki: Bireylerin doğa ile olan bilişsel, duyuşsal ve fiziksel bağlantılarıdır (Bektaş, Kural ve Orçan, 2017).

Çevre etiği (Ekolojik Etik): Çevre etiği, insanlar ile doğal çevreleri arasındaki ahlaki ilişkilerin sistemli olarak incelenmesidir (Sönmez, 2017).

İnsan Merkezli Ahlaki Muhakeme (Antroposentrizm): İnsan merkezciliktir. İnsanı doğanın merkezi sayan öğreti ya da görüştür (Hage ve Rauckienė, 2004; akt. Turan, 2009).

Çevre Merkezli Ahlaki Muhakeme (Ekosentrizm): Evreni temel alan, doğanın dengesini ve ekosistemin birliğini, çeşitliliğini sürdürmeye önem veren görüştür (Turan, 2009).

Çevresel Ahlaki Muhakeme: Bir fikrin / eylemin çevresel iyileştirme ve koruma için doğru veya yanlış olup olmadığını belirleme sürecidir (Tuncay, Yılmaz-Tüzün ve Tuncer Teksöz, 2012).

2. GENEL BİLGİLER

Bireylerin çevre konusundaki davranışlarının nedenleri hatta nedenlerin ötesinde çevre sorunları karşısında onları kolektif olarak harekete geçiren, tetikleyen durumlar merak edilmektedir. Bu konuda farklı farklı görüşlerin olduğunu görmekteyiz. Örneğin kişiler kendilerini çevre sorunlarına dair bir bilgi yığınının altında ezilmiş hissediyorsa ya da problemleri önlemede çaresiz hissediyorlarsa çevresel davranmayabilirler (Kaplan, 2000). Eğer insanlar çevresel stratejilerin etkisiz olacağına inanıyorlarsa veya durum onlara umutsuz görünürse ve çevresel davranışı gerçekleştirirken ya da hayatlarına entegre ederken düşük öz yeterlilik hissederlerse güdülenmeme oluşabilir (Pelletier, Legault ve Tuson, 1996) Bireyin yerel çevresinden hoşnut olmaması da çevre yanlısı davranışın potansiyel belirleyici bir etkeni olarak görülmektedir (Pelletier vd., 1996) Ünal ve arkadaşları (2001)'ne göre ise, insanların çoğu çevresel kirlenmenin oluşturabileceği zararın farkında değil ya da bu hasarın ne kadar büyük olabileceğini hayal edemiyorlar (akt. Bahar, 2015). Bu durum üzerinde, çevresel değişimlerin sonuçlarının yavaş yavaş ortaya çıkması etkili olabilir. Örneğin ozon tabasındaki delinme ve iklim değişikliği gözle görülür bir şekilde gözlemlenemez, sonuçlarını da hemen hissetmeyeceğimiz için bu durum soyut ve konuyla alakasız görülebilir. Kuzey bölgelerde yaşayanlar küresel ısınma sonucunda ilk kez görülen böcekleri ya da vaktinden önce eriyen buzulları fark ederler.

2.1. Çevre Yanlısı Davranış

Çevre psikolojisinin önemli konularından birisi çevre yanlısı davranıştır ve çevreci davranışın farklı açıklamaları vardır. Çevreci davranış, atık üretimini azaltmak, enerji kullanımını azaltmak gibi bireyin doğal ve yapılı dünyaya karşı yaptıklarının negatif etkisini en aza indirmeyi hedefleyen davranıştır (Kollmuss ve Agyeman, 2002). Stern, (2000; Stern P. C., New environmental theories: toward a coherent theory of environmentally significant behavior, 2000), ise bir davranışın çevre yanlısı olabilmesi için davranışın sonucunda doğal çevrede pozitif yönlü değişimlere yol açmasının

gerekliliğini vurgular. Bir başka açıklama ise çevreye zarar vermekten kaçınmayı ve/veya çevreyi korumayı amaçlayan kamusal alanda (örneğin, çevresel hareketlere katılım) (Steg ve Vlek, 2009) ya da özel alanlarda (örneğin, geri dönüşüm) (Hadler ve Haller, 2011) gerçekleştirilen tüm olası eylemleri ifade eder. Kısaca çevreye en az zararı olan hatta faydası olan davranışlardır ve çevre yanlısı davranışların kesin bir şekilde veya büyük oranda çevresel amaçlarla motive olması şart değildir (Gatersleben, 2015). Örneğin çevre yanlısı bir eğilimi olmasa da bireyler alışkanlıkları nedeniyle (örneğin su tasarrufu davranışları) veya başka nedenlerle (daha az maliyet nedeniyle toplu taşıma kullanma) motive olabilir.

Bamberg ve Möser (2007), çevre yanlısı davranışların motivasyonlarının, kişisel çıkarların (kendi sağlığına yönelik riskleri azaltmak isteme), başka kişilerin, diğer canlıların, gelecek kuşaklar ve ekonomik sistemin iyilik halini gözetme eğilimlerinin bir etkileşimi olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bireyler çevre sorunlarının sonuçlarını fark ettikçe ve konuyla ilgili bireysel sorumluluk hissettikçe çevre sorunlarına ahlaki bir bakış açısından bakmaları ve değerlendirmeleri olasıdır (McCright ve Dunlap, 2011). Ayrıca literatürde başkalarının iyilik halini gözeten, kendi çıkarlarını geri planda tutabilen özgeci değerlere sahip bireylerin doğal çevreye dair ahlaki bir yükümlülük duymalarının daha olası olduğu ortaya konmuştur (Karp, 1996; Schultz ve Zelezny, 1998). Bu bilgiler çevre sorunlarını ahlaki bir düzlemde görüp görmemek ve çevresel değerleri oluşturan süreçte kişilik özellikleri, ihtiyaçlar ve doğa ile ilişkilenme biçimlerinin çevre yanlısı davranışı ortaya koymada önemli bir faktör olabileceğini düşündürmektedir.

2.1.1. Çevre yanlısı davranışı davranışı açıklayan kuramsal yaklaşımlar

2.1.1.1. Planlı davranış modeli

Planlı Davranış Modeli, Icek Ajzen (1985), tarafından geliştirilen çevre yanlısı davranışı açıklayan önemli bir kuramdır. Birey belli bir davranışı ortaya koymaya ne kadar niyetliyse o kadar güçte çaba harcar ve o davranışla meşgul olma ihtimali artar. Bu model çevresel davranışın, tutum (attitudes), öznel normlar (subjective norms) ve

algılanan davranışsal kontrolün (perceived behaviour control) etkisiyle ortaya çıkacak davranışsal niyetlerle (intentions) açıklamaktadır (Steg ve Nordlund, 2015). Davranışa ilişkin tutumlar o davranışın olası maliyeti veya yararı, iyi veya kötü, zor veya kolay gibi birtakım inançlara dayalı değerlendirmelerden oluşur. Örneğin toplu taşımayı çevreye yararlı ve eğlenceli olarak düşünülürse olumlu tutumlar seyahat konforu açısından düşünülürse olumsuz tutumlar ortaya çıkabilir. Bu değerlendirmede artılar ve eksiler karşılaştırıldığında hangisi ağır basıyorsa tutumlar o yönde olacaktır (Ajzen, 1991). Bir bireyin tutumları, birçok faktöre (inançlar, duyguların doğası ve gücü vb.) bağlı olarak davranışı tahmin etme veya etkileme potansiyeline sahiptir. O nedenle çocuk ve ergenlerin okul gibi sosyalleştikleri bir ortamda ve ev gibi birincil öğrenme ortamlarında ilişki içinde oldukları kişilerin çevreye, doğaya karşı olumlu değerlendirmeler yapmasını kolaylaştırır.

Öznel normlar, birey için önemli kişilerin bir davranışı uygun bulup bulmama derecesini ve davranışın toplumsal maliyet veya faydasını yansıtır. Kişinin bu beklentilere uyma motivasyonuna göre öznel normların davranış üzerindeki etkisi artar. Yakın ilişki içinde olduğumuz kişilerin çevre yanlısı davranışa teşvikinin kişinin çevre yanlısı davranışı tekrar tekrar yerine getirmesinde itici bir gücü olduğu söylenebilir. On beş yaşındaki ergenlerle çalışılan bir araştırmada aile, okuldaki çevresel farkındalık kampanyaları ve okuldaki akran grubunun çevre yanlısı davranışlar ve tutumlar üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur (Duarte, Escario ve Sanagustín, 2017). Bu ve buna benzer araştırmalar bize göstermektedir ki öznel normlar aracılığıyla ergenlikteki çevre yanlısı tutumları teşvik etmek mümkündür. Örneğin yakınınızdaki insanların plastik ve kağıt tüketiminin zararlarına yönelik güçlü inançları varsa ve sizden de kullanımınızı azaltmanız yönünde bir beklentileri varsa bu beklentilere uyma konusunda motive olabilir, kendinize bir termos alarak su, çay kahve gibi içecekleri tek kullanımlık ürünlerde tüketmezsiniz.

Algılanan davranışsal kontrol ise kişinin bir davranışı gerçekleştirmek için yeterli araç ve kaynaklara (deneyim, zaman, bilgi, para vb.) sahip olduğu düşüncesini yansıtır, yani o davranışı gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğine ilişkin algısıdır (Ajzen, 1991).

Örneğin bisiklet kullanmanın çok yorucu olduğunu ve kendinizin yeterince formda olmadığınıza inanıyorsanız düşük davranışsal kontrol hissedersiniz ve bisikletle okula veya işe gitme konusunda başarısız olursunuz. Bu davranışsal kontrol algısı davranışı niyet yoluyla etkilediği gibi bazen de doğrudan davranışı etkiler. Örneğin, işe metroyla gitmeye niyetlendiğiniz bir gün kullanacağınız metro hattında bir bakım çalışmasının başladığını öğreniyorsunuz. Bu durumda da davranışsal kontrol algınız düşer ve seyahat davranışınızı doğrudan etkiler. Fransız ve Hint örnekleminde kültürün ve ebeveynlik stillerinin ergenlerin çevre yanlısı davranış ve tutumları üzerindeki etkisini araştıran bir çalışma, ergenlerle daha eşit ve demokratik bir düzlemde ilişki kuran ebeveynlerin hem ergenler üzerindeki pozitif etkileri olabileceğini hem de çocuklarının kendi çevre yanlısı davranışları üzerindeki etkiye açık olduklarını göstermektedir (Gentina ve Singh, 2015). Buna göre ergenlerin algıladıkları davranışsal kontrollerini destekleyen ebeveynlik stillerinin çevre yanlısı davranış niyetleri ve tutumları üzerinde önemli bir etkisi olabileceğini düşünebiliriz. Çünkü sıcak ve eşit bir yerden kurulan bir ebeveynlik ilişkisi, çevre ile ilgili konularda ve davranışlarla ilgili ergenin kendini daha rahat ifade etmesini, ebeveyniyle öğrendiklerini tartışabilmesini destekleyecektir. Ebeveyn ise çocuğunun özerkliğini kabul ettiği için onun etkisine daha açık olacaktır. Ek olarak bu çalışma içinde bulunulan yaşanılan toplumdaki hakim kültürün (kolektivist veya bireyci) de ebeveynlik stillerinin üzerindeki etkisine dikkat çekerek çevreci tutumlar üzerindeki dolaylı etkisini vurgulamaktadır. Yapılan bir başka araştırma insanların çevresel seçimlerinde ilgili maliyet ve faydaları dikkate aldıklarını, ancak çevreyi koruma istekleri yüksek olsa bile, tutumlarını ve davranışlarını uyumlu tutmak için gerekli kendini kontrol kapasitesinden yoksun olabileceklerini göstermiştir (Wyss, Knoch ve Berger, 2022). Bu nedenle toplumsal düzlemde ve yakın ilişkiler bağlamında kişinin çevre sorunlarına dair kontrol algılarının arttırılmasının önemi artmaktadır. Çeşitli devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının toplum ve eğitim politikalarının çevre dostu olması ve çevreci davranışa teşvik etmesi, çevre sorunlarının olumsuz sonuçlarına dair toplumun olumlu bir tutum geliştirmesini sağlayabilir. Hem makro düzeyde toplumun, hem de mikro düzeyde yakın ilişki içinde olduğu kişilerin (ebeveyn ve akranlarının) çevre yanlısı davranmaya dair olumlu tutumlara sahip olmaları, bireyin

de çevre ve doğaya dair olumlu tutumlar geliştirmesini kolaylaştırabilir ve kendinden beklenilen şekilde davranışlarını dönüştürmek için algıladığı kontrol duygusunun artmasına yol açabilir. Planlı davranış kuramındaki tutumlar ve davranışsal kontrol algısının geri dönüştürülmüş kağıt kullanımı, et tüketimini azaltma ve enerji tasarruflu ampul kullanma gibi pek çok çevre yanlısı davranışı tahmin etmede kullanışlı bir kuramdır (Harland, Staats ve Wilke, 1999).

2.1.1.2. Norm-aktivasyon modeli

Planlı davranış teorisinin çevresel davranışı tahmin etmedeki gücü diğer motivasyonel faktörler eklendiğinde daha da artar. Kişisel normların (personal norms), yani çevre yanlısı davranışta bulunmanın ahlaki bir zorunluluk olarak hissedildiği koşulda farklı çevreci niyet ve davranışları planlı davranış etmenlerinin ilerisinde öngörebilmektedir (Harland vd., 1999). Kişisel normlar hem norm-aktivasyon modelinde hem de değer-inanç-norm modelinin kilit faktörüdür. Bu modeller çevre yanlısı davranışta ahlakın baş rol oynadığını ileri sürer çünkü çevreci davranışlar insanlar açısından çoğu kez maliyet ve çaba gerektirir ve çoğu durumda insanlar doğruyu yaptıklarına inandıklarında çevreci davranış ortaya çıkar (Steg ve Nordlund, 2015). Norm aktivasyon modeline göre insanlar, toplum yanlısı davranışlar sergilemenin ahlaki bir zorunluluk olduğuna inanmaktadır (Schwartz, 1977). Modelin merkezinde yer alan kişisel normlar ise 4 değişken tarafından aktive edilir. Bunlar: problemin farkındalığı, sorumluluk üstlenme, müdahale etkisi ve öz-yeterlilik algısıdır.

Problem farkındalığı, çevre yanlısı davranmamanın olumsuz sonuçlarının farkında olma düzeyi; sorumluluk üstlenme, çevre yanlısı davranmamanın bu olası olumsuz sonuçlarından kendini sorumlu hissetme; müdahale etkisi, çevre sorunlarını azaltacak etkideki eylemlerin belirlenmesini ve öz-yeterlilik algısı ise çevre ile ilgili tehditleri ortadan kaldırma yeteneği ya da öz-yeterlilik hissi olarak açıklanabilir. Schwartz ve Howard (1981), bu değişkenlerin etkisi durumdan duruma ve zaman içinde değişebildiği ve sabit kalmadığı için durumsal değişkenler şeklinde tanımlamışlardır. Modelin temel düşüncesi, bireyler doğal çevre ile ilgili sorunları sadece başkalarının, endüstriye veya hükümete atfetmediği ve kişisel bir sorumluluk hissederse kişisel

normların aktive olacağıdır (Steg ve Nordlund, 2015). Diğer yandan bireyler kendi eylemlerinin (müdahale etkisi) de bahsi geçen sorunları azaltacağına inanmalıdır. Örneğin kaynakların çok fazla tüketilmesi (karbon emisyonunu azaltmak) gibi çok fazla insanın katılımını ve iş birliğini gerektiren sorunlar gibi. Öz-yeterlilik algısı planlı davranış teorisindeki algılanan davranışsal kontrole benzemektedir. Kişinin çevresel sorunları azaltabilecek davranışları yerine getirmede gerekli yeterlilikte veya yetenekte hissederse kişisel normlar harekete geçecek ve çevre yanlısı davranışın ortaya çıkması kolaylaşacaktır (Schwartz, 1977). Araştırmalar durumsal değişkenler ve kişisel normlar arasındaki ilişkiyi farklı yorumlamışlardır. Bazı araştırmacılar durumsal değişkenlerin kişisel normlar ve davranışsal niyet ve davranışlar arasındaki ilişkiyi modere ettiğini, yani durumsal değişkenler güçlü olduğunda kişisel normlar davranışsal niyet ve davranışları tahmin edebileceğini söylemektedirler. Bazı araştırmacılar ise bir aracı modelden bahsetmekte ve kişisel normların gücünün durumsal değişkenlere bağlı olduğunu ifade etmedirler. Steg ve De Groot (2010) insanların çevre sorunlarıyla ilgili sorumluluk almaları, ahlaki olarak bu sorunları çözmeye dair bir yükümlülük hissetmeleri ve çevre sorunlarının çözümünde bir katkı sağlayıp sağlayamayacaklarına dair güçlü bir inanca sahip olmaları için öncelikler kendi davranışlarının probleme neden olduğunun farkında olmaları gerektiğini ortaya koymuştur.

2.1.1.3. Değer-inanç-norm modeli

Bireylerin baskın değer yönelimleri (örneğin, ekonomik, sosyal) ekolojik ikilemler hakkında karar verirken hangi nedenleri önemli olarak seçtiklerini etkilemektedir (Axelrod, 1994). Crumpei, Boncu ve Crumpei (2014), Romen üniversite öğrencileri örnekleminde yaptıkları çalışmada, değerleri ve inançları nedeniyle çevreyi önemseyen öğrencilerin karşılaştıkları ikilem senaryolarında ekolojik seçeneği tercih etme olasılığını daha yüksek bulmuşlardır.

Değer-inanç-norm teorisi, Stern ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş (Stern, 2000), ekolojik sorunlar söz konusu olduğunda davranışlarımızı neyin etkilediğini açıklamaya çalışan modellerden biridir (Stern ve Dietz, 1994; Berenguer, 2010). Değer-İnanç-Norm teorisi norm-aktivasyon modelindeki durumsal faktörlerin (özellikle problemin fakında

olmanın), bireyin hayatına yöne veren genel amaçlara yani değerlere (values) ve insan-doğa arasındaki ilişkilere dair inançları yansıtan ekolojik dünya görüşüne (ecological worldviews) bağlı olduğunu iddia eder. Teorisinin yapısı şu şekildedir: Ekolojik dünya görüşü bireyin problemlerin fakrında olma düzeyini belirler. Problemin farkındalığı da bireyin çevre ile ilgili tehditleri azaltmak için harekete geçip geçmeyeceğini, kişisel normlarını ve dolayısıyla da davranışını etkiler.

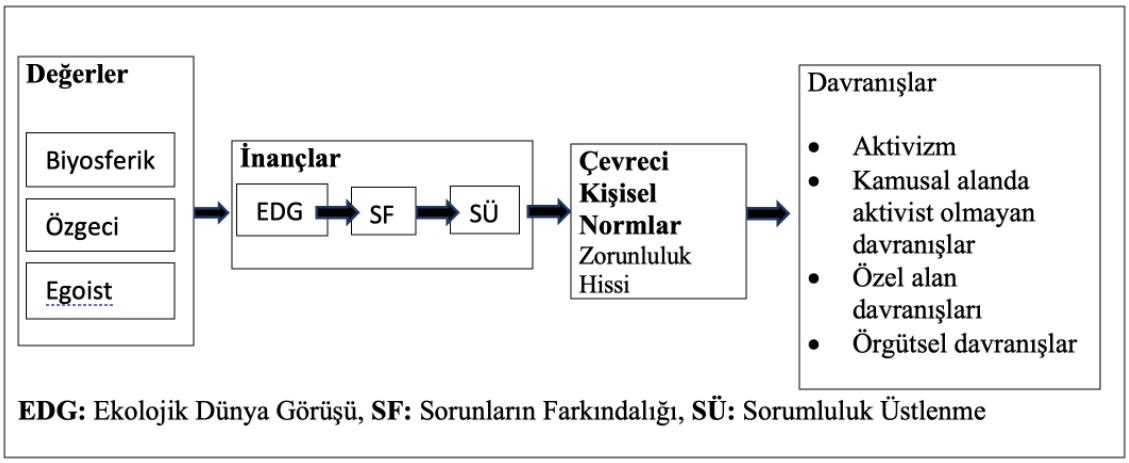

Şekil 1. Değer-İnanç-Norm Teorisi (Stern, Dietz, Abel, Guagnano ve Kalof, 1999)

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere bu modeldeki nedensellik zincirinde her değişken birbirine bağlıdır ve kendinden sonraki değişkeni etkilediği varsayılır. Çevresel değerler egoist, özgeci ve biyosferik olarak 3'e ayrılmaktadır. Egoist değerler, bir kişinin kendine diğer insanlardan ve diğer canlılardan daha fazla değer vermesine dayanır. Yani egoist değerler insanları, kendilerini kişisel olarak etkileyen çevre yönlerini korumaya veya kişisel maliyetler yüksek olarak algılanırsa çevrenin korunmasına karşı çıkmaya yatkın hale getirir. Özgecil değerler, diğer insanlara odaklanır ve bu tür değerlere sahip insanlar, çevresel fenomenleri topluluk, etnik grup, ulus-devlet veya tüm insanlık gibi bir insan grubu için maliyet veya faydalara dayanarak yargılarlar. Biyosferik değerler ise insanların çevre sorunlarının ekosistemlere veya biyosfere maliyet veya faydalar temelinde yargıladığı bir değer yönelimini yansıtır. Nedensellik zincirinin bir sonraki basamağı olan ekolojik dünya görüşü sahip olunan bu 3 tür değere göre belirlenir. Egoist değerler ekolojik dünya görüşüyle olumsuz ve özgeci (alturist) ve biyosferik değerlerle ise olumlu yönde ilişkilidir (Stern vd., 1999; Stern,

2000). Mevcut ekolojik dünya görüşü ise bir sonraki basamak olan sorunların farkındalığı inancını etkilemektedir. Sorunların farkındalığı çevresel koşulların insanlara, diğer tüm canlılara ve gezegene faydalı veya zararlı olacağı inancıdır. Bu inanç, kişinin davranışlarının olumsuz sonuçları önleyebileceği ya da olumsuz sonuçlara yol açabileceğine olan inancını yani bir sonraki basamak olan sorumluluk üstlenme inancını etkilemektedir. Kişi davranışlarının diğer türler ve biyosfer üzerinde olumlu ya da olumsuz bir sonuca yol açacağına dair inanç geliştirmişse davranışlarını değiştirmek ya da düzenlemek için de sorumluluk üstlenecektir. Bu zincirin son halkası olan çevresel kişisel normlar ise bireylerin çevreyi korumak için ahlaki ve manevi bir yükümlülük hissetmesi olarak açıklanabilir. Kişi çevre yanlısı davranmayı etik bir zorunluluk olarak görüyorsa davranışlarının etkisini azaltmak için çaba harcayacaktır (Choi, Jang ve Kandampully, 2015)

Stern ve arkadaşları (Stern, 2000; Stern vd.,,ve ark., 1999) daha önceki araştırma ve kuramlardaki sosyo-demografik özellikler, değerler, inançlar ve normlar gibi farklı etmenleri birleştirmiştir. Bu yaklaşım, insanların kendileri için önemli olan çevresel yönleri koruyabileceklerine inandıklarında çevresel davranışlar göstereceklerini düşünmektedir (Berenguer, 2010). Modelde yer alan değişkenlerden kişisel normlar ise farklı koşullardaki çevre yanlısı davranışları tahmin etmede başarılıdır (Stern, 2000).

2.1.1.4. Sosyal ekoloji kuramı

Çevre yanlısı davranış gelişim psikoloji açısından ele alındığında çevre yanlısı davranışlardaki farklılıklar hem sosyal etmenler (kültürel değerler, sosyo-ekonomik düzey, ebeveynlik tutumları vb.) hem de bireysel etmenlerle (ahlaki duygular, kendini düzenleme, gelişim dönemi vb.) açıklanabilir. Bireylerin çevre yanlısı davranışlarını açıklamada kullanışlı olabilecek sosyal ekoloji kuramı ise bu etmenlerin etkisini ele alarak bu etkileri anlamaya ve düzenlemeye odaklanır. Bu kuram çevre yanlısı davranışların bireysel özelliklere ek olarak aile, okul, arkadaşlar ve kültürü de kapsayan çok boyutlu bir yapı olduğunu dile getirir (Yaban, 2020, s. 302). Sosyal ekoloji kuramında 5 yakınsal süreçten bahsedilir. Bunlar: mikrosistem, mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronositemdir (Bronfenbrenner ve Ceci, 1994).

Mikrosistem bireyin günlük hayatında iletişim ve etkileşim halinde olduğu ailesi, sınıfı, arkadaşları gibi yakın çevresindeki bireyler ve ilişkileri kapsar. Bu mikrosistem içerisinde yer alan aile, çocuk ve gençlerin çevre yanlısı tutum ve davranışları üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir (Grønhøj ve Thøgersen, 2012). Sosyal öğrenme kuramıyla benzer şekilde ebeveynler çevre yanlısı davranışları yaparak çocuklarına model olur (Matthies, Selge ve Klöckner, 2012), çevre sorunlarıyla ilgili çocuklarıyla konuşarak çevre yanlısı normlar oluşturmalarına yardımcı olur (Grønhøj ve Thøgersen, 2012) ve çocuklarını bu çevresel değerlere katılmaları konusunda motive etmeleri çevre yanlısı davranışlara dair içsel bir motivasyon yaratır (Matthies vd., 2012). Çocuklar büyüdükçe sosyalleşmenin de etkisiyle arkadaş ve akran gruplarının etkisi artmaktadır. Bunun etkisi çevre yanlısı davranışların gelişiminde de önemli bir katkısı vardır. Ebeveynlerin bu etkisi yaşa göre de değişebilmekte ve çevre yanlısı davranışlarla ilgili anlamlı olmayan ilişkiler küçük yaş çocuklarının ebeveynlerinin çevre yanlısı davranışlarını görerek davranışa karar vermede yeterince olgunlaşmamaları ve bu davranışları yeterince benimsememeleri ile açıklanmaktadır (Hoffman, 2000). Akranlar, özellikle ergenlikten itibaren bireyi geri dönüşüm gibi çeşitli çevre yanlısı davranışlara yönlendirerek yarattığı sosyal baskı ile çevre yanlısı kimlik oluşturmalarına katkı sağlamaktadır (Collado, Evans ve Sorrel, 2017). Birey bunun tam tersi ailesi ve akranlarının karşı çıkmasıyla da baş etmek durumunda kalabilir (Blanchet-Cohen, 2008). Yani kişinin çevre yanlısı davranışları arkadaşlarının bunu yapıp yapmamasına dair inançlarından da etkilenir. Mezosistem düzeyinde mikrosistemlerin birbirleriyle etkileşimi söz konusudur. Örneğin bir ergenin mezositeminde ailesi ve arkadaşlarıyla olan ilişkileri vardır ve çevre yanlısı tutuma sahip bir ailedeki etkileşimlerin akranlarıyla olan ilişkilere de taşınması ile birbiriyle etkileşime giren bu mikrositemler ergenin bir değeri içselleştirmesini sağlayabilir. Bu iki sistem çevre yanlısı davranışı önemli derecede etkilese de bireyin etkileşim içinde olduğu sosyal kurumlar (okulun ve öğretmenlerin uygulamaları, tutumları gibi), sosyal politikalar ve sosyal medya gibi ekzositemi oluşturan ilişkilerden ve içinde yaşanılan kültürel çevreyi yansıtan makrosistemden de etkilenmektedir. Çünkü bireyin içinde yaşadığı kültür inanç sistemlerini, yaşam tarzlarını, sosyo-ekonomik durumlarını (SED) kapsar. Örneğin

bireyselliğin ön planda olduğu Avrupa toplumlarıda daha çevre merkezli değerlerin çevre yanlısı davranışlarla olumlu ilişkileri olduğu ve Asya kökenli toplumlarda olduğunun aksine insan merkezli değerlerin de çevre yanlısı davranışlar açısından önemine dikkat çekilmiştir (Milfont, Duckitt ve Cameron, 2006). Çünkü insan merkezli akıl yürütmenin baskın olduğu bir kişi insanı tanrıya en yakın varlık olarak görür ve diğer canlılara nazaran üstün olduğuna inandığı için doğaya egemen olma ve doğayı sömürme eğilimini daha yüksek gösterir (Feygina, 2013). Bir başka örnek yüksek SED'e sahip bireylerin düşük SED'e sahip bireylerden daha fazla çevre politikalarını savunmaları ve daha çok çevre yanlısı davranış göstermeleri olabilir (Eom, Kim ve Sherman, 2018). Son olarak kronosistem bireyin doğduğu ve yaşadığı zamanın çevre yanlısı tutumlar ve davranışları üzerindeki etkisini yansıtır. Örneğin X ve Y kuşağı çalışanları ile yapılan bir çalışmada dışsal motivasyonların çevre yanlısı davranış üzerindeki etkisinin kuşaktan kuşağa farklılık sergilediği ortaya koyulmuştur (Kim, Kim, Han ve Holland, 2016). Sosyal ekoloji kuramı çevre yanlısı davranış ve tutumlar arasındaki ilişkilerde daha çok düzenleyici rolleri açıklamıştır. Kellert (2002), bu kuramı insan gelişimini ekolojik olarak kuramsallaştırsa da yine doğanın insan yaşamındaki etkilerini göz ardı etmesi nedeniyle eleştirmiştir. Diğer üç kuram da çevre yanlısı davranışı ortaya çıkaran bireysel güdüleyicileri ele alır ve çevre yanlısı davranışı açıklamak için sık kullanılmıştır. Çevre yanlısı davranışı daha iyi anlayabilmek için insan-doğa ilişkisine daha yakından bakmak gerekir. Çünkü doğaya bağlılık duygusu çocukluk, ergenlik ve yetişkinlikteki çevre yanlısı davranışları etkilemektedir (Matsuba, Krettenauer ve Pratt, 2020). Özellikle kentsel alanlarda çocuklar ebeveynlerinin güvenlik riski gibi nedenlerle veya büyük şehirlerde doğal alanlara erişimin güçleşmesi nedeniyle doğa yoksunluğu yaşamakta ve doğanın insan gelişimi ve sağlığı için faydalarından uzakta kalmaktadır (Louv, 2012). Çocukluktaki doğaya katılım ve çevresel deneyimler yetişkinlikteki değerlerinin ve bireyin ekolojik benliğinin gelişimini etkiler. Çocukların da gelişmekte olan benlik duyguları doğal dünyadan koptuğunda doğa sevilen ve korunması gereken bir yer olarak değil de kontrol edilmesi ve korkulması gereken bir şey haline gelir (Orr, 2002; akt. Yaban, 2020). Bu nedenle çevre yanlısı davranışı neyin motive ettiğini veya tutumları neyin belirlediğini

araştırırken bireylerin doğayla ilişkilerini, doğaya dair bilişsel ve duygusal olarak algılarını ele almak önemlidir.

2.2. Doğayla İlişki

Eko-psikoloji çalışmalarında günden güne insanın doğayla ilişkisi, doğaya bağlılık duygusunun önemi vurgulanmakta (Bektaş vd., 2017) ve insan – doğa ilişkisindeki duygusal bağa odaklanılmaktadır (Özgün ve Özgün, 2019). Doğaya karşı duygusal yakınlık ve doğaya olan ilgi, bireyleri koruma eylemlerine yatkın hale getirir (Kals, Schumacher ve Montada, 1999). Wilson (çev. 2005; 151-166) insanın diğer canlılarla yakınlaşmasının doğuştan gelen bir ihtiyaç olduğunu belirtiyor. Wilson'ın evrimsel gelişime dayanan biyofili hipotezi insanın doğal çevreyle ilişki kurma eğilimiyle beraber biyolojik çeşitliliğin önemini anlamayı vurgular. Bu hipotezle tutarlı kanıtlar; yaban hayat aktiviteleri, hayvanat bahçeleri, bahçecilik, hayvanlarla ilişkilerimiz ve doğa görüntülerine düşkünlüğümüzü içerir (Wilson, 1993; akt. Nisbet, 2005). Sıradan doğa manzaraları bile şehir görüntülerinden daha çok tercih edilir (Hartig, Böök, Garvill, Olsson ve Gärling, 1996; Kaplan, 1995). Dolayısıyla insanın doğayla olan bağlantısının insan sağlığı ve iyilik haline olan etkileri araştırmalarda kendine yer bulmuştur (Cervinka, Röderer ve Hefler, 2012). Bu araştırmalarda doğaya bağlılığın, insanoğlu için temel psikolojik bir ihtiyaç olduğu (Baxter ve Pelletier, 2019); doğa ile olan bağını tam olarak anlayan insanın tüm canlılar ve gezegen için daha fazla empati geliştirebileceğini ve doğa ile daha fazla ilgili olmanın mutluluğu arttırdığı (Nisbet vd., 2009) aynı zamanda da doğayla ilişki içinde olma ile depresyon, kaygı ve stres arasında ters bir ilişki olduğu (Sarıçam, Şahin ve Soyuok, 2015) gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Doğaya olan yakınlık, mutluluk, doyum, empati, doğaya olan ilgi, biyofili ve biyo ve sosyo-çeşitliliğe yakınlık sürdürülebilir eylemleri teşvik eden olumlu duygusal durumlardır (Tapia-Fonllem, Corral-Verdugo, Gutiérrez-Sida, Mireles-Acosta ve Tirado Medina, 2010).

2.2.1. Doğayla ilişki perspektifinden çevre yanlısı davranış

Yapılan araştırmalar, doğa ile olan bağlantıların ve doğayla ilişkili olma durumunun, çevre yanlısı davranışların ve tutumların etkili bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir (Howell, Dopko, Passmore ve Buro, 2011; Zelenski ve Nisbet, 2014; (Barbaro ve Pickett, 2016; Forstmann ve Sagioglou, 2017). Doğayla ilişki, bireyin yeryüzündeki diğer canlılarla karşılıklı bağlantılarını anlamasını ve ona verdiği değeri kapsar. Bu sadece bir doğa sevgisi ya da gün batımları ve kar taneleri gibi doğanın yüzeysel hoş yönlerinden zevk almak değildir. Doğanın tüm yönlerden önemini anlamaktır hatta örümcekler yılanlar gibi estetik açıdan cazip gelmeyenleri bile anlamaktır (Nisbet vd., 2009). Doğanın kendi içindeki ilişki ağlarını keşfetme, doğada yaşayan canlı ya da cansız her varlığın bir bütünün parçalarından daha fazlası olduğunu kavrayabilmektir (Capra, 1998, akt. Özgün ve Özgün, 2019). Doğayla ilişkinin bir diğer tanımı ise doğanın içine dahil olmaktır (Schultz, 2001). Bir araştırmada doğayla ilişkisi yüksek olan bireylerin daha düşük olanlara kıyasla çevre problemlerine dair daha kaygılı hissettikleri ifade edilmektedir (Schultz vd., 2004). Bu kişilerin hissettiği çevresel endişe çevre dostu davranışlarla olumlu ilişki içindedir (Dutcher, Finley, Luloff ve Johnson, 2007).

Schultz (2000), insanların geliştirdiği çevresel kaygı türlerinin, kendilerini doğayla bağlantılı olarak görme dereceleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Egoist kaygılara Batson'ın empati-özgecilik hipotezi gözünden baktığımızda çevresel sorunlar bireyin hayatını olumsuz etkilediği durumda kişisel sıkıntı yarattığı düşünülebilir. Batson'a göre ihtiyacı olan başka bir kişiye tanık olmak bireyde üzüntü ve kişisel sıkıntıya yol açabilir. Bu durumdaki kişinin vereceği ilk tepki kendine odaklı olacak ve kendi sıkıntısını azaltmak için karşıdaki kişiye yardım edecek veya mağdurdan uzaklaşacaktır (Batson ve diğerleri, 1991).

Stern ve Dietz'in (1994) modelinde bahsettikleri egoist değerler genellikle çevre hareketine zıtmış gibi görünse de, egoist kaygıları yüksek kişilerin çevresel zararlardan kendilerine yönelik bir tehdit algıladıkları durumlarda, kendileri için çevre sorunları konusunda endişelenebilirler. Özgeci çevresel kaygılar; bir kişinin çevre sorunlarını,

ister bireyler, ister mahalle, sosyal ağ, ülke veya tüm insanlık olsun, diğer insanlar için maliyetler veya faydalar temelinde yargıladığında çevre için endişelenmesini ifade eder. Biyosferik çevresel kaygılar ise, tüm canlılar ve canlılık (bitkiler, deniz yaşamı, kuşlar, hayvanlar) için bir endişe duymaya dayanır (Stern ve Dietz, 1994). Ayrıca doğada fazla vakit geçiren ve farklı farklı eylemlerde bulunan bireylerin doğayla olan ilişkileri pozitif yönlü ve yüksektir (Nisbet vd., 2009). Eğer biz doğaya değer verip doğayla ilgili kaygı duyarsak, bu durum onu korumak istememizi etkileyebilir veya eğer bir şey birinin yaşantısının parçası değilse ya da kişi o şeyin parçası olmadığını hissediyorsa o şeye önem göstermesi zordur (Howard, 1997; akt. Nisbet, 2005). Schultz doğayla ilişkimizdeki bu duygusal yönü de doğaya bağlılık şeklinde ifade etmiştir. (akt. Özgün ve Özgün, 2019). Doğaya bağlılık bireylerin yaşadığı yeri sevme derecesini etkileyerek, o çevreyi korumaya daha istekli halde ve davranışlarının da o yönde daha çevre dostu olmasında önemli bir etkiye sahiptir (Korpela, Ylén, Tyrväinen ve Silvennoinen, 2008; Howell vd., 2011). Fakat, mevcut araştırmalar çevresel karar alma sürecinin şekillenmesinde yüksek düzeyde istikrarlı bireysel farklılıkların, özellikle de kişilik özelliklerinin olası rolünü büyük ölçüde göz ardı ederek, çevre yanlısı bireyin yalnızca kısmi bir portresini sunmaktadır (Markowitz, Goldberg, Ashton ve Lee, 2012).

2.3. Beş Faktör Kişilik Modeli

Literatürde büyük beşli olarak ifade edilen kişilik özellikleri ile çevresel kaygı ve tutumlar, doğa ile bağlantı ve davranışsal hedefler de dahil olmak üzere çeşitli çevresel eylem yordayıcıları arasındaki ilişkileri araştıran son çalışmalar, çevreyi koruyan bireyin tahmininde kişiliği düşünmenin önemini daha da göstermiştir. Çevre odaklı ve birey odaklı bireyler üzerine yapılan araştırmaların kişilik özelliklerini içerecek şekilde genişletilmesi gerekli görünmektedir ve bu istikrarlı bireysel farklılık değişkenlerinin incelenmesi, çevre yanlısı eylemin motivasyonel temelleri hakkında daha geleneksel olarak incelenen sosyal psikolojik değişkenlerden (örn. tutumlar, değerler) elde edilebileceğinden daha güvenilir bilgiler sağlayabilir (Markowitz vd., 2012).

Kişilik, bir kişinin fiziksel ve sosyal çevresiyle etkileşim biçimini açıklayan, düşünce, duygu ve davranışın birbirinden farklı karakteristik özellikleridir (akt. (Atkinson vd.,

2008, s.223). Eysenck (2013, s.2) ise kişiliği çevreye uyumu şekillendiren karakter, mizaç, fiziksel ve bilişsel özelliklerin istikrarlı bir organizasyonu olarak tanımlamaktadır. Kişiliğin, bireyleri birbirinden ayıran özellikler toplamı olarak kişinin hayatına önemli etkileri bulunmaktadır (Yıldız, Taştan Boz ve Yıldırım, 2012).

Costa ve McCrae'nin Beş Faktör Modeli		
Kişilik Faktörü	**Yüksek Düzey Özellikler**	**Düşük Düzey Özellikler**
Dışadönüklük	Sevecen Katılımcı Konuşkan Eğlenceyi Seven Aktif Tutkulu	Çekingen / Soğuk Yalnız Sessiz Ağırbaşlı/Ölçülü Pasif Duygusuz
Nörotizm	Endişeli Huysuz Kendine Acıyan İçine kapanık Duygusal Savunmasız/Hassas	Sakin Soğukkanlı Kendinden memnun Rahat Duygusal olmayan (Kontrollü) Dayanıklı
Açıklık	Hayalperest Yaratıcı Özgün Çeşitliliği tercih eden Meraklı Liberal	Gerçekçi Yaratıcı Olmayan Geleneksel Rutini tercih eden Meraksız Muhafazakar
Uyumluluk	Merhametli Güvenen Cömert Uysal Hoşgörülü İyi Huylu	Acımasız Şüpheci Cimri Karşıt olan / Düşman Eleştirel Gergin / Sinirli
Dürüstlük	Vicdanlı Çalışkan Organize Olabilen Dakik Hırslı Azimli	Umursamaz/İhmalkar Tembel Dağınık Geciken Amaçsız Bırakan / İstikrarsız

Şekil *2***.** Costa ve McCrae'nin Beş Faktör Modeli (Feist ve Feist, 2008)

Beş faktörlü kişilik modeli; deneyime açıklık (openness to change), dürüstlük (conscientiousness), dışadönüklük (extraversion), uyumluluk (agreeableness) ve nörotizm (neuroticism) boyutlarından oluşmaktadır ve bu özellikler şu şekilde iki uçlu özelliklerdir: dışadönüklüğe karşı içedönüklük, uyumluluğa karşı antagonizm gibi

(Prinzie, Stams, Deković, Reijntjes ve Belsky, 2009). Dışadönüklüğün bileşenleri sosyallik, enerji / aktivite düzeyi ve olumlu duygulanım kapasitesidir (Prinzie vd., 2009) ve bu bileşenlerdeki düzeylerine göre kişi ya dışadönük ya da içedönük olarak tanımlanmaktadır (Caspi ve Shiner, 2006; s.311-312). Dışadönük bireyler sosyal, sıcakkanlı, dominant, konuşkan olma gibi özelliklere sahiptir (Yıldız vd.,, 2012). İçedönük bireylerin ise çekingen, sosyalleşmekten hoşlanmayan, insanlara karşı mesafeli, sessiz, utangaç ve tutuk bireyler olarak değerlendirildiği belirtilmiştir (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002). Eysenck'in kişilik kuramına göre bu iki kişilik yapısının çevreden bağımsız olarak genetik bir temeli vardır ve bu nedenle kararlı bir yapı gösterdiği için değişmemektedir (akt. Burger, 2006). Nörotizm kişinin duygusal davranma eğilimini gösterir (Eysenck, 1990). Duygusal denge ve dengesizlik olarak iki uçlu bir özelliktir. Nörotizmi yüksek olan bireyler (duygusal dengesizlik) depresif ve hüzünlü olma, çoğu kez duygusal dalgalanmalar yaşama, sabırsızlık (Benet-Martínez ve John, 1998), küçük engellemelere karşı bile aşırı duyarlılık (Eysenck, 1990) ve öfke, güvensizlik, anksiyete (Costa ve McCrae, 1995), olumsuz ipuçlarına odaklanma ve kıskançlık (Caspi ve Shiner, 2006; s.313-316) gibi davranışlar sergilerken; nörotizmi düşük olan bireyler (duygusal denge) güvenilir, dingin, dengeli kişilik özellikleri göstermektedir (Yıldız vd., 2012). Dürüstlük kişilik özelliği genellikle dikkat, sorumluluk ve organizasyonu temsil eder. Literatürde, dürüstlük kişilik özelliği yüksek olan bireyler sorumlu, çalışkan, ödülü erteleyebilen, dikkatli, istikrarlı, düzenli, planlı, yüksek hedeflere sahip ve harekete geçmeden önce düşünen bireyler olarak; ancak bu özelliğe düşük düzeyde sahip olanlar ise sorumsuz, güvenilmez, dikkatsiz, dikkat dağıtıcı ve kolay pes eden bireyler olarak tanımlanmaktadır (Caspi ve Shiner, 2006; s.317-320). Dürüstlük özelliğinin yüksek olması, uzun planlamalar gerekmeyen ve kolay yoldan sonuca ulaşılabilecek durumlarda bireyin gereksiz enerji ve çaba harcamasına da yol açabilir (Milfont ve Sibley, 2012). Yapılan araştırmalara göre uyumluluk kişilik özelliğinin, saldırgan ve düşmanca olma eğilimi olarak tanımlanan antagonizmden, barışçıl ve nazik olma eğilimi olarak ifade edilen prososyal eğilimlere doğru uzanan iki ucu bulunmaktadır (Caspi vd., 2005). Uyumluluğu yüksek bireyler, yardımsever, uzlaşmacı, saygılı (İnanç, Altıntaş ve Barış, 2017), işbirlikçi, düşünceli,

empatik, sıcak, güvenilir ve nazik olma (Goldberg, 1990); uyumluluğu düşük olanlar ise saldırgan, kaba, kindar, inatçı, otoriter, kibirli ve manipülatif olma eğilimlerindedir (Caspi ve Shiner, 2006; s.320-323). Son olarak açıklık kişilik özelliği, bireyin değişimleri, yeni deneyim ve heyecanları kabul etme kapasitesi olarak ifade edilebilir ve bu özelliği yüksek olan bireyler yaratıcı, estetik açıdan hassas, entelektüel olarak meraklı ve tutum olarak hoşgörülüdür (McCrae ve Costa, 1997). Ayrıca açıklık özelliği yüksek olan bireyler evrensel bir bakış açısıyla tüm insanları hoşgörüyle kucaklama eğilimindedirler ve bu yeni deneyim ve çözüm arayışı yeni davranışlarla ilgili artan bir riski de içermektedir (Milfont ve Sibley, 2012). Açıklık kişilik özelliği düşük olan bireyler ise geleneksel, saplantılı, gelişim ve değişime kapalı, tutucu olma gibi niteliklerle karakterizedir (Somer vd., 2002).

2.3.1. Kişilik özellikleri perspektifinden çevre yanlısı davranış

Çevresel değerlere sahip insanlar her zaman çevre dostu bir şekilde hareket etmediklerinden kişilik faktörleri, bireylerin çevre dostu davranışlar sergileme olasılığını etkileyebilir (Pettus ve Giles, 1987). Çünkü kişilik, inançlarımızı, değerlerimizi ve tutumlarımızı motive eden şeyin çekirdek bir parçasıdır (Milfont ve Sibley, 2012). Çevre dostu bireylerin kişilik özellikleri alanda ilgi çekmeye başlamıştır ve yeterli olmasa da çevreci bireyin profilini ortaya çıkarmaya dair özellikle son zamanlardaki yurt dışı litearatürde yapılan araştırmaların sayıları artmaktadır (Markowitz ve diğerleri, 2012; Milfont ve Sibley, 2012; Pavalache-Ilie ve Cazan, 2018). Çevre yanlısı bireylerin, olumlu çevresel tutumlara sahip olmaları (Dunlap vd., 2000), eylemlerinin etkileri hakkında iyi bilgi sahibi olmaları (Frick, Kaiser ve Wilson, 2004), çevresel alanda etkili hissetmeleri ve doğal dünyanın durumu hakkında endişe göstermeleri daha olasıdır (Bamberg ve Möser, 2007). Örneğin, Mayer ve Frantz (2004) ile Nisbet ve diğerleri (2009), doğa ile daha güçlü bir duygusal bağ hisseden ve doğayı benlik kavramlarına dahil eden bireylerin çevre yanlısı olma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, bu bireyler çevresel sorunların sadece kendileri ve yakın aileleri üzerinde değil, aynı zamanda genellikle tanımadıkları insanlar ve daha

geniş ekosistem üzerindeki etkileri hakkında daha fazla endişe duymaktadırlar (Schultz, 2001).

Araştırmalarda, çevresel tutumların, kaygıların ve davranışsal hedeflerin deneyime açıklık, uyumluluk, nörotizm ve dürüstlük dahil olmak üzere bir dizi kişilik faktörü ile ilişkili olduğu ileri sürülmüştür (Hirsh, 2010; Hirsh ve Dolderman, 2007; (Swami, Chamorro-Premuzic, Snelgar ve Furnham, 2010). Hirsh (2010), kişilik ve çevresel kaygı arasındaki ilişkileri değerlendirmek için Almanya'daki 2690 kişilik büyük bir örneklemden uzunlamasına veriler kullanarak, daha fazla çevresel kaygının daha yüksek uyumluluk, açıklık, nörotizm ve dürüstlük düzeyleri ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu ancak dışadönüklük ile anlamlı bir ilişki gözlenmediğini ortaya koymuştur. Borden ve Francis (1978), çevresel kaygısı yüksek olan bireylerin çevresel kaygısı düşük olanlara göre daha hevesli ve dışadönük, daha dürüst ve olgun olduklarını bildirmişlerdir. Aynı çalışma güçlü bir rekabet yöneliminin ve bencil ilgileri olan bireylerin çevre dostu şekillerde hareket etme olasılıklarının daha düşük olduğunu göstermektedir. Tersine, evrensel olarak insanlığa dair daha küresel bir endişe ve sempati duyan bireyler, bu durumu çevre için aktif olarak harekete çevirme eğilimindedir (Allen ve Ferrand, 1999; Blake, 1999). Daha evrensel bir bakış açısıyla tüm insanlara dair bir kabul, hoşgörü, açıklık kişilik özelliğiyle ilişkili olabilir. Bu da Markowitz ve diğerlerinin (2012), çalışmasında açıklık özelliği yüksek olan bireylerin çevre yanlısı davranışlara katılma düzeylerinin de yüksek olduğu bulgusunu açıklayabilmektedir. Çünkü bu bireyler sahip oldukları estetik duyarlılık ve meraktan dolayı doğal dünyayı takdir etme ve bu güzelliği koruma için çevre yanlısı eğilimler gösterebilmektedir. Benzer şekilde Nisbet ve arkadaşları (2009), Kanada'daki psikoloji lisans öğrencileri ve yöneticilerinde beş kişilik faktörü ve doğa ile ilişkileri incelemişler ve uyumluluk ve açıklık özelliklerinin doğa ile ilişkili olarak pozitif yönde bağlantılı olduğunu ortaya koymuşlardır. Wiseman ve Bogner, 2003 yılındaki çalışmalarında Eysenck'in kişilik modelindeki nörotizm (kaygı, deperesyon, mutsuzluk vb.) ve psikotiklik (benmerkezcilik, dürtüsellik, düşmanlık vb.) kişilik özelliklerinin çevresel değerlerle ilişkili olduğunu ifade etmektedirler. Yüksek düzeyde psikotiklik, çevresel kaynakların sömürülmesini destekleyen insan merkezli bir boyut olan daha yüksek

tüketim ile ilişkili iken, yüksek düzeyde nörotizm ise doğanın iyiliği ve kaynakların korunmasına ilişkin tutumları yansıtan biyosentrik bir boyut olan daha yüksek koruma ile ilişkilendirilmiştir. Bu çalışma diğer boyutları incelemese de, elde ettiği bulgular çevre yanlısı davranışların belirli yönlerinin yüksek düzeyde kaygı ve duygusal değişkenlik içeren nörotizmle de ilişkili olabileceğini göstermektedir. Bir başka çalışmada ise katılımcılara çevreyi koruma ve doğayı korumaya yönelik tutum ve değerleri hakkında sorular sorulmuş ve çevresel değerin, yüksek düzeyde uyumluluk, dürüstlük, açıklık ve düşük düzeyde nörotizm seviyeleri ile önemli ölçüde yordandığı bulunmuştur (Milfont ve Sibley, 2012).

Son olarak literatürde, değerler ve kişilik özellikleri arasında sistematik ilişkiler de incelenmiş ve özellikle Schwartz'ın (1992) evrenselcilik ve yardımseverlik ile ilişkili olan öz-aşkınlığın, uyumluluk ve açıklık ile ilgili olduğu bulunmuştur (akt. Milfont ve Sibley, 2012). Öz-aşkınlık, çevre yanlısı eylemlere katılımla önemli ölçüde ilişkilidir (Schultz ve Zelezny, 1999; Schultz ve diğerleri, 2005). Çünkü öz-aşkınlık (self-transendence) yaşama geniş bir perspektiften bakmaya yönelik çevre ve çevreye uyum farkındalığı sağlayan bilişsel olgunluk şeklinde tanımlanmaktadır (Reed, 2008:107; akt. Sarıçam vd., 2015). Ek olarak genişletilmiş bir benlik duygusu, başkaları için daha fazla endişe ve daha yüksek empati düzeyleri ile ilişkili olduğundan dolayı, bu yönüyle hem çevresel katılımı hem de uyumluluk ve açıklık ile olan bağlantıları açıklamaktadır (Milfont ve Sibley, 2012). Dürüstlük ise gelecekte olabileceklere dair perspektif alma yoluyla (Kairys, 2010) çevre yanlısı davranışlarla ilişkili olabilir (Nisbet, 2005). Uzun vadede olabileceklere dair düşünme, çevresel seçimleri önemli ölçüde etkileyecektir (Lindsay ve Strathman, 1997). Yani çevre yanlısı davranışlara katılma aynı zamanda uzun vadeli planlama ve sorumlulukla da ilgili olduğu için dürüstlük boyutuyla ilişkili bağlantıları açıklar. Genel olarak, bu bulgular belirli kişilik özelliklerinin çevre yanlısı davranışları tahmin edebileceğini göstermektedir.

2.4. Çevresel Ahlaki Muhakeme

Bireyin kim olduğuyla yakından ilişkili olan (Bostyn ve Roets, 2017) ve davranışlarını belirleyen bir diğer önemli faktör ise ahlaktır (Fumagalli ve diğerleri, 2010). Kişiler

ahlaki değerler bakımından davranışlarının doğru mu yoksa yanlış mı olduğuyla ilgili birtakım değerlendirmeler yaparlar (Dinek-Yılmaz, 2019). Bu yönüyle bakıldığında bireylerin ahlaki değerler doğrultusunda çevre dostu davranışlarda bulunup bulunamayacağı sorusu akla gelmektedir. Çevre eğitimi ile ilgili araştırmalarda, değerler eğitimini de içeren bu soruya yanıt aranmaya çalışılmış ve çevre yanlısı davranışları açıklamak için ahlak ile ilişkili birtakım kişisel normlar ve değerler kullanılmıştır (Krettenauer, 2017). Kahyaoğlu ve Kırıktaş (2015), yaptıkları çalışmada ortaöğretim öğrencilerinin evrensellik, uyarılma, geleneksellik, yardımseverlik, vb. gibi değerlere verdikleri önemin artmasının veya azalmasının çevre yanlısı davranış ve düşünceler üzerinde anlamlı pozitif etkileri olabileceğini göstermiştir. Özellikle de bireysel değerlerden uyarılma boyutunun çevresel davranışın en fazla yordayıcısı olması dikkat çekmektedir. Çünkü bu bulgu bize bazı öğrencilerin çevre sorunlarından haberdar edildiklerinde veya çevresel risklere karşı uyarıldıklarında çevreyi korumaya yöneldiklerini göstermektedir (Kahyaoğlu ve Kırıktaş, 2015). Böyle bir bulgu doğayla ilişkileri düşük olan bireylerde görülebilecek çevresel davranışların açıklanmasına dair birtakım bağlantılara işaret edebilir. Yani çevresel davranış bir kişilik özelliğiyle bağlantılı ya da kişinin kendini doğaya yakın hissetmesiyle ilişkili olarak ortaya çıkmıyorsa bireyin doğru olarak değerlendirdiği ahlaki bir davranış olarak mı ortaya çıkmaktadır? Alan yazında bireysel değerler ve çevresel davranışlarla ilgili diğer araştırmalarda, evrensellik ve iyilikseverlik davranışları ile çevre dostu davranışlar (Nordlund ve Garvill, 2002) sürdürülebilir tüketim davranışları (Thøgersen ve Ölander, 2002) ve çevre sorunlarına yaklaşım (Alnıaçık ve Yılmaz, 2008) gibi konular arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu bulgusu karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuçlar çevre yanlısı davranışlar ile bireysel ve ahlaki değerler arasında bir ilişki olabileceği fikrini desteklemektedir.

Kişilik özellikleriyle ilişkili olarak bireysel değerler ile ilgili araştırmalara ek olarak, bireylerin çevresel ahlaki muhakeme becerileri ve çevre dostu davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen özellikle yurt içi ve yurt dışı literatürde önemli çalışmalar mevcuttur (Kortenkamp ve Moore, 2001; Berenguer, 2010; Tuncay vd., 2012; Crumpei vd., 2014). Çevre psikolojisi ve gelişim psikolojisinin ortak bir alanı olabilecek çevresel ahlaki

muhakeme, çevre etiği bağlamında bireylerin çevreye ve çevre sorunlarına yönelik çevre merkezli (ekosentrik) ve insan merkezli (antroposentrik) değerlendirmeleri doğrultusunda açıklanmaktadır (Turan, 2009; Aytaç ve Öngen, 2012). Türlerin neslinin tükenmesi, küresel ısınma, hava ve su kirliliği ve vahşi arazi tahribatı gibi çevresel krizler gibi karşı karşıya kaldığımız sorunlarla nasıl başa çıkacağımız büyük ölçüde toprakla ilişkimizi nasıl algıladığımıza bağlıdır (Kortenkamp ve Moore, 2001). Doğayı kullanmamız için bir mülk olarak görüyor ve kendi menfaatlerimiz için mi kullanıyoruz yoksa doğanın insanlara faydası dışında içsel bir değeri var mıdır?

2.4.1. Ekolojik ikilemler

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte toplumda pek çok konuda (mülteciler, etno-politik çatışmalar, uluslararası terör, nükleer çoğalma, silah ticareti vb.) ikilemler yaşanmaya başlamıştır (Özgün, 2018). Ekolojik ikilemler de bu toplumsal ikilemlerden farklı değildir ve çoğu çevre sorunu diğer toplumsal ikilemlerde olduğu gibi ortak çıkarların bireysel çıkarlarla çatışmasından doğmaktadır (Yalçın, 2009). Ekolojik ikilemlerde, kişi kendisini özne olarak algılarsa diğer insanları ve doğayı etkileyebileceğini düşünür; arkadaşlarını özne olarak algılar ise onların kendisini ve doğayı etkileyebileceklerini düşünürler (Yalçın, 2009).

Ek olarak bu ikilemler birçok açıdan değerlendirilebilen yani çoğu zaman tartışmalı, tek bir tane ve basit bir çözümü olmayan, etik ve ahlaki boyutları olan, kesin doğru ya da yanlış cevabı olmayan, sosyal ikilemler ve problemleri içermektedir (Topçu, Muğaloğlu ve Güven, 2014; Öztürk ve Leblebicioğlu, 2015). Örneğin; nükleer santral kurulan bir bölgedeki halktan bazıları yaşam alanlarına yakın bir yerde nükleer santralin kurulmasını istemezken bazıları ise bölgede iş imkanlarının artacağı düşüncesiyle destekleyebilir (Yalçın, 2009; Topçu vd., 2014). Kişi sorunun farkındaysa, ekolojik yıkımlara karşı davranışlarını değiştirme ya da herhangi bir şey yapmama yönünde hareket edebilir, ekolojik sorunlar ile ilgili eylemde bulunanlara destek verme ya da vermeme gibi tercihini belirtebilir ya da bu yıkımlara kayıtsız kalarak iş birliğini seçmeyebilir (Yalçın, 2009). Bu nedenle ekolojik ikilemler karşısında bireylerin

davranışlarını ve kararlarını yönlendiren etik veya ahlaki normlar söz konusu olmaktadır. Alan yazında bu normlar karşımıza çevre etiği kavramını çıkarmaktadır. Çevre etiği, insanın çevreye karşı sorumluluklarının ve çevre ile olan ilişkisini ele alındığı, doğal çevreye dair değerlerin irdelendiği ve bireylerin, şimdinin ve gelecek kuşakların haklarını dikkate alarak vicdan ve sorumluluk kavramları etrafında düzenleyen etiğin uygulamalı bir alanıdır (Birden, 2016).

Çevre etiği kavramı, ilk olarak Aldo Leopold (1949) tarafından tanımlanmıştır ve çevre etiği, ahlakın insanlar ve doğa arasındaki ilişkiyi içerecek şekilde genişletilmesi gerektiği fikrine dayanır (akt. (Crumpei vd., 2014). İnsan-merkezcilik ve çevre-merkezcilik, etiğin doğaya uzantısını anlamanın iki yoludur (Dunlap vd., 2000). İnsan-merkezcilik (antroposentrizm), insanları en önemli yaşam biçimi olarak kabul eder ve diğer yaşam biçimlerini de yalnızca insanları etkiledikleri veya insanlar için yararlı olabilecekleri ölçüde önemli görür. İnsan-merkezli (antroposentrik) bir etikte doğa, ahlaki değerlendirmeyi hak eder çünkü doğanın nasıl ele alındığı yine insanları etkiler. Yani doğayı aşağılamak veya korumak, sonuçta insanlara zarar verebilir veya onlara fayda sağlayabilir (Kortenkamp ve Moore, 2001). Çevre merkezcilik (ekosentrizm), doğanın ve doğadaki çeşitliliğin korunmasının, insana getireceği yararla değil, doğanın kendisindeki değerle temellendirilmesi gerektiğine inanır ve doğa, insanlara yararlılığının yanı sıra içsel bir değere sahiptir. Yani eko-merkezci bir düşünce, insanın iyiliği ile birlikte dünyanın da iyiliğinin gözetilmesini kapsar. (Önder, 2003, s.96; akt. Sezer, 2006). Örneğin yağmur ormanlarının kesilmesini insan hastalıkları için potansiyel tedaviler içerdiğinden dolayı yanlış bulmak insan merkezli, birçok bitki ve hayvan türünün yok olmasına neden olacağından dolayı yanlış bulmak çevre merkezli bir bakış açısıdır (Kortenkamp ve Moore, 2001).

2.4.2. Çevresel ahlaki muhakeme perspektifinden çevre yanlısı davranış

Çevresel ahlaki muhakeme, bir fikrin veya eylemin çevresel iyileştirme ve koruma için doğru veya yanlış olup olmadığını belirleme süreci olarak tanımlanmaktadır ve insan ve insan dışı yaşam formları arasında eşdeğerlikler kurma ve biyolojik yaşam ile doğal

süreçlere değer verme fikri temel dayanağıdır (Tuncay vd., 2012). Literatürde çevre merkezli ahlaki akıl yürütme sergileyen insanlar tarafından sıklıkla vurgulanan konular; doğaya kendi iyiliği için değer vermek (Thompson ve Barton, 1994; Karpiak ve Baril, 2008) insanlar ile doğa arasındaki ilişkide eşdeğerlik ve adalet (Kahn Jr., 1997) ve insan olmayan nesnelere ilgi (örneğin hayvanlar, ekosistemler, biyosfer) (Stern ve Dietz, 1994) olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan, insan merkezli ahlaki akıl yürütme, doğanın önemli olduğu inancıdır çünkü doğa, insan refahı ve insanlara fayda sağlamak için merkezi bir önem taşır (Karpiak ve Baril, 2008). Thompson ve Barton (1994), ise insan merkezli ahlaki muhakemeyi, insanlar için sağlayabileceği maddi ve fiziksel faydaları nedeniyle doğaya değer vermek olarak tanımlamıştır. Ayrıca, bozulmuş bir çevre insanların sağlığı için bir tehdit oluşturduğu için insanların çevresel kaliteyi önemsemesi gerektiği fikri olarak tanımlayanlar vardır (Franson ve Garling, 1999). Son olarak, çevresel olmayan ahlaki akıl yürütme, çevreye zarar veren eylemlerin insanlar veya çevrenin kendisi üzerindeki etkilerinden ziyade yasalar gibi çevresel sorunların çevresel olmayan yönlerine odaklanan insanlar için kullanılmıştır (Kortenkamp ve Moore, 2001).

Hem çevresel tutum hem de çevresel ahlaki muhakeme yapıları benzer özelliklere sahiptir, çünkü hem çevresel tutumların (örneğin, Schultz, 2000) hem de çevresel ahlaki muhakemenin (örneğin, Berenguer, 2010) bir başkasının algılanan refahı ile uyumlu duygusal bir tepkiyi ifade eden empati ile bağlantıları olduğu gösterilmiştir. Çevreyi önemseyen insanlar daha özgecildir ve çevresel değerleri kendi değer hiyerarşilerinde daha yüksekte tutarlar (Dunlap ve diğerleri, 2000; Schultz ve diğerleri, 2005). Kortenkamp ve Moore (2001), bireysel bir farklılık değişkeni olarak çevresel tutumların, bir etik türünün (çevre merkezli veya insan merkezli) diğerine göre kullanımındaki farklılıkları açıklayabileceğini ve bu çevre yanlısı tutumların, daha çok çevre ve insan merkezli ve daha az da çevre dışı akıl yürütmeyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Çevresel kaygıyı yalnızca sosyal onay için göstermeyi seçmenin ise, çevre yanlısı davranışları açıklamada gerçek bir önemi yoktur (Crumpei ve diğerleri, 2014).

Tüm bu literatür ışığında bireylerin çevre yanlısı davranmasının, doğayla ilişkileri, davranışlardaki mevcut bireysel farklılıklarını açıklayabilecek değişkenlerden kişilik özellikleri ve çevresel ahlaki muhakeme biçimleri ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmanın temel amacı 9., 10., 11. ve 12. sınıf öğrencilerinin çevre yanlısı davranışları, kişilik özellikleri, doğayla ilişki düzeyleri ve çevresel ahlaki muhakeme biçimleri saptanacak ve aralarındaki ilişkinin boyutu üzerinde çalışılacaktır. Bunun için korelasyonel araştırma modeli tercih edilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini, İstanbul şehir merkezinde eğitim gören 13-20 yaş arası toplam 614 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcılara uygun örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Örneklem grubunun demografik özellikleri incelendiğinde katılımcıların 290'ı (%47.2) kız ve 322'si (%52.4) erkektir ve 2 katılımcı (%0.3) herhangi bir cinsiyet belirtmek istememiştir. Katılımcıların yaşları 13 ile 20 yaş aralığında değişmektedir (X_{ort} = 15.93, SS =1.37). Katılımcıların eğitim gördüğü sınıf düzeylerine bakıldığında 231'i (%37.6) 9. sınıf, 126'sı (%20.5) 10. sınıf, 151'i (%24.6) 11. sınıf ve 106'sı (%17.3) 12. sınıf öğrencisidir. Katılımcıların annelerinin eğitim düzeyleri incelendiğinde 11'nin (%1.8) okuma yazma bilmediği, 5'nin (%0.8) okuryazar olduğu, 84'nün (%13.7) ilkokul mezunu, 76'sının (%12.4) ortaokul mezunu, 188'nin (%30.6) lise mezunu, 12'sinin (%2) yüksekokul mezunu, 203'ünün (%33.1) lisans mezunu ve 35'nin(%5.7) yüksek lisans mezunu olduğu görülürken, katılımcıların babalarının eğitim düzeyleri incelendiğinde ise 2'sinin (%0.3) okuma yazma bilmediği ve 2'sinin (%0.3) okuryazar olduğu, 75'nin (%12.2) ilkokul mezunu, 81'inin (%13.2) ortaokul mezunu, 171'inin (%27.9) lise mezunu, 13'ünün (%2.1) yüksekokul mezunu, 212'sinin (%34.5) lisans mezunu ve 58'inin (%9.4) yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Ailelerinin ortalama gelir durumunu katılımcıların 226'sı (%36.8) iyi, 342'si (%55.7) orta, 33'ü orta alt ve 13'ü kötü olarak belirtmiştir. Katılımcıların oturdukları konut tipine bakıldığında 579'unun (%94.3) apartman dairesinde, 14'ünün (%2.3) tek katlı

müstakil bir evde ve 21'nin (%3.4) diğer konut tiplerinde (dubleks, 3 katlı müstakil, konteynır vs.) yaşadıkları görülmektedir. Katılımcıların 171'i (%12.9) çevre koruma etkinliklerine katıldıklarını ve 443'ü ise (%72.1) çevre konuma etkinliklerine katılmadıklarını belirtmiştir. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin sıklık ve yüzdelik değerler Tablo 1'de verilmiştir

Tablo 1. Katılımcılara Ait Sosyodemografik Özelliklere İlişkin Sıklık ve Yüzde Değerleri

Değişken	Sıklık (f)	Yüzde (%)
Yaş		
13 Yaş	3	%0.5
14 Yaş	120	%19.5
15 Yaş	129	%19.4
16 Yaş	135	%22.0
17 Yaş	160	%26.1
18 Yaş	68	%11.1
19 Yaş	7	%1.1
20 Yaş	2	%0.3
Cinsiyet		
Kız	290	%47.2
Erkek	322	%52.4
Cinsiyet belirtmeyen	2	%0.3
Sınıf Düzeyi		
9. Sınıf	231	%37.6
10. Sınıf	126	%20.5
11.Sınıf	151	%24.6
12. Sınıf	106	%17.3
Anne öğrenim durumu		
Okuma yazma bilmiyor	11	%1.8

Okur yazar	5	%0.8
İlkokul mezunu	84	%13.7
Ortaokul mezunu	76	%12.4
Lise mezunu	188	%30.6
Yüksekokul mezunu	12	%2.0
Lisans mezunu	203	%33.1
Yüksek lisans mezunu	35	%5.7
Baba öğrenim durumu		
Okuma yazma bilmiyor	2	%0.3
Okur yazar	2	%0.3
İlkokul mezunu	75	%12.2
Ortaokul mezunu	81	%13.2
Lise mezunu	171	%27.9
Yüksekokul mezunu	13	%2.1
Lisans mezunu	212	%34.5
Yüksek lisans mezunu	58	%9.4
Ailenin Ortalama Gelir		
İyi	226	%36.8
Orta	342	%55.7
Ortanın Altı	33	%5.4
Kötü	13	%2.1
Oturulan konut tipi		
Apartman dairesi	579	%94.3
Tek katlı müstakil ev	14	%2.3
Diğer	21	%3.4
Çevre koruma etkinliklerine katılım		
Evet	171	%27.9
Hayır	443	%72.1
Toplam	614	100

3.3. Veriler ve Toplanması

Bu araştırmada veri toplama amacıyla, demografik bilgi formu, Çevre Davranış Ölçeği (Cömert, 2011), Doğayla İlişki Ölçeği (Nisbet ve ark., 2009; Çakır ve ark., 2015) ve Beş Faktör Kişilik Envanteri Sümer, Lajunen ve Özkan (2005) ve araştırmacı tarafından geliştirilen Ekolojik İkilemler Formu uygulanmıştır.

3.3.1. Demografik bilgi formu

Katılımcıların yaşları, cinsiyetleri, kardeş sayıları, yaşanılan yer ve araştırmaya katkısı olacağı düşünülen soruları içeren ve araştırmacı tarafından oluşturulan formdur.

3.3.2. Çevre davranış ölçeği

Çevre Davranış Ölçeği, yüksek lisans tez çalışması kapsamında, ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik davranışlarını belirlemek amacıyla Hülya Cömert tarafından (2011) geliştirilmiştir. 22 olumlu ve 3 olumsuz madde olmak üzere toplamda 25 maddeden oluşmakta ve 4'lü likert tipine sahip bu ölçeğin toplam Cronbach α katsayısı .87'dir. Ölçekten alınabilecek minimum puan 25 maksimum puan ise 100'dür. Açıklanan varyansı %60 olan bu ölçek 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin KMO değeri 0,773 olarak hesaplanmış ve sonucunda Barlett testi anlamlı bulunmuştur ($\chi 2=869,17$; $p<0,05$). Öğrencilerin bilgilerini davranışa dökme düzeylerini açıklayan birinci alt faktör 10 maddeden (1, 5, 6, 9, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 22), çevresini bilgilendirme düzeylerini açıklayan ikinci alt faktör 9 maddeden (2, 3, 4, 7, 8, 20, 21, 24, 25), geri dönüşümü destekleme konusundaki isteklerini açıklayan üçüncü faktör 6 maddeden (10, 11, 15, 16, 17, 23) oluşmaktadır.

Mevut çalışmada ölçeğin toplam puan ve alt boyutlarının güvenirlik değerlerini belirlemek amacıyla Cronbach α analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin toplam puanına ilişkin iç tutarlılık katsayısı .87, alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları; bilgiyi davranışa dökme alt boyutu için .63, çevresini bilgilendirme alt boyutu için .83, geri dönüşümü destekleme alt boyutu için .64 olarak hesaplanmıştır.

3.3.3. Ekolojik ikilemler formu

Ekolojik İkilemler Formu, bu yüksek lisans tez çalışması kapsamında, ekolojik ikilemlerle ilgili karar verme becerilerini ölçmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Oluşturulan formda çeşitli ekolojik ikilem senaryolarında kişilerin karar verme sürecinde dayandırdığı gerekçeleri önem sırasına göre işaretlemeleri istenir. Oluşturulan senaryolarda kişilerin evet ya da hayır seçeneklerinden birini seçmesi ve sonrasında belirtilen gerekçeleri "1-Çok, 2- Oldukça, 3-Bazen, 4-Az, 5-Hiç" şeklinde işaretleyerek karar verme sürecindeki önem derecelerini belirtmeleri istenir. Her bir senaryo durumu için 6 adet gerekçe oluşturulmuştur. Bu gerekçelerden 2'si insan-merkezli bir bakış açısını, 2'si çevre-merkezli bir bakış açısını ve 2'si de çevresel olmayan bakış açısını yansıtmaktadır. Bu form oluşturulurken, Özgün'ün (2018) öğretmen adaylarının eko-okuryazarlık düzeylerini incelediği doktora tezindeki ikilem senaryoları ve Kortenkamp ve Moore'un (2001) ekolojik ikilemlerle ilgili çevre merkezli ve insan merkezli ahlaki akıl yürütme becerilerini incelediği çalışmasından faydalanılmıştır. Formda mevcut halinde bulunan 4 tane ekolojik ikilem senaryosundan her biri için ve formun genel güvenirliği yapılan Cronbach α analizi sonucunda formun iç tutarlılık katsayısı.78'dir.

3.3.4. Beş faktör kişilik envanteri (BFI)

Beş Faktör Kişilik Envanteri (BFI) Benet-Martinez ve John tarafından geliştirilen 1998 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışmasını ise Sümer, Lajunen ve Özkan (2005) gerçekleştirmiştir. Ölçek 44 maddeden oluşmaktadır ve kişilik özelliklerini, dışadönüklük, uyumluluk, açıklık, dürüstlük, nörotizm boyutları bağlamında değerlendirmektedir. Katılımcılardan, bu beş alt boyutu içeren maddelerin yanında belirtilen alana, kendilerini en iyi tanımlayan ifadeyi 5'li Likert tipi ölçek (1=Hiç Katılmıyorum, 2=Biraz Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Biraz Katılıyorum, 5=Tamamen Katılıyorum) üzerinden seçip işaretlemeleri istenmiştir. Ölçeğin 6, 21, 31, 2, 12, 27, 37, 8, 18, 23, 43, 9, 24, 34 ve 41'inci maddeleri ters kodlanmaktadır. Ayrıca, yapılan güvenirlik analizi sonuçlarına göre ölçeğin Cronbach alfa değeri .70 olarak

bulunmuştur. Yapılan Cronbach α analizi sonucunda ölçeğin toplam puanına ait iç tutarlılık katsayısı .70 ve alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları; dışadönüklük faktörü için .73, uyumluluk faktörü için .64, dürüstlük faktörü için .73, nörotizm için .71 ve açıklık faktörü için 76. olarak hesaplanmıştır.

3.3.5. Doğayla ilişki ölçeği

Doğayla İlişki Ölçeği (Nature Relatedness Scale), Nisbet ve diğerleri (2009) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin amacı, bireylerin doğaya bağlılıklarını bilişsel, duygusal anlamda ölçebilmektir (Bahar, 2015). Türkçeye uyarlama çalışması Çakır ve arkadaşları tarafından 2015 yılında yapılmıştır. Ölçek 3 alt boyutta toplam 21 maddeden oluşmaktadır. Bunlar; doğayla ilişki-özbenlik, doğayla ilişki-perspektif ve doğayla ilişki-deneyim boyutlarıdır. Dİ- deneyim boyutu; doğal yaşam ile fiziki tanıdıklığı/doğa ile olan deneyimlerini, Dİ-özbenlik boyutu; bireylerin doğaya kişisel bağlılığını ifade eden duygu ve düşüncelerini, Dİ-perspektif boyutu ise; bireysel insan davranışlarının tüm gezegen üzerindeki etkisi ile ilgili görüşlerini temsil etmektedir. Ölçekte 5'li Likert tipi derecelendirme (5: Kesinlikle Katılıyorum, 4: Katılıyorum, 3:Kararsızım, 2:Katılmıyorum, 1:Kesinlikle Katılmıyorum) kullanılmıştır. Ölçeğin açıklanan varyansı %44,71 ve iç tutarlılık katsayısı 0,88'dir. Ölçeğin alt boyutlarında iç tutarlılık katsayıları; ölçeğin "Özbenlik" boyutu için 0,87; "Perspektif" boyutu için 0,74 ve "Deneyim" boyutu için 0,73 olarak tespit edilmiştir. Ölçekten hem toplam puan elde edilebilmekte hem de alt boyutların ayrı ayrı puanları alınabilmektedir; puanlama yapılırken 2., 3., 10., 11., 13., 14., 15., 18. maddeler ters kodlanmaktadır. Tam (2013), Nispet ve arkadaşlarının geliştirdiği doğayla ilişki ölçeğini kullanarak bir çalışma yapmış ve bu ölçeğin çevre dostu davranışları tespit etmek için önemli ve ayırt edici olduğunu ifade etmiştir.

Mevcut çalışmada ölçeğin toplam puan ve alt boyutlarının güvenirlik değerlerini belirlemek amacıyla Cronbach α analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin toplam puanına ilişkin iç tutarlılık katsayısı .79, doğayla ilişkili deneyim alt boyutu için .59,

doğaya ilişkin perspektif alt boyutu için .60 ve özbenlik alt boyutu için .76 olarak hesaplanmıştır.

3.4. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Bu araştırma Maltepe Üniversitesi Etik Kurulu onayı ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü Anket ve Araştırma komisyonunun onayı alındıktan sonra kağıt kalem yöntemiyle ulaşılan ve araştırmacı tarafından belirlenen liselerdeki öğrencilerle yapılmıştır. Veri toplama işlemi 2022 yılının Mart ve Haziran ayları arasında tamamlanmıştır. Araştırmanın amacını ve etik koşullarını açıklayan bilgilendirilmiş onam formları okul yöneticileri tarafından öğrenciler aracılığıyla velilere gönderilmiştir. Okul yönetiminin uygun bulduğu gün ve saatlerde öğrencilerden sınıflarında veri toplanmıştır. Çalışmanın gönüllülük esaslı olduğu için yapmak istemedikleri zaman bırakabilecekleri belirtilmiştir. Araştırmacı kısaca araştırmanın amacını, içten ve dürüst cevap verilmesinin önemini, paylaştıkları bilgilerin tamamen gizli kalacağı, bilgilerini sözel olarak da belirtmiştir. Onay alındıktan sonra kişisel bilgi formu ve ölçekler dağıtılarak veri toplama işlemi yapılmıştır. Katılımcıların ölçek doldurma süresi ortalama 1 ders saati (30-40 dk.) arasında olmuştur.

Araştırmanın amacına yönelik toplanan veriler değerlendirilmiş ve araştırmada ölçülmek istenen verileri analiz etmek için IBM SPSS Statistics 26" programı kullanılmıştır. Araştırma amacı doğrultusunda öncelikle çevreye yönelik davranış puanları ile sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler t testi ile ve tek tönlü varyans analizi (ANOVA) yapılarak incelenmiştir. Değişkenlerin birbiriyle ilişkilerini incelemek için ise korelasyon analizi yapılmıştır. Katılımcıların çevre yanlısı davranışlarını yordayan faktörleri incelemek için Çoklu Regresyon Analizi yapılmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Bulgular

Analizler sonucunda elde edilen bulgular 4 ana başlıkta sunulmuştur. Birinci bölümde, araştırmada kullanılan ölçeklere ait betimsel istatistikler; ikinci bölümde sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyan T testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları; üçüncü bölümde bağımlı değişkenin demografik değişkenler üzerinde anlamlı farklılıklar yaratıp yaratmadığını ortaya koymak için bağımsız örneklem T-testi ve ANOVA sonuçları paylaşılmıştır. Son bölümde ise katılımcıların çevre yanlısı davranışlarını yordayan kişilik özellikleri, doğayla ilişki boyutları ve çevresel ahlaki muhakeme biçimleri 3 farklı çoklu regresyon analiziyle incelenmiştir.

4.1.1. Ölçeklere ilişkin betimsel istatistikler

Araştırmaya katılan katılımcıların çevre yanlısı davranış toplam puan ortalaması 62.20 ± 11.99, bilgilerini davranışa dökme puan ortalaması 23.49 ± 4.20, çevresini bilgilendirme puan ortalaması 20.68 ± 6.07, geri dönüşümü destekleme puan ortalaması 14.31 ± 4.08 olarak saptanırken, dışadönüklük kişilik faktörü puan ortalaması 26.42 ± 5.78, uyumluluk faktörü puan ortalaması 29.87 ± 5.52, dürüstlük faktörü puan ortalaması 28.57 ± 5.54, nörotizm faktörü puan ortalaması 25.01 ± 6.01 ve deneyime açıklık faktörü puan ortalaması da 34.83 ± 6.75 olarak saptanmıştır. Diğer yandan doğayla ilişki toplam puanı 71.54 ± 11.53, doğaya ilişkin deneyim puan ortalaması 19.00 ± 4.47, doğaya ilişkin perspektif puan ortalaması 25.55 ± 4.94, doğaya ilişkin özbenlik puan ortalaması 27.00 ± 5.89 olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte çevresel ahlaki muhakeme biçimlerinin ortalamalarına bakarsak çevresel olmayan karar verme puan ortalaması 23.86 ± 6.36, insan merkezli karar verme puan ortalaması 28.05 ± 5.67 ve çevre merkezli karar verme puan ortalaması 31.89 ± 6.79 olarak saptanmıştır.

Tablo 2. Ölçeklerden Elde Edilen Puanların Ortalamaları, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerler

Değişkenler	Xort	Standart Sapma	Min/Max
Çevre Yanlısı Davranış			
Bilgileri Davranışa Dökme	23.49	4.20	9-35
Çevresini Bilgilendirme	20.68	6.07	9-36
Geri Dönüşümü Destekleme	14.31	4.08	4-24
ÇYD Toplam	62.20	11.99	25-98
Beş Faktör Kişilik			
Dışadönüklük	26.42	5.78	10-40
Uyumluluk	29.87	5.52	12-44
Dürüstlük	28.57	5.54	11-42
Nörotizm	25.01	6.01	8-40
Deneyime Açıklık	34.83	6.75	10-50
Doğayla İlişki			
Deneyim	19.00	4.47	7-30
Perspektif	25.55	4.94	7-35
Özbenlik	27.00	5.89	8-40
Dİ Toplam	71.54	11.53	31-105
Çevresel Ahlaki Muhakeme			
Çevresel Olmayan Karar Verme	23.86	6.36	8-40
İnsan Merkezli Karar Verme	28.05	5.67	8-40
Çevre Merkezli Karar Verme	31.89	6.79	8-40

4.1.2. Cinsiyet ile araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiye dair sonuçlar

Katılımcıların cinsiyetlerine göre ile araştırma değişkenlerine dair elde edilen puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymak için T testi yapılmıştır. Cinsiyet belirtmeyen katılımcılar sayıca az olduğu için analize dahil edilmemiştir. Analizlere ilişkin değerler aşağıdaki Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre T Testi Analiz Sonuçları

	Cinsiyet	**N**	**Ort.**	**t değeri**	**p değeri**
Toplam ÇD	Kız	290	63.51	2.628**	.009
	Erkek	322	60.98		
Bilgiyi Davranışa Dökme	Kız	290	24.01	2.947**	.003
	Erkek	322	23.01		
Çevresini Bilgilendirme	Kız	290	21.13	1.841	.066
	Erkek	322	20.23		
Geri Dönüşüme Destek	Kız	290	14.79	2.785**	.006
	Erkek	322	13.88		
Dışadönüklük	Kız	290	26.61	.779	.438
	Erkek	322	26.25		
Uyumluluk	Kız	290	29.91	.015	.988
	Erkek	322	29.90		
Dürüstlük	Kız	290	28.53	.249	.804
	Erkek	322	28.65		
Nörotizm	Kız	290	27.25	9.224***	.000
	Erkek	322	23.01		
Deneyime Açıklık	Kız	290	35.75	3.158**	.002
	Erkek	322	34.04		
Doğayla İlişki Toplam	Kız	290	74.57	6.372***	.000
	Erkek	322	68.83		
Dİ Deneyim	Kız	290	18.81	.883	.378
	Erkek	322	19.13		
Dİ Perspektif	Kız	290	27.38	9.290***	.000
	Erkek	322	23.93		
Dİ Özbenlik	Kız	290	28.37	5.640***	.000
	Erkek	322	25.77		
Çevresel Olmayan Karar Verme	Kız	290	22.2828	5.985***	.000
	Erkek	322	25.2826		
İnsan Merkezli Karar Verme	Kız	290	28.7103	2.659**	.008
	Erkek	322	27.4938		
Çevre Merkezli Karar Verme	Kız	290	34.1310	8.138***	.000
	Erkek	322	29.9317		

Çevresel davranışın alt boyutlarından biri olan çevresini bilgilendirme boyutunda kız öğrencilerin puan ortalamaları (X_{ort}= 21.13, ss=5.53) ile erkek öğrencilerin ortalamaları (X_{ort}= 20.23, ss= 6.48) arasında manidar bir farklılık yoktur [t(608,320)= 1.841, p>.05]. Erkek öğrencilerin dışadönüklük faktöründeki puan ortalamaları (X_{ort}= 26.25, ss= 5.58) ile kız öğrencilerin puan ortalamaları (X_{ort}= 26.61, ss= 6.00) arasında manidar bir farklılık olmadığı görülmektedir [t(610)= .779, p>.05]. Kız öğrencilerin uyumluluk puan ortalamaları (X_{ort}= 29.91, ss=5.69) ile erkek öğrencilerin puan ortalamaları (X_{ort}= 29.90, ss=5.30) arasında manidar bir farklılık yoktur [t(610)=.015, p>.05]. Kız öğrencilerin dürüstlük puan ortalamaları (X_{ort}= 28.53, ss=5.40) ile erkek öğrencilerin puan ortalamaları (X_{ort}= 28.65, ss= 5.64) arasında manidar bir farklılık yoktur [t610)=.249, p>.05]. Erkek öğrencilerin doğayla ilişkili deneyim puanlarının ortalamaları ile kız öğrencilerin ortalamaları arasında manidar bir fark bulunmamıştır [t(610)=.883, p>.05]. Diğer yandan kız ve erkek öğrencilerin toplam çevre yanlısı davranış puan ortalamaları arasında manidar bir farklılık vardır [t(608,133)= 2.628, p<.01]. Kız öğrencilerin çevre yanlısı davranış puan ortalaması (X_{ort}= 63.51, ss= 10.91) erkek öğrencilerin puan ortalamasından (X_{ort}= 60.98, ss= 12.81) anlamlı derecede daha yüksektir. Bununla birlikte çevresel davranışın alt boyutlarından biri olan bilgiyi davranışa dökme boyutundan erkek öğrencilerin puan ortalamaları (X_{ort}= 23.01, ss= 4.35) ile kız öğrencilerin puan ortalamaları (X_{ort}= 24.01, ss= 3.98) arasında da manidar bir farklılık bulunmaktadır [t(610)=2.947, p<.01]. Çevresel davranışın diğer bir boyutu olan geri dönüşüme destek verme boyutunda kız öğrencilerin puan ortalamalarının (X_{ort}= 14.79, ss= 3.72) erkek öğrencilerin ortalamalarından (X_{ort}= 13.88, ss= 4.36) anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir [t(608,289)=2.785, p<.01]. Yine kız öğrencilerin nörotizm faktöründeki puan ortalamalarının (X_{ort}= 27.25, ss= 5.96) erkek öğrencilerin ortalamalarından (X_{ort}= 23.01, ss= 5.33) anlamlı derecede yüksektir [t(583,150)=9.224, p<.001]. Bir başka kişilik faktörü olan deneyime açıklıkta ise yine erkek öğrencilerin puan ortalamaları (X_{ort}= 34.04, ss= 6.97) kız öğrencilerin puan ortalamalarından (X_{ort}= 35.75, ss= 6.39) anlamlı derecede düşüktür [t(610)=3.158, p<.019]. Doğayla ilişki puanları incelendiğinde ise kız ve erkek öğrencilerin doğayla ilişki toplam puan ortalamaları arasında manidar bir farklılık bulunmuştur

[t(608,689)=6.372, p<.001]. Kız öğrencilerin doğayla ilişki puan ortalamaları (X_{ort}= 74.57, ss= 10.28) erkek öğrencilerin doğayla ilişki puan ortalamalarından (X_{ort}= 68.83, ss= 11.96) anlamlı derecede daha yüksektir. Doğayla ilişkinin alt boyutlarından biri olan doğaya ilişkin perspektif boyutunda yine kız öğrencilerin puan ortalamalarının (X_{ort}= 27.38, ss= 4.13) erkek öğrencilerin puan ortalamalarında (X_{ort}= 23.93, ss= 5.00) anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur [t(604,988)=9.290, p<.001]. Bir diğer doğayla ilişki boyutu olan özbenlikte erkek öğrencilerinin puan ortalamalarının (X_{ort}= 25.77, ss= 6.24) kız öğrencilerin ortalamalarından (X_{ort}= 28.37, ss= 5.16) anlamlı derece düşük olduğu görülmüştür [t(605,728)=5.640, p<.001]. Kız ve erkek öğrenciler arasındaki çevresel ahlaki muhakeme biçimi puan ortalamaları incelendiğinde, kız öğrencilerin inşan merkezli karar verme puan ortalamalarının (X_{ort}= 28.71, ss= 5.40) erkek öğrencilerin puan ortalamalarından (X_{ort}= 27.49, s= 5,86) anlamlı derecede yüksek [t(610)=2.659, p<.01] ve yine kız öğrencilerin çevre merkezli karar verme puan ortalamalarının (X_{ort}= 34.13, ss= 5.77) erkek öğrencilerin puan ortalamalarından (X_{ort}= 29.93, ss= 6.07) anlamlı derecede yüksek olduğu [t(605,836)=8.138, p<.001] görülürken, erkek öğrencilerin çevresel olmayan karar verme puan ortalamalarının (X_{ort}= 25.28, ss= 6.39) kız öğrencilerin puan ortalamalarından (X_{ort}= 22.28, ss= 5.95) yüksek olduğu görülmüştür [t(610)=5.985, p<.001].

4.1.3. Sınıf düzeyi ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiye dair sonuçlar

Katılımcıların sınıf düzeyleri ile çevre yanlısı davranış puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Sonuçlara göre öğrencilerin sınıf düzeylerinin çevre yanlısı davranış puanları üzerinde anlamlı bir farklılaşma sağladığı görülmüştür [F =3.99, p<.01]. Tukey, Scheffe ve Benferroni test sonuçlarına göre 12. Sınıf öğrencilerinin ÇYD puan ortalamaları (X_{ort}= 65.12, ss= 11.48) 9. Sınıf düzeyindeki öğrencilerin puan ortalamalarından (X_{ort}= 60.65, ss= 11.54) 4.469 puan anlamlı derece yüksektir (p<.01). İlgili analizin sonuçları, Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Sınıf Düzeyine Göre Çevre Yanlısı Davranış Puanlarının Farklılaşmasına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	N	Ort.	Ss	F	P
9. Sınıf	231	60.65	11.540	3.999**	.008
10. Sınıf	126	63.39	11.076		
11. Sınıf	151	61.54	13.352		
12. Sınıf	106	65.12	11.487		
Total	614	62.20	11.999		

4.1.4. Korelasyon analizi sonuçları

Katılımcıların ÇYD Toplam puanları ile yaşları arasında bir ilişki olup olmadığını incelemek için basit doğrusal korelasyon analizinde yaş ile ÇYD toplam puanları arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (r= .10, p<.01). Çevre yanlısı davranışları ölçmek amacıyla kullanılan Çevre Davranış Ölçeği ile Beş Faktör Kişilik Envanteri, Doğayla İlişki Ölçeği ve Ekolojik İkilemler Formu arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı hesaplanarak incelenmiştir.

ÇYD toplam puanları ile kişilik faktörleri arasındaki ilişki incelendiğinde uyumluluk faktörüyle pozitif yönde, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=.19, p<.01), dürüstlük faktörüyle pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=.35, p<.01) ve nörotizm faktörüyle negatif yönde, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=-.11, p<.01) olduğu saptanmıştır.

Yapılan korelasyon analizi bulgularına göre ÇYD toplam puanları ile Dİ toplam puanları arasında pozitif yönde, orta düzey ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (r=.43, p<.01). ÇYD toplam puanları ile Dİ alt boyutları olan deneyim puanı (r=.23, p<.01) ve perspektif puanı (r=.26, p<.01) ile pozitif yönde düşük düzeyde ve özbenlik puanı (r=.45, p<.01) pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür.

ÇYD toplam puanları ile çevresel ahlaki muhakeme biçimlerinden olan çevresel olmayan karar verme puanı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı (p>.05) görülmüştür. Ancak ÇYD toplam puanları ile insan merkezli karar verme puanı (r=. 41, p<.01) ve çevre merkezli karar verme puanı (r=.38, p<.01) arasında pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur.

Katılımcıların ÇYD alt boyutlarından olan bilgiyi davranışa dökme puanları ile kişilik faktörlerinden uyumluluk puanları (r=.20, p<.01), dürüstlük puanları (r=.22, p<.01) ve deneyime açıklık puanları (r=.29, p<.01) ile arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Bilgiyi davranışa dökme puanları ile Dİ toplam puanları (r=.44, p<.01) ve Dİ alt boyutlarından perspektif puanı (r=.33, p<.01) ve özbenlik puanı (r=.42, p<.01) arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanırken, bir diğer Dİ alt boyutu olan deneyim puanı (r=.20, p<.01) ile arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bilgiyi davranışa dökme puanları ile çevresel muhakeme biçimleri arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda ise BDD puanları ile çevresel olmayan karar verme puanı (r=.-10, p<.01) arasında negatif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülürken, insan merkezli karar verme puanı (r=.35, p<.01) ve çevre merkezli karar verme puanı (r=.42, p<.01) arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

ÇYD'nin alt boyutu olan çevresini bilgilendirme puanları ile kişilik faktörleri arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda dışadönüklük puanı (r=.13, p<.01) ile, uyumluluk puanı (r=.12, p<.01) ile, dürüstlük puanı (r=.16, p<.01) ve açıklık puanı (r=.25,p<.01) ile arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Çevresini bilgilendirme puanları ile Dİ toplam puanları (r=.35,p<.01) ve Dİ alt boyutu olan özbenlik puanı (r=.37, p<.01) arasında pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı ilişkiler görülürken, diğer iki Dİ alt boyutundan biri olan deneyim puanı (r=.20, p<.01) ve perspektif puanı (r=.18, p<.01) arasında ise pozitif yönlü düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişkiler görülmüştür. Çevresini bilgilendirme puanları ile çevresel ahlaki muhakeme biçimleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde, çevre merkezli karar verme puanı ile

arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=.28, p<.01) ve insan merkezli karar verme puanı ile arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki vardır (r=.33, p<.01). Çevresini bilgilendirme puanı ile çevresel olmayan karar verme puanı ile arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır (p>.05)

ÇYD'nin son alt boyutu olan geri dönüşümü destekleme puanları ile kişilik faktörleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde dürüstlük puanı (r=.20, p<.01) ve açıklık puanı (r=.24, p<.01) arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Geri dönüşümü destekleme puanları ile Dİ toplam puanları (r=.30, p<.01) ve Dİ alt boyutu olan özbenlik puanı (r=.33, p<.01) arasında pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı ilişkiler varken, Dİ alt boyutundan bir diğeri olan deneyim puanı (r=.18, p<.01) ve perspektif puanı (r=.13, p<.01) ile arasında ise pozitif yönlü düşük düzeyde ve anlamlı ilişkiler vardır. Geri dönüşümü destekleme puanları ile çevre merkezli karar verme puanı (r=.31, p<.01) ve insan merkezli karar verme puanı (r=.37, p<.01) ile arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişkiye rastlanırken, çevresel olmayan karar verme puanı ile arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (p>.05)

Kişilik faktörlerinden dışadönüklük ile Dİ toplam puanı (r=.17, p<.01), Dİ deneyim puanı (r=.16, p<.01), Dİ perspektif puanı (r=.10, p<.05) ve Dİ özbenlik puanı (r=.13, p<.01) arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Dışadönüklük puanları ile çevre merkezli karar verme puanı arasında (r=.08, p<.01) pozitif yönlü, düşük düzey ve anlamlı bir ilişki varken, insan merkezli karar verme puanı (p>.05) ile çevresel olmayan karar verme puanı (p>.05) arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Bir diğer kişilik faktörü olan uyumluluk puanları ile Dİ toplam puanları (r=.31,p<.01) ve Dİ alt boyutu olan özbenlik puanı (r=.32, p<.01) arasında pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı ilişkiler varken, Dİ deneyim puanı (r=.10, p<.01) ve perspektif puanı (r=.26, p<.01) ile arasında ise pozitif yönlü düşük düzeyde ve anlamlı ilişkiler vardır. Uyumluluk faktörü ile çevresel ahlaki muhakeme biçimleri arasındaki ilişkide ise insan merkezli karar verme puanı (r=21, p<.01) ve çevre merkezli karar verme puanı (r=.23, p<.01) arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı ilişkiler görülürken; çevresel

olmayan karar verme puanı (r=-.09, p<.05) ile arasında negatif yönlü, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Dürüstlük kişilik faktörü ile Dİ toplam puanı (r=.28, p<.01), Dİ deneyim puanı (r=.17, p<.01) ve Dİ perspektif puanı (r=.11, p<.01) ile arasında pozitif yönlü düşük düzeyde ilişkiler saptanırken, Dİ özbenlik puanı (r=.32, p<.01) ile arasında pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Dürüstlük kişilik özelliği ile insan merkezli karar verme puanı (r=19, p<.01) ile çevre merkezli karar verme puanı (r=.15, p<.01) arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki varken, çevresel olmayan karar verme puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (p>.05).

Nörotizm puanları ile genel olarak diğer değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunamamakla birlikte Dİ Perspektif puanları ile arasında pozitif yönlü düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişkiye (r= .10, p<.01) ve Dİ Deneyim puanları ile arasında negatif yönlü anlamlı ve düşük düzeyde bir ilişkiye rastlanmıştır (r=-.09, p<.05). Diğer yandan deneyime açıklık faktörünün puanları ile Dİ toplam puanları (r=.41, p<.01) ve Dİ alt boyutu olan özbenlik puanı (r=.43, p<.01) arasında pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı ilişkiler varken, Dİ deneyim puanı (r=.22, p<.01) ve perspektif puanı (r=.24, p<.01) ile arasında ise pozitif yönlü düşük düzeyde ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Dİ alt boyutları ve toplam puanları ile çevresel ahlaki muhakeme biçimleri puanları incelendiğinde Dİ toplam puanıyla antroposentik karar verme puanları arasında negatif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki görülürken (r=-.26, p<.01), insan merkezli karar verme puanları (r=.34, p<.01) ve çevre merkezli karar verme puanları (r=.51, p<.01) arasında pozitif yönlü orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki vardır. Dİ deneyim puanları ile insan merkezli karar verme puanları (r=.17, p<.01) ve çevre merkezli karar verme puanları (r=.16, p<.01) arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Dİ perspektif puanları ile insan merkezli karar verme puanları arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=.21, p<.01) ve çevre merkezli karar verme puanları ile arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=.48, p<.01) söz konusu iken, çevresel olmayan karar verme puanları ile arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=-.35, p<.01) olduğu saptanmıştır. Bununla

birlikte Dİ özbenlik puanları ile çevresel olmayan karar verme puanları arasında negatif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=16, p<.01), insan merkezli karar verme puanları (r=.36, p<.01) ve çevre merkezli karar verme puanları (r=.47, p<.01) ile arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki vardır.

Son olarak çevresel ahlaki muhakeme biçimlerinin birbirleri arasındaki korelasyonlara bakacak olursak, çevresel olmayan karar verme puanları ile insan merkezli karar verme puanları arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=.19, p<.01) var iken çevre merkezli karar verme puanları ile arasında negatif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=-.20, p<.01) olduğu görülmektedir. İnsan merkezli çevre merkezli karar verme ile çevre merkezli karar verme puanları arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki (r=.63, p<.01) bulunmuştur.

Tablo 5. Çevre Yanlısı Davranış Toplam Puan ve Alt Boyutları ile Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1.Yaş	-	.063	**.120****	**.098***	**.108****	.002	-.021	.097*	-.025	.021	.022	-.055	.069	.020	.053	-.002	-.069
2.Davranış Dökme		-	**.599****	**.632****	**.833****	.014	**.201****	**.221****	-.028	**.290****	**.205****	**.337****	**.426****	**.441****	**-.106****	**.353****	**.425****
3.Çevresini Bilgilendirme			-	**.642****	**.870****	**.132****	**.126****	**.167****	-.064	**.258****	**.207****	**.184****	**.376****	**.351****	.052	**.339****	**.287****
4.Geri Dönüşüm Destek				-	**.764****	.021	.067	**.205****	-.025	**.248****	**.187****	**.137****	**.330****	**.300****	.016	**.379****	**.314****
5.Toplam ÇYD					-	.070	**.199****	**.356****	**-.112****	**.284****	**.236****	**.263****	**.458****	**.438****	-.035	**.412****	**.389****
6.Dışadönüklük						-	**.163****	**.166****	**-.223****	**.185****	**.160****	**.101***	**.136****	**.175****	.020	.020	**.080***
7.Uyumluluk							-	**.220****	**-.248****	**.139****	**.105****	**.267****	**.320****	**.318****	**-.099***	**.211****	**.231****
8.Dürüstlük								-	**-.363****	**.274****	**.176****	**.116****	**.322****	**.282****	-.004	**.192****	**.154****
9.Nörotizm									-	.007	**-.097***	**.107****	-.026	-.005	-.071	-.023	.048
10.Deneyime Açıklık										-	**.222****	**.244****	**.439****	**.415****	-.075	**.210****	**.276****
11.Dİ Deneyim											-	**.110****	**.442****	**.661****	-.078	**.177****	**.163****
12.Dİ Perspektif												-	**.442****	**.697****	**-.353****	**.218****	**.485****
13.Dİ Özbenlik													-	**.872****	**-.167****	**.364****	**.474****
14.Dİ Toplam														-	**-.267****	**.348****	**.513****
15.Çevresel Olmayan Karar Verme															-	**.195****	**-.200****
16.İnsan-merkezli Karar Verme																-	**.632****
17. Çevre-merkezli Karar Verme																	-

*p<.05, **p<.01, Toplam ÇD: Çevre Davranış Ölçeği Toplam Puanı, Dİ Toplam: Doğayla İlişki Ölçeği Toplam Puanı

4.1.5. Regresyon analizleri

Lise öğrencilerinin çevresel davranış toplam puanının ve çevresel davranış alt boyutlarının ilişkili olduğu değişkenler bakımından anlamlı bir şekilde yordanıp yordanmadığını belirlemek için 4 farklı Çoklu Doğrusal Regresyon analizi uygulanmıştır. Başlıklar halinde analiz sonuçları sunulmuştur.

4.1.5.1. Çevre davranışı toplam puanını yordayan değişkenler

Yapılan regresyon analizi sonucuna göre beş faktör kişilik özelliklerinden dürüstlüğün, doğayla ilişki alt boyutlarından özbenliğin ve insan merkezli karar vermenin çevre yanlısı davranışları anlamlı bir şekilde açıkladığı görülmüştür ($R=.57$, $R^2=.32$, $F=32.83$, $p <.001$) Bu değişkenler birlikte çevresel davranışlardaki varyansın %31'ini açıklamaktadır. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Çevre Davranışları İçin Çoklu Regresyon Analizi Tablosu

Yordayıcı Değişkenler	B	t	R	R^2	Uyarlanmış r^2	F
1. Sabit	15.6	3.46	.57	.32	.31	32.83***
Uyumluluk	-.02	-.32				
Dürüstlük	.41	4.98***				
Nörotizm	-.08	-1.05				
DeneyimeAçıklık	.08	1.25				
DİDeneyim	.08	.86				
DİPerspektif	.11	1.18				
DİÖzbenlik	.45	4.74***				
İnsan Merkezli Karar Verme	.46	4.98***				
Çevre Merkezli Karar Verme	.13	1.55				

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

4.1.5.2. Çevre davranışı bilgiyi davranışı dökme puanını yordayan değişkenler

Yapılan regresyon analizi sonucuna göre kişilik özelliklerinden deneyime açıklığın, doğayla ilişki alt boyutlarından perspektifin ve özbenliğin, insan merkezli karar verme ve çevre merkezli karar vermenin çevre yanlısı davranışın bilgiyi davranışa dökme boyutunu istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde açıkladığı görülmüştür (R=.52, R^2=.27, F=25.68, p <.001) Bu değişkenler birlikte bilgiyi davranışa dökmedeki varyansın %26'sını açıklamaktadır. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Bilgiyi Davranışa Dökme İçin Çoklu Regresyon Analizi Tablosu

Yordayıcı Değişkenler	B	t	R	R^2	Uyarlanmış r^2	F
1. Sabit	7.82	5.04	.52	.27	.26	25.68***
Uyumluluk	.01	.53				
Dürüstlük	.05	1.88				
DeneyimeAçıklık	.05	2.20*				
DİDeneyim	.03	.87				
DİPerspektif	.09	2.52*				
DİÖzbenlik	.12	3.44***				
Çevresel İlgisizlik	-.01	-.47				
İnsan Merkezli Karar Verme	.09	2.51*				
Çevre Merkezli Karar Verme	.101	3.04**				

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

4.1.5.3. Çevre davranışı çevresini bilgilendirme puanını yordayan değişkenler

Yapılan regresyon analizi sonucuna göre beş faktör kişilik özelliklerinden dışadönüklük ve deneyime açıklığın, doğayla ilişki alt boyutlarından özbenliğin ve insan merkezli karar vermenin çevre yanlısı davranışın çevresini bilgilendirme boyutunu anlamlı bir şekilde açıkladığı görülmüştür (R=.45, R^2=.20, F=15.82, p <.001) Bu değişkenler birlikte çevresel davranışlardaki varyansın %19'unu açıklamaktadır. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Çevresini Bilgilendirme İçin Çoklu Regresyon Analizi Tablosu

Yordayıcı Değişkenler	B	t	R	R^2	Uyarlanmış r^2	F
1. Sabit	2.01	.972	.45	.20	.19	17.20***
Dışadönüklük	.08	2.05*				
Uyumluluk	-.03	-.73				
Dürüstlük	.01	.28				
Deneyime Açıklık	.07	2.05*				
DİDeneyim	.04	.79				
DİPerspektif	.00	.16				
DİÖzbenlik	.24	4.51***				
İnsan merkezli Karar Verme	.25	4.88***				
Çevre merkezli Karar Verme	-.00	-.00				

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

4.1.5.4. Çevre davranışı geri dönüşümü destekleme puanını yordayan değişkenler

Yapılan regresyon analizi sonucuna göre beş faktör kişilik özelliklerinden dürüstlüğün, doğayla ilişki alt boyutlarından özbenliğin ve perspektifin geri dönüşümü desteklemeyi istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde açıkladığı görülmüştür (R=.45, R^2=.20, F=32.83, p <.01) Bu değişkenler birlikte çevresel davranışlardaki varyansın %19'unu açıklamaktadır. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Geri Dönüşümü Destekleme İçin Çoklu Regresyon Analizi Tablosu

Yordayıcı Değişkenler	B	t	R	R^2	Uyarlanmış r^2	F
1. Sabit	2.02	1.61	.45	.20	.19	22.21***
Uyumluluk	.05	1.84				
Dürüstlük	.05	2.34*				
Nörotizm	.03	.94				
DeneyimeAçıklık	-.04	-1.14				
DİDeneyim	.10	2.88**				
DİPerspektif	.18	5.32***				
DİÖzbenlik	.03	1.19				
İnsan merkezli Karar Verme	2.02	1.61				
Çevre merkezli Karar Verme	.05	1.84				

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

4.2. Tartışma

Bu araştırmada çevre yanlısı davranışlar ile kişilik özellikleri, doğayla ilişki ve ekolojik ahlaki muhakeme arasındaki ilişkiler incelenmiştir. İlk olarak araştırma değişkenlerinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Ardından çevre yanlısı davranışları yordayan değişkenler ayrı ayrı sırasıyla başlıklar halinde ortaya koyulmuştur. Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda yapılan analizlerde elde edilen bulgular ilgili literatür bağlamında tartışılmıştır. Ardından da ise bu araştırmanın literatüre olan katkıları, sınırlılıkları ve yapılacak olan araştırmalar için önerilere yer verilmiştir.

4.2.1. Araştırma değişkenlerinin sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesine yönelik bulguların değerlendirilmesi

Araştırmada çevre yanlısı davranışlar sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda lise öğrencilerinde cinsiyet ve sınıf düzeyinin çevre yanlısı davranışlar açısından farklılık gösterdiği bulunmuştur.

Katılımcıların çevre yanlısı davranışlarının cinsiyet açısından farklılaştığı ortaya koyulmuştur. Mevcut çalışmada kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha fazla çevre yanlısı davranışta bulunacağını bildirmiştir. Literatürde çevre yanlısı davranışların cinsiyet açısından farklılaştığını ortaya koyan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Uluslararası literatüre bakacak olursak araştırmacılar kadınların erkeklere göre nispeten daha güçlü çevresel kaygı ve davranış sergilediğini söylemekte (Dietz, Kalof ve Stern, 2002; McCright, 2010; Xiao ve McCright, 2015) ve çevre yanlısı davranışlara katılma olasılıklarını daha yüksek görmektedirler (Zelezny, Chua ve Aldrich, 2000; Luchs ve Mooradian, 2012; Vainio ve Paloniemi, 2014). Bu çalışmalarda kadınların yenilenebilirlik ve çevre duyarlılığına karşı daha olumlu tutumları olduğu (Zelezny vd., 2000; McCright, 2010), çevre sorunlarıyla daha fazla ilgilendikleri ve plastik yasağı politikalarını daha çok destekledikleri (Li, Wang ve Saechang, 2022) ifade edilmektedir. Örneğin geri dönüştürülebilir, yenilenebilir ve çevreye yararlı olan ürünlerin tüketimi olarak ifade edebileceğimiz yeşil tüketim davranışını cinsiyet açısından değerlendiren araştırmalar incelendiğinde, kadınların daha olumlu yeşil tüketim niyeti gösterdiğini, seyahat (toplu taşıma tercihi ve araç kullanma durumları) ve yeme alışkanlıkları (organik ve sebze ağırlıklı beslenme ve et odaklı beslenme) açısından daha az karbon tükettiği (Räty ve Carlsson-Kanyama, 2010; Waygood ve Avineri, 2016; Liu, Liu ve Jiang, 2019), daha sık yeşil ürünler satın aldığı söylenebilir. Ülkemizde yapılan araştırmalara bakacak olursak eğer Çabuk ve Karacaoğlu (2003), üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıklarını araştırmış ve kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha çevreye duyarlı olduğunu görmüşlerdir. Bunu destekleyecek başka bir çalışmada ise kız öğrencilerin çevre farkındalıklarının ve çevre sorunlarına yönelik davranışlarının erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur

(Kazazoğlu, 2020). Yine üniversite öğrencilerinin sorumlu çevresel davranışlarını cinsiyet, yaş, sınıf ve doğa deneyimi açısından ele alan bir çalışmada kadın öğrenciler çevreye karşı daha fazla sorumluluk ve duyarlılık göstermişlerdir (Erdoğan, Akbunar, Aşık, Kaplan ve Kayır, 2012).

Diğer yandan Van Liere ve Dunlap, (1980) önceki araştırmalar üzerinden cinsiyet ve çevresel farkındalık arasındaki ilişkinin anlaşılmazlığına dikkat çekmişlerdir. Çünkü cinsiyet ve çevresel kaygı arasındaki ilişkinin yönü konusunda bir fikir birliği olmadığını ifade etmektedirler. Kadınlar her ne kadar daha çevre yanlısı davransalar ve daha güçlü çevresel kaygılara sahip olsalar da erkeklerin çevreye yönelik tutumlarının kadınlara göre daha olumlu olduğunu ve ayrıca çevresel bilgiye sahip olma ve çevresel sorunları kavrama konusunda daha iyi olduklarını savunan çalışmalar da mevcuttur (Banerjee ve McKeage, 1994; Mostafa, 2007; Ping ve Linxiao, 2020). Yani kadınların tüketim alışkanlıkları açısından daha yeşil davrandığını destekleyen görüşlerin aksine bazı sonuçlar erkeklerin bazı yönlerden kadınlardan daha iyi performans gösterdiğini öne sürüyor. Örneğin günlük işe gidip gelmeyle ilgili araştırmalarda, kadınlara kıyasla erkeklerin işe veya okula çevreci bir ulaşım aracı olan bisikletle gitme olasılığı daha yüksek bulunmuştur (Heesch, Sahlqvist ve Garrard, 2012). Bu gibi sonuçlar erkeklerin ulaşım tercihleri açısından daha çok karbon tükettiği bulgularıyla çelişmektedir. Bu konuda, Beirão ve Cabral (2007) ise, ulaşım kararları verirken hiçbir cinsiyetin çevreyi dikkate alma eğiliminde olmadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte ülkemizde pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin çevreye yönelik davranış ve düşüncelerinin cinsiyete göre inceleyen bir çalışmada erkek öğrencilerin çevreye yönelik düşünme düzeylerinin kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğu ortaya koyulmuştur (Durkan, 2019). Çevresel kaygı konusunda ise mevcut literatürle çelişen bir başka sonuç ise MacDonald ve Hara'nın (1994), çalışmasındaki erkeklerin kadınlara göre daha çok çevresel kaygı gösterme eğiliminde olduğunu ifade eden bulgudur. Xiao ve McCright (2012) 1430 katılımcıdan oluşan bir örneklemle çevresel davranışlardaki cinsiyet farklılıklarını incelemiş ve kadınların geri dönüşüm gibi belirli çevresel davranışlarda saha sık yer alırken erkeklerin ise kamusal çevresel davranışlarda bulunma (çevre koruma ile ilgili aktivizm faaliyetlerine katılma gibi) eğiliminde

olduklarını göstermiştir. Buna benzer bir bulgu Hiğde'nin (2014) tez çalışmasında da görülebilir. Çalışmanın sonucuna göre kadınlar çevresel davranışlarda bulunmaya daha yatkın olmalarına ve daha yüksek düzeyde kaygı göstermelerine rağmen, çevre konusunda yüksek düzeyde aktivizm göstermemektedir. Bu gibi çelişkili sonuçlar sadece yetişkinlik dönemi için değil farklı gelişim dönemleri için de söz konusudur. Lise öğrencilerinin çevresel tutumları ile sosyo-demografik faktörler arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada (Schmiedebach, Litzke, Laumen ve Wegner, 2022), Almanya'da 221 lise öğrencisiyle çalışılmış ve şu anda gençlerin katıldığı en görünür iklim aktivizm hareketi olan Fridays For Future'a [FFF] katılım, çevresel katılımın ölçütü olarak belirlenmiştir. Çalışma sonucunda FFF'ye katılan erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek çevresel tutum sergiledikleri görülmüştür. FFF'e katılmayan öğrenci grubunda ise kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha yüksek çevresel tutum göstermişlerdir.

Bütün bu bulguların ışığında mevcut çalışma, kadınların erkeklere kıyasla daha çevre yanlısı davranışlarda bulunduğuna yönelik mevcut literatürü desteklemektedir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki cinsiyet üzerine yapılan araştırmaların vurgusu, son zamanlarda çevreciliğin toplum tarafından kadınsı olarak algılandığı fikrini inceleyen daha yeni çalışmalarla değişti (Desrochers ve Zelenski, 2022). Yeşil tüketim gibi çevre yanlısı bazı davranışların feminen davranışla ilişkilendirildiği, erkeklerin maskülen cinsiyet kimliğine uygun bir şekilde performans göstermeyi tercih ettikleri ve bu nedenle feminen nitelenen faaliyetlerden uzak durmalarının yeşil tüketim davranışlarının önünde bir engel olduğu ortaya koyulmuştur. (Brough, Ma, Isaac ve Gal, 2016; Swim, Gillis ve Hamaty, 2020). Bu çalışmalardan birinde ilginç bir bulgu elde edilmiş ve erkeklerle karşılaştırıldığında, çevre dostu tüketim yapmayı reddeden kadınlardan diğer insanlar tarafından kaçınılacağı ve benzer şekilde sürekli geri dönüştürülebilir alışveriş çantaları kullanan erkeklerin sosyal olarak mesafeli veya eşcinsel olarak kabul edileceği algısı ifade edilmiştir (Swim vd., 2020). Bu araştırmalar, çevreciliğin genel olarak kadınsı olarak görüldüğünü ve erkeklerin erkekliklerini korumak için daha az çevreci davranabileceğini öne sürmektedir. Bütün bunların ışığında cinsiyetin kendisinin, kadın ve erkelerin çevre yanlısı davranışları tetikleyen

belirleyici bir faktör olduğunu düşünmek yerine, cinsiyetle ilgili inançların ve normların bireylerin çevre yanlısı davranışları veya yeşil tüketimleri üzerindeki etkisi, daha derin araştırılmayı hak eden bir konu olabilir.

Kişilik özellikleri açısından incelendiğinde ise bu çalışma grubunda kız öğrencilerin nörotizm ve deneyime açıklık faktörlerindeki puan ortalamaları erkek öğrencilere göre daha yüksektir. Diğer boyutlardaki ortalama farklar anlamlı görünmemektedir. Büyük uluslararası araştırmalar, yetişkinler arasında kişilik özelliklerinde tutarlı cinsiyet farklılıklarına dair örüntüler yakalasa da (kişiliğin çoğu boyutunda yüksek puan alan kadınlar gibi) ergen kişiliğindeki cinsiyet farklılıklarına dair de son zamanlarda yapılan çalışmalar olduğunu görmekteyiz. Schmitt, Realo, Voracek ve Allik, (2009), 55 kültürü ve 17,637 kişiyi kapsayan kültürler arası çalışmalarında bu düşünceyi doğrulamışlardır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre kültürlerin çoğunda kadınlar kişiliğin dört boyutunda (nörotizm, dışadönüklük, uyumluluk ve dürüstlük) erkeklerden yüksek puan almıştır. Bununla benzer şekilde kadınların genellikle nörotizm boyutunda erkeklere göre daha yüksek puanlar aldıkları görülmektedir (Costa, Terracciano ve McCrae, 2001; Weisberg, DeYoung ve Hirsh; Lehmann, Denissen, Allemand ve Penke, 2013; Tatlılıoğlu, 2014; Wängqvist, Lamb, Frisén ve Hwang, 2015). Mevcut çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha yüksek nörotizm seviyesi bildirmeleri literatürle tutarlı görünmektedir.

Açıklık boyutu için literatürde cinsiyet açısından belirgin bir eğilim görülmemektedir. Çünkü kişilik özelliklerinin deneyime açıklık boyutunda cinsiyet farklılıklarına dair net bir tablo ortaya çıkmamaktadır (Feingold, 1994). Mevcut literatürde hem kadınların erkeklere göre deneyime açıklık boyutunda yüksek puanlar aldığını ifade eden (Aliyev, 2008; Costa Jr., McCrae ve Martin, 2008; De Bolle ve diğerleri, 2015) hem de tam tersine erkeklerin kadınlara göre deneyime daha açık olduğunu ifade eden (Wängqvist vd., 2015; Uçar ve Konal, 2018) çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Costa ve diğerleri (2001), deneyime açıklığın estetik algısı ve duygulara açıklık alt boyutunda kadınların erkeklere göre daha yüksek puan aldığını ancak erkeklerin de açıklığın fikirlere açıklık alt boyutunda daha yüksek puan aldıklarını ifade etmektedir. Bu çalışma açıklığın

genelinde değil ancak alt boyutlarında belki bir cinsiyet farklılığı olabileceğine dair önemli bir açıklama getirmektedir. Benzer bir çalışmada kızların açıklık boyutunda daha yüksek puan almalarının erken ergenlik yıllarında kızların entelektüel ve bilişsel işlevlerde (örneğin yürütücü işlevler) erkeklerden önde olmalarıyla ilişkili olabileceği ancak erkeklerin de geç ergenliğe kadar arayı kapatma eğiliminde olduğu ifade edilmiştir (akt. De Bolle ve diğerleri, 2015). Açıklık hayal gücünü, yaratıcılığı, entelektüel merakı ve estetik deneyimlerin takdirini yansıtır. Buradan yola çıkarak bu boyutun kendi içinde bireysel ilgileri veya bakış açılarını diğer kişilik boyutlarına kıyasla daha fazla içerdiği için alan düzeyinde tipik bir cinsiyet eğiliminin bulunmamasını ve sonuçların bu nedenle örneklem gruplarındaki farklılığını açıklayabilir. Mevcut çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha yüksek deneyime açıklık seviyesi bildirmeleri literatürle tutarlı görünmektedir ancak literatürde belirgin bir cinsiyet eğiliminin olmadığı düşünüldüğünde ise sonuçların çalışılan grubu yansıttığı söylemek daha doğru olacaktır. Ki Wängqvist ve diğerleri (2015) İsveç'te gerçekleştirdikleri boylamsal bir çalışmada açıklıktaki bireysel farklılıkların diğer kişilik faktörlerine kıyasla yaşa ve sosyo-kültürel etkilere daha duyarlı olduğunu ifade etmektedir.

Yaş faktörünün kişilik üzerindeki etkisi düşünüldüğünde ise, ergenliğin kişilik değişimi ve kişilikte cinsiyet farklılıklarının ortaya çıkması için kilit bir dönem olarak kabul edildiği söylenebilir (Soto, John, Gosling ve Potter, 2011; Klimstra, Hale, Raaijmakers, Branje ve Meeus, 2010; McCrae ve diğerleri, 2002). Örneğin, çoğunlukla ABD'li katılımcıları içeren geniş ölçekli bir kesitsel çalışmada Soto ve diğerleri (2011), kızların çocukluktan ergenliğe kadar nörotizm seviyesinin arttığını ve erken yetişkinlikten orta yaşa kadar azaldığını, oysa erkeklerin nörotizm düzeyinin çocukluktan orta yaşa kadar devamlı azaldığını buldu. Hollandalı ergenler üzerinde yapılan bir çalışmada Klimstra ve diğerleri (2010), kızların ergenlik boyunca erkeklerden daha yüksek nörotizm ve dürüstlük seviyelerine sahip olduklarını ve kızlar için başlangıçta daha yüksek seviyelerin ve daha hızlı uyumluluk artışlarının ergenliğin sonunda kaybolduğunu bulmuşlardır. İsveç'te yapılan boylamsal bir çalışmada izlenen 137 çocuk 2 ile 29 yaşları arasında 8 kez değerlendirilmiştir. Bu çalışmada nörotizmin 12-18 yaşları

arasında kızlarda artarken 21-29 yaşları arasında ise her iki cinsiyette de azaldığını ve deneyime açıklığın iki cinsiyette de erken ve geç ergenlik arasında arttığı ancak sonraki yıllarda herhangi bir değişikliğin olmadığını ortaya koymuşlardır. Bütün bu bulgular ışığında kişilik özelliklerinin yaşla birlikte daha istikrarlı hale geldiği (Wängqvist vd., 2015) ve kızların cinsiyete dayalı kişilik özelliklerini erkeklerden daha erken yaşlarda sergiledikleri (De Bolle vd., 2015) düşünüldüğünde, kız ergenlerin hem nörotizm hem de açıklık boyutunda daha yüksek puanlara sahip olmaları literatürle tutarlıdır. Ek olarak bu özelliklerin genç yetişkinlik döneminde daha kararlı hale geleceği ve gelişime açık olduğu söylenebilir.

Doğayla ilişki, bireyin yeryüzündeki diğer canlılarla karşılıklı bağlantılarını anlamasını ve ona verdiği değeri kapsar ve doğal dünyayla algılanan bilişsel, duygusal ve deneyimsel bir bağlantı olarak da anlaşılabilir (Schultz, 2001; Mayer ve Frantz, 2004; (Nisbet vd., 2009; Nisbet ve Zelenski, 2013). Doğayla ilişki ve cinsiyet arasındaki ilişkiye dair yapılan bazı araştırmalar, kadınların erkeklere kıyasla doğayla ilişki düzeylerinin yüksek olduğu ve doğaya daha fazla bağlılık bildirdiklerini ifade etmektedir (Rosa, Larson, Collado, Cloutier ve Profice, 2020; Mayer ve Frantz, 2004; Dean ve diğerleri, 2018). Benzer bir bulgu yakın tarihli bir araştırmada da elde edilmiştir. Psikolojik iyi oluş, özdenetim ve doğayla ilişki arasındaki ilişkiyi ele alan bu çalışma, kadınların erkeklerden daha fazla doğayla ilişkili olduğunu ve bireysel insan eylemleri ve bunların tüm canlılar üzerindeki etkileri ile dışsal dünyayla veya doğayla ilgili bir dünya görüşünü yansıtan doğayla ilişki-perspektif alt boyutunda da kadınların erkeklerden yüksek puanlar aldığını belirtmiştir (Grabowska-Chenczke, Wajchman-Świtalska ve Marcin, 2022). Kadınların doğayla empati kurmaya yatkın olmaları (Tam, 2013), bu yüksek doğayla ilişki düzeyini açıklayabilir. Genel olarak literatür, kadınların doğayla daha yüksek ilişki geliştirdiklerini söylese de bazı çalışmalar doğayla ilişki konusunda kültürün bir etkisinin olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Zelezny ve diğerleri (2000), 14 ülkede çevresel tutum ve davranışlardaki cinsiyet farklılıklarını 3 farklı çalışma ile inceleyerek karşılaştırılabilir sonuçlar ortaya koydu. 14 ülkeden sadece üçünde (Kolombiya, Ekvador ve El Salvador) erkeklerin kadınlara göre daha yüksek çevresel tutumlara ve 14 ülkeden sadece ikisinde (Dominik Cumhuriyeti ve Ekvador)

erkeklerin kadınlara göre daha yüksek çevre merkezli tutuma sahip oldukları sonucuna ulaştılar. Çalışmanın örneklemini oluşturan 14 ülkenin genelinde ise kadınların daha çevre yanlısı olduğu ve bunun kadınların sahip oldukları daha yüksek çevresel kaygı seviyeleri, daha öteki yönelimli olmaları ve daha güçlü sosyal sorumluluk düzeyi bildirmeleri dolayısıyla da toplumsal cinsiyet normlarına yönelik sosyalleşme süreçleriyle açıklamışlardır. Bazı ülkelerde erkeklerin daha yüksek çevresel tutum ve davranış bildirmeleri ise örneklemlerin birçok yönden temsili olmaması ve bu ülkelerdeki kadın üniversite öğrencilerinin cinsiyet tutum ve davranışlarını daha geleneksel rollerden uzak bildirmeleri ile açıklanmıştır. Dornhoff, Sothmann, Fiebelkorn ve Menzel (2019), ise yaptıkları çalışmada Almanya ve Ekvator'dan olmak üzere iki farklı kültürden örneklemle çalışmış ve Alman örnekleminde kadın cinsiyetine sahip olmanın doğayla ilişki düzeyini pozitif etkilediğini ancak Ekvator örnekleminde bunun tam tersinin geçerli olduğunu bularak aynı bulguyu tekrar etmişlerdir. Her iki çalışma da çevre ile ilgili cinsiyet farklılıklarının genel olarak kadınların lehine olduğu ancak toplumsal cinsiyete dayalı sosyalleşme süreçleriyle ilgili kültüre özgü farklılıklara işaret etmektedir.

Mevcut çalışmada kız öğrencilerin hem toplam doğayla ilişki düzeyleri hem de doğayla ilişkinin alt boyutlarından olan perspektif ve özbenlik düzeyleri erkek öğrencilere göre daha yüksek bulunmuş, deneyim boyutunda ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Elde edilen bulgular literatürle tutarlı görünmektedir. Kadınların doğayla ilişki düzeylerinin yüksek olması doğayla empati kurmaya yatkınlıkları ile ilişkilendirilse de (Tam, 2013) literatürde empatik eğilim düzeyinin hem kadınların lehine (Rueckert ve Naybar, 2008) hem erkeklerin lehine olan sonuçları (Toussaint ve Webb, 2005) hem de iki cinsiyet arasında herhangi bir farklılık olmadığını gösteren sonuçları (Eraslan, 2016) görmek mümkündür. Çevresel kaygı ve doğayla ilişkili olma konusundaki cinsiyet farklılıkları, toplumsal cinsiyet rollerine ve sosyalleşmeye dayalı yaklaşımlarla açıklayabiliriz. Davranışların, bizim gibi geleneksel toplumlardaki toplumsal cinsiyet beklentileri ile karakterize edilen sosyalleşme sürecinin bir ürünü olabileceği düşünülebilir. Örneğin, kadınlar daha şefkatli olacak ve erkeklere göre bakım faaliyetlerine daha fazla dahil olacak şekilde sosyalleştirilirler (Beutel ve Marini, 1995).

Ve bakım verme odaklı ahlak anlayışı, çevre yanlısı davranışları motive eden önemli bir etkendir (Feinberg ve Willer, 2013). Bogner ve Wiseman (2004), genel olarak kadınların daha güçlü biyosferik yönelimleri ile daha yüksek özgeciliği, doğayı kendi iyiliği için düşünmelerini ve çevre korumayı kendi zorunlulukları olarak gördükleri için yeşil tüketim davranışları gösterdiklerini ifade etmektedir. Bir başka açıklama ise kadınların ve erkeklerin çevresel kaygıları ve eylemleri algılama biçimlerinin farklı olması olabilir. Kadınlar zaten empatik kabul edildikleri için daha fazla çevresel endişe ve niyet belirtmekte bir zorluk yaşamazken erkekler daha zayıf ve savunmasız görünmek istemedikleri için doğayla aralarındaki ilişkiyi kabul etme olasılıkları düşük olabilir (Grabowska-Chenczke vd., 2022). Yani toplum tarafından nasıl algılandıkları erkekler için doğayla ilişki kurmada bir engel olabilir.

Doğayla ilişki ile cinsiyet farklılıkları arasındaki sonuçlara benzer sonuçlar çevresel ahlaki muhakeme biçimleri açısından da geçerlidir. Literatürde farklı sınıflamalar olsa da insanların temelde iki tür bir çevresel akıl yürüttükleri söylenebilir. Bunlardan ilki doğayı insana yararı olduğu için değerli bulan ve kendisine ve çevresinde yaşayan insanlara yararı olacaksa çevreci karar almayı ifade eden insan merkezli akıl yürütme ve diğeri de doğaya karşı içsel bir değer atfeden ve bitkilere ve hayvanlara zarar vermemek için çevreci kararlar almayı ifade eden çevre merkezli akıl yürütmedir (Quinn ve Burbach, 2008). Mevcut çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha çevre merkezli, erkek öğrencilerin ise kız öğrencilere göre daha insan merkezli karar verdikleri ortaya koyulmuştur. Bu sonuç literatürle tutarlı görünmektedir. Kız öğrencilerin çevre merkezli tutumlarını (Bozdemir ve Faiz, 2018; Karakaya Akçadağ ve Çobanoğlu, 2018), çevre sorunlarına yönelik sorumluluk, farkındalık ve ilgi düzeylerinin (Yapıcı, 2009) erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu araştırmalarda da ifade edilmektedir. Bu durumun farklı yaş gruplarında da ortaya çıktığını görmek mümkündür. Onur, Şahin ve Tekkaya (2011), ilkokul öğrencilerinin çevreye yönelik değer yönelimleri, tutumları ve çevreye yönelik endişelerini araştırmışlar ve kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre çevresel sorunlarla daha fazla ilgilendiklerini ve doğaya sadece kendisi için değer verdiklerini ortaya koymuşlardır. Stern'in değer-inanç-norm teorisine göre çevreci davranış zincirini açıklarken üç farklı değer söz

konusudur. Özgeci değerler, başkaları (insanların, canlıların) için endişe duymakla motive edilen kolektif değerleri ve bunun zıttı olarak benmerkezci değerler, bireylerin kendisini rahatsız eden durumları ortadan kaldırma isteğini ifade etmektedir (Stern, 200). Kız öğrencilerin doğayla daha yüksek ilişki bildirmeleri ve daha çevre merkezli kararlar vermeleri daha yüksek özgeci değerlere sahip olmaları ile açıklanabilir. Kız öğrencilerin kişiliğin özellikle uyumluluk gibi özgeci özelliklerle ilgili (Dietz vd., 2002) ve mevcut çalışmada da açıklık gibi çevre yanlısı davranışlarla güçlü ilişkileri olan boyutlarda erkeklerden daha yüksek puan almaları bu düşünceyi desteklemektedir. Erkekler ise genellikle çevreci davranışın kendilerine sağlayabileceği faydalara çok dikkat eder ve kendi ihtiyaçları nedeniyle çevre dostu ürünleri seçerler (Dietz vd., 2002). Bütün bu bulgular ışığında mevcut çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek doğayla ilişki düzeyine sahip olduğu ve daha çevre merkezli karar verdikleri bulunmuştur. Sonuçlar literatürle tutarlıdır ancak alan yazında genellikle kadınların daha doğayla ilişkili olduğu ve çevresel ahlaki akıl yürütürken daha doğa-çevre odaklı oldukları ifade edilse de herhangi bir cinsiyet farkı olmadığını ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur (Sungur, 2017). Bunun iki cinsiyetteki öğrencilerin sosyalleştirilme süreçleriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların çevre yanlısı davranışlarını sınıf düzeyleri açısından incelediğimizde 12. Sınıf öğrencilerinin çevre yanlısı davranış puanlarının 9. Sınıf öğrencilerine göre anlamlı olarak daha fazla olduğunu görmekteyiz Literatürdeki araştırmalarda çevre yanlısı tutum ve davranışlarla ilişkili farklı sonuçları görmek mümkündür. Daha genç yaştaki bireylerin daha büyük yaştakilere göre daha güçlü çevre yanlısı tutum sergiledikleri (Hsu ve Roth, 1996; Johnson ve Schwadel, 2019), iklim değişikliğinin hızlandığına dair daha güçlü bir inanca sahip oldukları ve iklim dostu eylemlere daha fazla katıldıklarını biliyoruz (Vainio ve Paloniemi, 2014). Ülkemizde 2016 yılında yapılan bir çalışmada ise ortaokul 5-6-7 ve 8. sınıf öğrencilerinin çevresel davranışları incelenmiş ve 5. sınıf öğrencilerinin diğer sınıf düzeylerindeki öğrencilere göre çevresel olaylara daha fazla tepki davranışları gösterdikleri, çevre içerikli yayınları daha çok takip ettikleri ve tasarruf davranışlarını daha fazla gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır (Özgün, 2019). Benzer araştırmada orta çocukluk dönemindeki çocukların doğaya karşı

tutumlarının olumlu olduğunu ve özellikle hayvanlar ve ağaçlara duyarlı oldukları ifade edilmektedir (Bonnett ve Williams, 1998). Ancak diğer yandan yaşla birlikte (Atasoy, 2005) çevresel tutum açısından. 6. ve 8. Sınıflar arasında 8. Sınıf öğrencilerinin lehine sonuçlar elde etmiştir. Lise düzeyinde yapılan bir başka çalışmada ise (Kutay, 2019), 12. sınıfta okuyan öğrencilerin 9. sınıfta okuyan öğrencilere göre çevre sorunlarına daha fazla tepkide bulunduğu, çevresel sorunlara daha fazla değer verdiği, insanların ve kuruluşların çevre üzerindeki etkilerine karşı bir davranışta bulunma olarak ifade edebileceğimiz örgütlenmenin daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada genel olarak da çevre sorunlarına yönelik tutumlar açısından da 12. sınıf öğrencilerinin 10. sınıf öğrencilerinden yüksek ve 11. sınıf öğrencilerinin 9. sınıf öğrencilerinden yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Lise öğrencilerinin çevresel davranışlarla ilişkili olabilecek bir kavram olan sürdürülebilirlik bilinçlerinin araştırıldığı bir çalışmada ise 9. sınıf öğrencilerinin sürdürülebilirlik bilinç düzeylerinin düşük olduğu ancak 12. sınıfa doğru bir toparlama göstererek arttığı ifade edilmiştir (Yüksel ve Yıldız, 2019). Bütün bu bulgular ışığında çocukluktaki yüksek çevresel tutum ve davranışların ergenliğe girmeyle birlikte ilk ergenlik döneminde ergenin fiziki ve sosyal çevresindeki değişimlere adapte olduğu bir dönemde azaldığı ancak geç ergenliğe doğru arttığı düşünülmektedir. Krettenauer 2017 yılında ergenlerle yaptığı çalışmada ergenlerin çocuk ve yetişkinlerle karşılaştırıldığında doğayı daha az eğlenceli bulduğunu ifade etmekte ve ergenliği insanın doğayla ilişkisine mola verdiği bir dönem olarak tanımlamaktadır. Bu değişimin ahlaki akıl yürütmenin gelişimiyle de ilişkilendirmek mümkündür. Erken çocukluk döneminden ortaokul dönemine kadar çocukların insan merkezli akıl yürütmeyi daha çok kullandığı ve çevre merkezli bakış açısının dereceli olarak bilişsel ve ahlaki gelişimle ilişkili olduğunu dile getirilmiştir (Kahn Jr., 1997). Yani orta çocukluk dönemindeki çocukların çevre sorunlarına karşı geliştirdikleri duyarlılık çevre sorunlarını daha çok insan refahı için zararlı bulmaları olabilir. Daha küçük yaşlarda bildirilen çevre merkezli bakış açısının belki de daha çok ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları, doğaya verdikleri değer ve çocuklarının doğadaki deneyimlerini teşvik etme durumları ile ilişkili olabilir. Piaget'nin gelişim kuramına göre (1969) ergenlik döneminde ergenler soyut düşüncenin gelişimiyle birlikte

varsayımlar kurabilir, mantıksal sonuçlar çıkarabilir ve karmaşık sorunları sistemli biçimde çözebilirler ve somut işlem dönemindeki çocuklar içinde bulunduğu zamandaki "gerçek" sorunlarla uğraşmak zorundayken, soyut işlem düşüncesine sahip olan bir ergen, yaşadığı çevresiyle ilgili olası gelecekle senaryosundaki sorunlarla uğraşabilir (akt Gander ve Gardiner, 2015). Dolayısıyla ergenlerdeki soyut düşüncenin gelişimi kendi davranışlarıyla ilgili düşünmeleri ve davranışlarına dair iyi ya da kötü şeklinde bir yargıda bulunmalarına neden olarak ahlaki duyarlılıklarını da etkilemektedir. Diğer yandan ise ahlaki bir yargının oluşturulabilmesi için ergenin kendisini 'öteki'nin yerine koyabilme yetisinin de gelişmiş olması gerekmektedir. Bu beceriyi Selman diğer insanların ne düşündüğünü ve ne hissettiğini anlama becerisi olarak da ifade edebileceğimiz perspektif alma (bakış açısı alma) olarak tanımlamaktadır. Robert Selman'ın oluşturduğu 5 aşamalı modelin ilk aşaması (farklılaşmamış perspektif alma) 4-6 yaşlarındaki çocukları kapsar ve bu dönemde bir egosantrizm hakimdir. Arkadaşlarının düşünce ve duygularını algılayamadıkları için davranışlarının sonuçlarının da farkında varamazlar. İkinci aşama (öznel veya sosyal-bilgisel perspektif alma) 6-9 yaşlarını kapsar ve bu dönemdeki çocuklar kendisi ve arkadaşları arasında düşünce farklılıkları olabileceğini anlar ancak kendisi ve arkadaşlarının farklı bakış açıları arasındaki geçişi hala yapamaz. Üçüncü aşama (kendini yansıtan perspektif alma) ise 7-12 yaşlarını kapsar ve bu dönemde çocuk başkalarının onu nasıl algıladığını anlamaya başlar ve kendilerini başkalarının yerine koyabilirler ancak çocuk bu dönemde her iki bakış açısını aynı anda göz önünde bulundurmakta zorlanabilir. Ön ve ilk ergenlik dönemine denk gelen dördüncü aşama 10-15 yaşlarını kapsar ve çocuğun karşılıklı perspektif alma becerisi gelişmiştir ve başkasıyla olan ilişkisini dış bir gözden değerlendirmektedir. Yani üçüncü bir kişinin perspektifinden olayları ele alabilirler. Beşinci ve son aşama ise 14 yaş ve üstünü kapsar. Çocuk davranışlarını sosyal ve toplumsal değerler bağlamında değerlendirebilmekte, farklı davranış ve düşünce biçimleri ile toplumsal kurallara uymanın önemini kabul etmektedir (Selman 1982:225-256, akt. Özgökbel Bilis, 2017; Hoffman ve Schaffer, 1996). Ergenlik döneminde gelişen bu soyut düşünme ve bakış açısı alma becerilerine bağlı olarak ahlaki duyarlılıkları, kişilik özellikleri ve bilişsel fonksiyonlarda gerçekleşen değişimler

nedeniyle (Krettenauer, 2017) ergenlerin çevresel yıkımlara karşı kaygı, üzüntü ve kızgınlık hissetmeleri ve çevre yanlısı davranışlara katılmaya istekli oldukları söylenebilir (Hausbeck, Milbrath ve Enright, 1992). Krettenauer'in (2017) çalışmasındaki ergenlerin %81,7'si geri dönüşümü, %68,5'ü atıkların azaltılmasını ve %62,7'sinin ise tehlikeli atıkların uygun şekilde imha edilmesini ahlaki bir sorun olarak kabul etmiştir. Yani çevre yanlısı davranmayı sadece kişisel bir takdir meselesi olarak değil, zorunlu olarak görme eğilimindedirler. Dolayısıyla ergenlerdeki düşük çevre yanlısı davranış düzeyi, çevre yanlısı davranışın ahlaki olarak daha az zorunlu görülmesi ve doğayla daha zayıf ilişkilere işaret etmektedir. Mevcut çalışmada geç ergenlik dönemindeki öğrenciler daha genç öğrencilerden daha fazla çevre yanlısı davranış bildirmişlerdir. Bu sonuç daha büyük yaşlarda daha fazla gelişen perspektif alma becerileri, bilgi düzeyi, istikrarlı hale gelen kişilik özellikleri ve ahlaki duyarlılığın artmasıyla açıklanabilir.

4.2.2. Çevre yanlısı davranışlar ile kişilik faktörleri arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bulguların değerlendirilmesi

Kişilik özelikleri ve çevre yanlısı olma arasındaki ilişkiyi ele alırsak mevcut çalışmadaki katılımcıların çevre yanlısı toplam puanları ile dürüstlük, uyumluluk ve nörotizm faktör puanları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Diğer faktör puanları ise çevre yanlısı davranışların alt boyutları ile ilişkili görünmektedir. Örneğin çevresel bilgiyi davranışa dökme alt boyutu açıklık, dürüstlük ve uyumluluk faktörleri ile çevre konularıyla ilgili etrafındaki kişileri uyarma gibi davranışları da içeren çevresini bilgilendirme boyutu açıklık, dürüstlük, dışadönüklük ve uyumluluk faktörleri ile ve son olarak da geri dönüşümü destekleme davranışları açıklık ve dürüstlük faktörleri ile pozitif ilişkili bulunmuştur.

Literatürde kişilik özellikleri ile çevre yanlısı davranışlar arasındaki ilişki, kişilik özelliklerinin çevre yanlısı tutumlarla olan yakınlığı nedeniyle merak konusudur (Soutter ve Mõttus, 2020). Mevcut araştırmalar kişiliğin bazı yönleri ile çevre yanlısı tutum ve davranışların ilişkisine işaret etmektedir. Milfont ve Sibley (2012), yüksek düzeyde uyumluluk, dürüstlük, açıklık ve düşük düzeyde nörotizmin çevresel değeri

yordadığı sonucuna ulaşmıştır. Soutter ve Mõttus (2020), yaptıkları meta-analiz çalışmasında 38 veri kaynağında açıklık, uyumluluk ve dürüstlüğün çevre yanlısı tutum ve davranışlarla önemli ölçüde ilişkili olduğunu göstermiştir. Bunun gibi çoğu araştırmacı açıklık, uyumluluk, dışadönüklük, dürüstlük gibi sosyal olarak olumlu kabul edilen kişilik özelliklerinin çevre yanlısı davranışlarla anlamlı ilişkileri olduğunu nörotizmin ise çevre yanlısı davranışlarla arasında olumsuz ilişkiler ortaya koymuştur (Hirsh, 2010; Hirsh ve Dolderman, 2007; Swami vd., 2010; Markowitz vd., 2012; Poškus ve Rita, 2017). Çevre yanlısı davranışlara beş faktör kişilik teorisi çerçevesinden bakacak olursak bu ilişkileri açıklamak mümkün olabilir.

İlk olarak genelde çalışmalarda en sık ilişki bildirilen uyumluluk, dürüstlük ve açıklık boyutlarıdır. Uyumluluk empati ve nezaket gibi özgecilikle ilgili özellikleri kapsar. Dolayısıyla kişilerin iş birliği, sosyal uyumu sürdürme ve başkalarının sömürülmesi veya mağdur edilmelerine karşı olarak 'öteki'nin kaygılarını dikkate alma eğilimini içermektedir (Weisberg vd., 2011). Mevcut çalışmada uyumluluk özelliği güçlü olan bireylerin çevre yanlısı davranışın çevresel bilgiyi davranışa dökme, çevre veya çevre sorunlarıyla ilgili bilgiyi etrafındaki kişilerle paylaşma ve uyarma gibi çevresini bilgilendirme davranışları ve geri dönüşümü destekleme davranışları arasında pozitif ve düşük düzeyde ilişkiler bildirdiklerini görmekteyiz. Kişinin kendisine maliyeti olabilecek eylemlerde bulunması, gelecek nesiller, canlılar veya ekosistem için empati ve fedakârlık gerektirebilir. Ve bu unsurlar beş faktör kişilik modeli perspektifinden uyumlulukla ilişkili yönleri akla getirmektedir. Soutter ve Mõttus (2020) çevre yanlısı tutum ve davranışlarla en güçlü ilişkilere uyumluluğun sempati ve fedakârlık içeren yönlerinin sahip olduğunu ve bununla birlikte ahlak ve iş birliği ile ilişkili yönlerle ilişkili de anlamlı bulgular elde ettiklerini ortaya koymuşlardır. Bu bulgular empati ve fedakârlık gibi uyumlulukla ilgili yönlerin çevre yanlısı davranışlarla ilişkilendiren araştırmalarla tutarlıdır (Schultz, 2001; Markowitz vd., 2012). Dolayısıyla kişiliğin uyumluluk alanında güçlü eğilimlere sahip olan kişilerin ekosistem ve barındırdıkları ile empati geliştirmeleri, çevreyi önemsemeleri, şefkat duygusuyla yaklaşmaları ve ona yardım etmek için harekete geçmeleri mantıklıdır. Diğer yandan ise bu kişilerin etkili çevresel değişimi yaratabilmek için başkalarıyla iş birliği yapması ve kendi kendine

insanların çevreye zarar verici davranışlarını durduramayacak olan doğayı korumak istemeyi ahlaki bir amaç olarak edinmeleri mantıklıdır.

Bir diğer boyut olan dürüstlükle çevre yanlısı tutum ve davranışlar arasındaki ilişkiye bakacak olursak literatürde sıkça bildirilen ilişkileri görmek mümkündür (Desrochers ve Zelenski, 2022). Dürüstlük öz disiplin, organizasyon ve dürtülerin kontrolü ile ilgili özellikleri tanımlar ve kurallara uymak veya hedef arayışını sürdürmek için özdenetim gösterme yeteneğini yansıtır (Weisberg vd., 2011). Mevcut çalışmada dürüstlük hem çevre yanlısı toplam puanlarıyla hem de çevre yanlısı davranışın bütün alt boyutlarıyla (bilgiyi davranışa dökme, çevresini bilgilendirme ve geri dönüşümü destekleme) pozitif ve anlamlı ilişkilere sahiptir. Kendini kontrol eden, iyi organize olmuş ve hedef odaklı bireylerin (Pettus ve Giles, 1987) ve kendi eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmeye daha istekli olan kişilerin (Guagnano, Stern ve Dietz, 1995) olumlu çevresel davranışlar sergileme olasılığının daha yüksek olduğu bildirilmektedir. Dolayısıyla bu özellik boyutunda güçlü eğilimleri olan bireylerin çevre sorunlarının uzun vadede sonuçlarına dair düşünmeleri ve çevresel seçimlerini buna göre yapmaları (Lindsay ve Strathman, 1997) ve çevre sorunlarının gelecekteki sonuçlarına dair perspektif almaları (Kairys, 2010) çevre yanlısı davranışları ile olan bağlantıları açıklayabilir. Diğer yandan ise bu bireylerin yüksek sorumluluk duyguları nedeniyle yaşadıkları çevreye ve doğaya karşı sorumlu hissetme olasılıklarının da yüksek olacağı düşünülebilir. Örneğin Fraj ve Martinez (2006) ve Moody ve Hartel (2007) yaptıkları çalışmalarda yüksek çevresel sorumluluk duygusunun bireylerin çevre dostu ürünler satın alma olasılığını artırdığını göstermişlerdir. Bir diğer yandan çevre yanlısı davranışların zaman ve durum fark etmeksizin sürekli olarak tekrar edilmesi gerekliliği düşünüldüğünde (atık dönüştürme, plastik kullanmama gibi) dürüstlüğün azim ve öz disiplin gibi yönlerinin bu ilişkiyi açıklamada önemli yönler olduğu düşünülebilir. Çünkü çevre yanlısı davranışlar bir nevi alışkanlık olarak ele alındığında (plastik poşet yerine tekrar kullanılabilir bez torba kullanmak, evdeki atıkları ayrıştırma, karbon ayak izini azaltacak davranışlar edinmek gibi), bu davranışları istikrarlı bir şekilde yerine getirmek bir özdisiplin, sorumluluk, azim gibi dürüstlük kişilik özelliğinin kapsadığı birtakım özelliklerin gelişimi önemlidir.

Açıklık bireylerin değişimleri tolere etme, yeni deneyimleri kabul etme kapasitesi olarak kısaca ifade edilebilir ve bu özelliği güçlü kişilerin yaratıcı, estetiğe önem veren, entelektüel meraklarının yüksek olduğu söylenebilir (McCrae ve Costa, 1997). Bu özelliklere sahip olmaları, bu bireylerin evrensel bir bakış açısıyla hoşgörü geliştirmelerini sağlamaktadır (Milfont ve Sibley, 2012). Açıklık çevre yanlısı davranışlar için önemlidir çünkü sürdürülebilir yaşam tarzları yeni ve kişi için sıra dışı olabileceği için bu özelliği yüksek kişilerin veya toplumların yeni alışkanlıklara ve yaşam tarzlarını değiştirmeye daha açık olma potansiyelleri yüksek olabilir (Poškus, 2017). Örneğin ulaşım alışkanlıklarını değiştirmek (araba kullanımını azaltmak gibi), plastik yerine cam şişe veya matara kullanmak, çevreye zararlı ürünleri yerine temiz ve yeşil ürünler kullanmak gibi. Açıklığın bir başka yönü olan estetik çerçevesinden ise doğayı estetik olarak daha fazla takdir eden kişilerin doğal dünyayı daha fazla koruma arzusuyla motive olmaları (Hirsh ve Dolderman, 2007), örneğin karbon ayak izini azaltmak gibi çevre yanlısı bazı davranışları daha çok yapmaları (Brick ve Lewis, 2016) muhtemeldir. Yani evrensel olarak insanlığa dair küresel endişe duyan ve sempati besleyen bu bireyler, bu sempati ve endişeyi doğal çevre için de besleme ve aktif olarak çevreyi korumaya yönelik harekete geçme eğilimindedirler (Allen ve Ferrand, 1999). Mevcut çalışmada açıklık düzeyi ile çevresel bilgiyi davranışa dökme, çevresini bilgilendirme ve geri dönüşümü destekleme boyutları arasındaki pozitif ilişki bu bağlantılarla açıklanabilir. Çünkü esneklik ve soyut düşünme gibi özelliklerle karakterize olan açıklık faktörü, iklim değişikliği ile ilişkili uzun vadeli ve küresel etkisi olabilecek çevresel sonuçları hayal etmek için tam olarak gerekli olan şeydir (Brick ve Lewis, 2016).

Nörotizm kişilik faktörü, anksiyete, öfke, depresyon, öz bilinç, ölçüsüzlük(aşırılık) ve kırılganlık olmak üzere altı yönden oluşur (McCrae ve John, 1992). Nörotizm düzeyi yüksek olan bireyler, korku, öfke, moral bozukluğu ve utanç gibi çeşitli rahatsız edici duygular yaşamaya eğilimlidirler; bu duygusal tepkiler genellikle kişilerarası ilişkilerdeki işlevselliği bozar (Costa Jr. ve McCrae, 2012). Çevre yanlısı davranışlar ve nörotizm arasındaki ilişkiyi değerlendiren bir araştırmada Wiseman ve Bogner (2003), çevre yanlısı davranışların belirli yönlerinin yüksek düzeyde kaygı ve duygusal

değişkenlik içeren nörotizmle ilişkili olabileceğini ortaya koymuş ve yüksek düzeyde nörotizmi, doğanın iyiliği ve kaynakların korunmasına ilişkin tutumları yansıtan biyosentrik bir boyut olan yüksek koruma ile ilişkilendirmiştir. Bu sonuca Batson'ın empati-özgecilik hipotezi çerçevesinden baktığımızda, bu kişilerin çevresel sorunların kendisine yansıyacak olumsuz sonuçlarından kaçınmak için koruma davranışlarına yönelebileceği şeklinde de yorumlayabiliriz. Çünkü Batson'a göre egosit kaygılara sahip bireyler ihtiyacı olan bir kişiyle karşılaştıklarında kendine odaklı bir tepki vererek, yaşayabilecekleri üzüntü ve stres gibi olumsuz tepkilerden kaçınmak için ya karşıdaki kişiye yardım edecek ya da mağdurdan uzaklaşacaktır (Batson ve diğerleri, 1991). Kişisel sıkıntı yaşayan, yardıma ihtiyaç duyan özne yerine doğayı koyduğumuzda endişe, hassaslık, ölçüsüzlük, dengesizlik gibi özelliklerle ilişkilendirebileceğimiz nörotizm boyutu yüksek kişilerin kendi sıkıntılarını (olumsuz sonuçlardan kaçınmak gibi) gidermek için çevre yanlısı davrandıkları veya çevreden uzaklaştıkları düşünülebilir. Diğer yandan nörotizm düzeyinin ise çevre yanlısı davranışla olumsuz ilişkili olduğunu gösteren başka araştırmalar da mevcuttur (Poškus ve Rita, 2017; Poškus, 2017). Milfont ve Sibley (2012), yaptıkları çalışmada çevresel değerin yüksek düzeyde uyumluluk, dürüstlük ve açıklık ile düşük düzeyde nörotizm ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Mevcut çalışmada da buna benzer bir sonuca ulaşılmış ve çevre yanlısı davranışlar ile nörotizm arasında zayıf ve negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Soutter ve Mõttus (2020), yaptıkları çalışmada çevre yanlısı tutum ve davranışlarla nörotizm arasında bir ilişki bulamamış ve bu sonucu nörotizmin bazı yönlerinin çevre yanlısı tutum ve davranışlarla olumlu, bazı yönlerinin ise olumsuz ilişkili olması olasılığının boyut genelinde bir nötrlüğe sebep olduğu ve bir ilişkinin bulunamamasına neden olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Aynı çalışmada nörotizm ile ilgili tek önemli sonucun aşırılık olarak da ifade edebileceğimiz ölçüsüzlük boyutunda yakalandığı çevre yanlısı davranışlarla negatif şekilde ilişkili olduğu bulunmuştur. Araştırmacılar, çevre yanlısı davranışlar uzun vadeli bir sonuçtan kaçınmak için fedakârlık yapmayı veya kısa vadede ekstra çaba gerektirmediği için, çevre sorunlarıyla ilgili kısa vadeli sonuçlardan kaçınmaya eğilimli bireylerin çevresel olmayan şekilde davranmalarını mantıklı bulmuşlardır (Soutter ve Mõttus, 2020). Mevcut çalışmadaki

sonuçlar bazı araştırmalarla tutarlı olsa da literatürde farklı nörotizm seviyelerinin çevreci tutum ve davranışlarla ilişkilendirilmesi bir çelişki yaratmaktadır.

Son olarak dışadönüklüğün çevre yanlısı tutum ve davranışlarla ilişkisine dair literatürdeki çalışmalara baktığımızda çevre yanlısı davranışlar üzerinde diğer kişilik boyutları kadar büyük bir etki görmemekle birlikte bazı çalışmalarda anlamlı ancak ilişkilere rastlanmaktadır (Desrochers ve Zelenski, 2022; Hilbig, Zettler, Moshagen ve Heydasch, 2012). Dışadönüklük, dünyayla enerjik bir ilişki ve aktif olmayı kapsar (McCrae ve Costa, 1997). Borden ve Francis (1978) çevresel kaygısı yüksek kişilerin düşük olanlara kıyasla daha hevesli dışadönük ve dürüst olduklarını bildirmişlerdir. Diğer yandan ise dışadönüklük ile birtakım çevre yanlısı tutum ve davranışlarla arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda çok zayıf ilişkiler bildirilmiş (Markowitz vd., 2012) ya da herhangi anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Hirsh ve Dolderman, 2007). Mevcut çalışmada dışadönüklük çevre yanlısı toplam puanlarıyla anlamlı bir ilişki içinde değil iken çevre yanlısı davranışın bir alt boyutu olan çevresini bilgilendirme boyutu ile düşük düzeyde pozitif bir ilişki bildirilmiştir. Bu durum genel çevre davranışı ve tutumlarla olan tutarsız ve zayıf ilişkilerin bu çalışmada da bir benzerinin bildirildiğini ancak çevresini bilgilendirme gibi diğer insanlarla etkileşimi, bilgi paylaşma veya uyarma gibi kişilerarası iletişim davranışları gerektiren çevre yanlısı davranışlarla olan anlamlı ilişkiyi açıklayabilir. Bazı çalışmalar bu sosyal yönelimlere dikkat çekerek bu bulguyu desteklemektedir. Örneğin bir çalışma dışadönüklüğün sosyallik içeren yönleri ile çevre yanlısı davranışlar ilişkilendirilirken çevre yanlısı tutumlarla tutarlı bir ilişki bulamamıştır (Brick ve Lewis, 2016) ve spesifik olarak sıcaklık ve olumlu duygular içeren yönlerinin çevre yanlısı motivasyonlar (Klein, 2015) ve ekolojik davranışlarla ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur (Markowitz, Goldberg, Ashton ve Lee, 2012). Bu nedenle her ne kadar literatürde tutarsız sonuçlar olsa da dışadönüklüğün, eğer çevre yanlısı tutum ve davranışlar, sosyal olarak ödüllendirici olursa ve çevre içinde sosyal olarak hareket etmeyi (örneğin doğa yürüyüşü, kuş gözlemciliği veya açık hava sporları) içeriyorsa çevre yanlısı davranış ve tutumlarla ilişkili olabileceği düşünülebilir. Brick ve Lewis (2016), karbon azaltmaya yönelik davranışlar üzerinde dışadönüklüğün etkisinin yaklaşık üçte birine doğaya bağlılık

tarafından aracılık edildiğini ortaya koymuştur. Yani doğal çevrede vakit geçirme ve aktif katılım bu kişilerin doğayla olan deneyimlerini arttıracağı için çevreye bağlılıklarının artırma yoluyla çevre yanlısı davranışlara motive ediyor olabilir. Mevcut çalışmada da dışadönüklüğün doğayla ilişki boyutları arasından en fazla deneyim boyutuyla ilişkili olduğunu görmekteyiz. Bu durum Nisbet ve diğerlerinin (2009), doğada daha fazla vakit geçirmenin ve farklı aktivitelerde bulunmanın doğayla ilişkiyi arttırdığı düşüncesini desteklemektedir.

4.2.3. Çevre yanlısı davranışlar ile doğayla ilişki arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bulguların değerlendirilmesi

Literatürde pek çok araştırma doğa ile kurulan bağlantıların ve kişilerin kendilerini doğayla ilişkili hissetme düzeyleri ile çevre yanlısı davranış ve tutumlar arasında güçlü ilişkiler olduğunu ileri sürmektedir (Howell vd., 2011; Zelenski ve Nisbet, 2014; Barbaro ve Pickett, 2016; Forstmann ve Sagioglou, 2017). Doğayla ilişki insanların dünyadaki diğer canlılarla arasındaki karşılıklı bağlantılarını kavrayabilmek, doğanın sadece hoş yönlerinin değil estetik olmayan tüm yönlerinin de önemini anlamak ve doğaya karşı duyulan sevgiyi kapsar (Nisbet vd., 2009). Ve doğayla ilişkisi güçlü olan bireylerin ilişkisi daha zayıf olanlara kıyasla çevre problemlerine dair daha fazla kaygı hissettiği ve hissettikleri bu endişenin de çevre yanlısı davranışları pozitif yönde etkilediğini biliyoruz (Schultz vd., 2004; Dutcher vd., 2007). Mevcut çalışmada katılımcılar genel doğayla ilişki puanları ile doğayla ilişkinin alt boyutları olan deneyim, perspektif ve özbenlik boyutları ve çevre yanlısı davranışlar arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler bildirmişlerdir. Bu sonuçların literatürle tutarlı olduğu görülmektedir. Stern ve Dietz (1994), insanların çevre meseleleriyle ilgili tutumlarının kendilerine, diğer insanlara veya bitkilere ve hayvanlara verdikleri değere dayandığını savunur. Schultz (2000), benzer bir ifade ile bir bireyin sahip olduğu çevre sorunlarına yönelik ilgi türlerinin, temelde diğer insanları ve doğayı kendi bilişsel temsillerine dahil etme derecesiyle bağlantılı olduğunu ifade eder. Buna göre kendisini diğer insanlar ve doğal çevre ile bağlantılı görmeyen kişilerin çevresel endişeleri, kendilerinin elde edecekleri kazanç veya zararlı sonuçlardan kaçınma ile motive edilirken; kendilerini başka

insanlarla bağlantılı olarak gören kişilerin çevresel endişeleri hem belirli kişiler hem de insanlık için ödül elde etme veya zararlı sonuçlardan kaçınma arzusuyla motive edilecektir. Diğer yandan ise kendilerini biyosferin bir parçası olarak gören kişilerin çevresel endişeleri tüm canlılar için kazanç sağlama ve ekosistem için zararlı sonuçlardan kaçınma ile motive edilecektir. Bu üçüncü kaygıya sahip olanların, kendilerini doğadaki herhangi bir canlıdan farksız gördükleri için doğayı benliklerinin bir parçası haline getirdikleri söylenebilir. Ve doğayla ilişkinin doğaya kişisel ve duygusal bağlılığı ifade eden özbenlik alt boyutunun çevre yanlısı davranışlarla en güçlü ilişkiye sahip olması bu nedenle mantıklıdır. Mevcut çalışmada bir diğer doğayla ilişki boyutu olan ve davranışların doğa ve tüm canlılar için sonuçlarını dikkate almayı ifade eden perspektif alt boyutu ile çevre yanlısı davranışlar arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Perspektif alma, bir başkasının dolaylı deneyimidir; diğerinin bakış açısını hayal ederek başka bir kişiyi anlama girişimidir (Batson vd., 1995). Davis, Conklin, Smith ve Luce (1996) başka bir kişinin perspektifini almanın, kendi benliğimize daha büyük ölçüde ötekinin dahil edilmesini sağladığını ifade etmektedir. Yani, başka bir kişinin bakış açısını ele aldığımızda, benlik sınırlarımızı diğerini de kapsayacak şekilde genişletiriz. Dolayısıyla ergenlikte gelişen perspektif alma becerisinin gelişimi ergenlerin çevre sorunları ile ilgili özbenliklerine doğayı dahil etmelerine yol açabilir. Ergen kendini doğaya hükmedecek bir yerden değil kendini ekosistemin eşit bir üyesi gibi görürse doğaya verilen herhangi bir zarara karşı acı çekebilir, üzülebilir ve çevre yanlısı tutum ve davranışlar geliştirebilir. Bixler, Floyd ve Hammitt (2002), çocukken doğada sık zaman geçirmiş ergenlerin, on yaşından önce evlerinin bahçesinde zaman geçirmiş ergenlere göre, doğayla ilgili daha olumlu algılara sahip olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü erken yaşlardaki dış mekân deneyimleri, çevreye bağlanmanın, çevreye karşı empatik bir bakış açısı olarak tanımlanan çevresel duyarlığın ve doğal çevreye karşı olumlu tutumların gelişimine katkı sağlar (Ewert, Place ve Sibthorp, 2005). Mevcut çalışmada çevre yanlısı davranışlar ile en zayıf ilişkiye sahip olan doğayla ilişki boyutunun deneyim boyutu olması, yapılan araştırmanın örneklemindeki ergenlerin İstanbul gibi büyük bir metropolde yaşaması ve büyük kentlerdeki doğayla ilişkili deneyimler elde etmenin sınırlılığı ile açıklanabilir.

Çünkü araştırmacılar kentte yaşayan çocukların kırsal kesimde yaşayan çocuklarla karşılaştırıldığında doğa deneyimlerinin sınırlı olduğu ve çevre sorunlarının gelişimine dair bilgilerinin uzak bilgi kaynaklarından elde edilen soyut öğrenmeye dayalı olduğunu bildirmektedir (Cohen ve Horm-Wingerd, 1993). Kentlerdeki çocuk ve gençlerin yaşadıkları bu sınırlılıklar nedeniyle yaşadıkları problemleri doğa yoksunluğu kavramıyla ifade edilmektedir (Louv, 2012). Ek olarak Matsuba ve Pratt (2013), doğayla ilişki kurmaya yönelik bireysel fırsatların ergenlik döneminde çevre yanlılığını teşvik etmek için yeterli olmayabileceğini belirtmiştir. Bunun yerine, doğa deneyimlerinin akran etkileşimi bağlamına yerleştirilmesi ve sosyal açıdan ödüllendirici olması gerekir. Çünkü ergenlik dönemindeki gençler kendilerine, arkadaşlarına ve toplumla ilişkilere odaklıdır. Ergenin ilişki halindeki bu kişilerle birlikte doğada edinecekleri deneyimler çevre yanlısı davranışlar gerçekleştirmelerinde bir motivasyon sağlayabilir.

4.2.4. Çevre yanlısı davranışlar ile çevresel ahlaki muhakeme biçimleri arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bulguların değerlendirilmesi

Çevreci davranışlar insanların doğayı korurken bir yandan ödeyeceği bazı bedelleri (örneğin ekonomik ücretler) ve yapacağı fedakarlıkları kabul etmesi ve buna istekli olması gibi karmaşık bir davranıştır (Dunlap ve Jones, 2002). Mevcut çalışmada çevresel ahlaki muhakeme biçimlerini belirlemek için ergenlere dört farklı senaryo sunulmuştur (ağaç senaryosu, pet şişe senaryosu, atık senaryosu ve orman senaryosu). Bu senaryolarda bir yandan çevresel bir soruna işaret ederken bir yandan da ergenlerin çevreci bir karar alırken birtakım ekonomik ve yaşam tarzını etkileyen sonuçları dikkate almaları için bazı olasılıklardan bahsedilmektedir (örneğin bölgeyi etkileyen bir atık kirliliği nedeniyle kurulacak tesis için belli bir miktar ücret alınması gibi). Ve her katılımcıdan her bir ikileme dair karar verirken insan merkezli, çevre merkezli ve çevresel olmayan gerekçeleri önem sıralarına göre işaretlemeleri istenmiştir. Ağaç senaryosunda bir çiftçinin kendi arazisi içinde kalan ve bölgedeki canlılık için önemli farklı türlerdeki ağaçları kesip tarım alanına dönüştürmesini katılımcıların %17.4'ü onaylamış, %82.6'sı doğru bulmamıştır. Pet şişe senaryosunda ülkemizde plastik

kullanımı azaltmaya yönelik uygulamaları katılımcıların %68.1'i desteklemiş, %31.9'u desteklememiştir. Atık kirliliği yaşanan bir bölgedeki senaryoda yönetimin çöpleri ayrıştırma zorunluluğu getirmesi ve yeni bir tesis kurulması için ek bir ücret alınması gibi uygulamalarını katılımcıların %74.9'u destekleyeceğini, %25.1'i ise desteklemeyeceğine dair karar vermiştir. Son olarak ormanlık arazide kurulacak bir turizm tesisiyle ilgili kararları sorulan katılımcıların %37'si tesisin kurulması yönünde, %63'ü ise kurulmaması yönünde kararlarını belirtmişlerdir.

Hem insan merkezli bireylerin hem de çevre merkezli bireylerin çevreye dair olumlu tutumları vardır ancak ikisinin arasındaki farkın çevre yanlısı davranışlarını yaparken sahip oldukları motivasyonlardan kaynaklanır (Thompson ve Barton, 1994). İnsan merkezli bireyler doğaya insan refahı (yaşam kalitesi, sağlık vs.) için değer verir, önemser ve bunun için çevreye zararlı davranışların yanlış olduğu yargısına sahiptir. Çevre merkezli bireyler ise doğayı ve tüm ekosistemdeki canlıları gözetir, doğaya kendi için değer verir ve çevreye zararlı davranışları tüm ekosistem ve tüm canlılık için getireceği olumsuz sonuçlar nedeniyle yanlış bulur. Çevresel ilgisizlik ise çevre sorunlarına dair bir genel bir ilgisizlik ve bu alandaki sorunların abartıldığına dair bir inanca sahip olmak şeklinde ifade edebiliriz (Thompson ve Barton, 1994). Kortenkamp ve Moore (2001), benzer bir tanımlamayı çevresel olmayan ahlaki muhakeme şeklinde tanımlamış ve bu tür ahlaki muhakemeyi çevreye zararlı davranışların insan ve doğa üzerindeki etkisinden ziyade yasalar gibi çevre sorunlarının çevresel olmayan yönlerine odaklanan kişiler için kullanmıştır. Yapılan korelasyon analizine göre çevre yanlısı toplam puanları ile çevresel olmayan ahlaki muhakeme puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Ancak çevre yanlısı davranış toplam puanları ile insan merkezli karar verme ve çevre merkezli karar verme arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuç iki tür muhakemenin de çevre yanlısı olmayı iki farklı yönünden tuttuğu düşüncesini desteklemektedir.

Çevre merkezli tutumlar doğayı bir özne olarak önemsemek (Thompson ve Barton, 1994; Karpiak ve Baril, 2008), insan ve doğa ilişkisinde kendini diğer tüm canlılarla eşdeğer gördüğü için bir adalet duygusuyla hareket etmek (Kahn Jr., 1997) ve insan dışı

canlılara olan ilgi (Stern vd., 1993) gibi değişkenleri de kapsadığı için, Stern ve Dietz'in değer-inanç-norm teorisi çerçevesinden bakılırsa, biyosferik değerlerle daha ilişkilidir. Dolayısıyla çevre merkezli bireylerin ekonomik ve yaşam tarzı etkilerinden bağımsız olarak doğayı korumayı bir değer olarak benimsemeleri nedeniyle doğayı koruma davranışlarında bulunmaları ve bir çevre örgütüne katılma olasılıkları daha yüksektir (Thompson ve Barton, 1994). Türkiye'de ilkokul öğrencileriyle yapılan bir çalışmada çevreye karşı insan merkezli tutumlara sahip öğrencilerin yüksek düzeyde çevresel ilgisizlik gösterdikleri ve çevreye karşı biyosferik tutuma sahip öğrencilerin, düşük düzeyde bencil kaygılar gösterdikleri ortaya konmuştur (Onur vd., 2011). Litvanya'daki ergenlerle yapılan bir çalışmada ise biyosferik değerlerin, çevresel öz kimlik ve kişisel normlar aracılığıyla, ergenlerin daha spesifik çevre yanlısı davranışlarındaki (plastik geri dönüşümü, okula bisikletle gitme ve organik gıda ürünleri satın alma gibi) önemli miktarda varyansı açıklayabildiği bulundu (Balunde vd., 2020). Aynı çalışma ergenlerin sahip olduğu biyosferik değerlerinin yetişkin çalışmalarıyla kıyaslandığında daha zayıf olduğu ancak bunun yaşamın ilerleyen dönemlerinde daha da güçlenebileceğine işaret edilmektedir. Bu kıyaslama bize ergenlerin çevresel değerlere sahip olabileceğini ancak ergenin çevre merkezli tutumlarının ergen benmerkezciliğinden etkilendiğini, egosit ve hedonik değerlerin etkisinin devam ettiğini göstermektedir. Bunu destekleyen biçimde mevcut çalışmada çevre yanlısı davranışların insan merkezli ahlaki muhakeme ile arasındaki ilişki çok az bir farkla da olsa çevre merkezli ahlaki muhakeme ile arasındaki ilişkiden daha fazladır. İnsan merkezli değerler daha çok egoist ve sosyal-özgecil değerler ile ilişkilendirilebilir. Çünkü bu bireyler genel olarak çevre sorunlarının insanlar için sonuçlarına odaklanırlar (Stern vd., 1993). Dolayısıyla bu bireylerin çevrenin korunmasını desteklemeleri, insan konforu, yaşam kalitesi, sağlık, doğal kaynakların korunması ve sağlıklı bir ekosisteme bağlı olabilir (Thompson ve Barton, 1994). Planlı davranış teorisine göre çevreci davranışlar davranışa ilişkin olumlu-olumsuz tutumlar, öznel normlar, algılanan davranışsal kontrolün etkilediği davranışsal niyetler tarafından belirlenir (Fishbein ve Ajzen, 1975; Ajzen, 1991). Yani ergenin çevre yanlısı davranma niyeti, davranışı gerçekleştirme konusundaki değerlendirmesini içeren tutumlarından, davranışı gerçekleştirmek için algıladıkları sosyal baskıyı yansıtan

öznel normlardan ve kişinin davranışı gerçekleştirmek için gerekli beceri ve kaynakların birinin kontrolünde olup olmadığını konusundaki inancını yansıtan algılanan davranışsal kontrolden etkilenmektedir. İlk olarak ergenin ilişkili olduğu yakın (aile, akran, okul) ve uzak (mahalle, şehir, toplum, sosyal medya ve devlet) çevredeki aktörlerin sahip olduğu olumlu tutumlar, çevreyi korumaya ve doğa deneyimlerini teşvik etmeye yönelik kampanya ve politikaları ergenin doğayla olan ilişkisinde olumlu tutumları içselleştirmesini sağlayacaktır. Farklı özelliklere ve düşüncelere sahip olsa da en azından toplumsal bağlamda çevre için doğru davranışları ortaya koymasını kolaylaştıracaktır. Ergenlik döneminde ergenin önceliği ergenin baş etmeye çalıştığı fiziksel ve bilişsel değişimler ve sosyal ilişkileridir. Elkind (1967), ergen merkezciliğini, ergenin etrafında yarattığı bir düşsel bir seyirci kitlesi metaforu ile ifade etmektedir ve ergenin etrafındakilerin onun görünüşü ve davranışlarıyla sürekli ilgilendikleri yanılgısına kapıldığı için benlik bilincinin arttığını ve kendine hayran olma ve kendini eleştirme arasında bir doğrultuda gidip geldiğini söylemektedir. On beş – on altı yaşlarında daha gerçekçi bir bakış açısıyla herkesten farklı olmadıklarını fark etmeye başlarlar ve düşsel seyircilerin önemi azalır. Bu bakış açısıyla bir ergenin çevre ile ilgili öznel normlarının etrafındaki kişiler ve akranlarının davranışları ve onların yarattığı sosyal baskı ile şekillenme ihtimali yüksektir. Bu da ergenin çevre yanlısı davranmaya dair olumlu tutumları içselleştirmesi sağlanabilirse ve etrafındaki akranları tarafından çevre yanlısı davranmaya teşvik edilirse tekrarladıkları bu davranışları bir alışkanlık haline getirmelerinin olası olacağını düşündürmektedir. Bu düşünceyi destekleyen bir araştırmada Belçika'da genç tüketicilerin sürdürülebilir ürün tüketimlerini incelemiş ve sürdürülebilir ve etik gıda tüketimine dair olumsuz tutumları olanların kendi satın alma niyetleriyle çeliştikleri görülmüştür. Araştırmacılar bunun akranlardan gelen sosyal baskı ile ilişkili olabileceği fikri ortaya koymuştur. Ek olarak özerkliği destekleyen anne-baba tutumları gibi olumlu sosyal etkileşimlerin çevre yanlısı davranışların sıklığını ve yoğunluğunu arttırdığını, akranlarının geri dönüşüm gibi çevre yanlısı davranış ve etkinliklere yönlendirmesi ve sosyal baskısıyla ergenin çevresel kimliğini geliştirdiğini ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur (Grønhøj ve Thøgersen, 2012; Collado vd., 2017). Akran etkisinin en güncel örneğini 2018'de İsveç parlamentosu

önünde başlattığı, dünyanın karşı karşıya olduğu iklim krizine dair liderleri harekete geçirmeye amaçlayan okul grevi eylemleriyle büyük bir ses getiren Greta Thunberg örneğinde görememiz mümkündür. İngiltere'de gerçekleştirilen ve çocukların dijital medya kullanım ve tutumlarını inceleyen bir araştırma 2019 yılında 12-15 yaşları arasındaki gençlerin sosyal medyada çevrimiçi sosyal aktivizm davranışlarındaki bir artışa dikkat çekerek, bu etkiyi Greta etkisi olarak tanımlamaktadır (Ofcom, 2020). Yani ergenler daha yaşanabilir bir dünya için kişisel davranışlarının ötesinde aktivizm davranışlarıyla daha yaşanabilir bir dünya talep etmeye başladılar.

Bu dönemde ergenlerin algıladıkları davranışsal kontrol de çevre yanlısı davranma kararlarını etkiliyor olabilir. Örneğin ergenin ailesi tarafından algılanan birtakım güvenlik riskleri nedeniyle (kaza riski veya zarar görme endişesi gibi) ergenin daha çevreci ulaşım biçimlerini tercih etmesi engelleniyor olabilir (okula bisikletle gitmek gibi). Fridays For Future gibi ergenlerin de içinde aktif olduğu bir aktivizm eylemlerinin yola çıkış nedenlerinde bu iki tür muhakeme biçimini kullanan bireyleri de motive edecek nedenler görebiliriz (İklim Haber, 2021). Bu eylemlere katılan gençlerin ifadeleri ve yapılan basın açıklamaları düşünüldüğünde bu gençlerin kendi gelecekleri ve kendilerinden sonraki neslin gelecekleri için endişeli olduklarını ve iklim krizini önlemede karar alıcıları (devletler, şirketler) harekete geçirmek için bu eylemleri gerçekleştirdikleri görülebilir. Bu insan merkezli bir bakış açısını yansıtıyor olabilir. Ancak sorunun çözümünde davranışsal kontrollerinin düşük olduğu ve önemsedikleri doğanın acısını azaltmayı bir ahlaki zorunluluk olarak görüp çevre sorunlarındaki sistemsel problemleri (fosil yakıt tüketimi gibi) düzeltmeleri için karar alıcıları harekete geçirmek istemeleri gibi çevre merkezli bir bakış açısı şeklinde de yorumlanabilir. Diğer yandan ise gençler iklim değişikliğiyle ilgili endişelerini dile getirseler de örneğin seyahat davranışı niyetleri (örn. toplu taşıma tercihi) üzerinde araba kullanma isteği, öz imaj, sosyal tanınma (çevresel değerleri pahasına) etkili olduğu bulunmuştur (Line, Chatterjee ve Lyons, 2010). Yani her ne kadar çevresel düşünceleri güçlü olsa da diğer faktörlerin ergenlerin harekete geçmelerini engelleyebileceği düşünülmektedir. Örneğin çevre yanlısı davranışlar nispeten maliyetli olabilir (organik ürünler satın almak gibi). Çevreyi koruma isteği ve olumlu tutumlara sahip olunsa da kişinin öz-kontrol

kapasitesinin düşük olduğu durumda tutumlar ve davranışlar arasında çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ergenlerin öz kontrol duygularının arttırılması benimsedikleri tutumlarla uyumlu davranabilmelerini sağlayacaktır.

Bir diğer konu ise çevresel kararı etkileyecek önemli bir unsur olan ahlaki gelişim düzeyi. Kohlberg (1976) bilişsel gelişimdeki ilerlemeyle birlikte ahlaki yargılama yeteneğinin de evre evre geliştiği bir ahlaki gelişim kuramını ortaya koymuştur. 3 tür ana evreden ve her bir ana evrede iki alt evreden oluşan 6 basamaklı bir ahlaki gelişimin olduğunu ortaya koymuştur. İlk evre olan gelenek öncesi evrede kişiler ya cezadan kurtulmak için ya da kişisel çıkarlarına uyduğu için kurallara uyarlar. İkinci evre olan geleneksel ahlaka sahip olan kişiler ya kendi ve arkadaşlarının gözünde iyi bir kişi olmak, mevcut otoriteyi ve kuralları sürdürmek için ya da sistemin bozulmasından kaçınmak ve kendisine tanımlanan sorumlulukları yerine getirmek için kurallara uyarlar. Üçüncü ve son evre olan gelenek sonrası ahlaka sahip olan kişiler ise ya topluma önem veren bir bakış açısıyla bütün insanların haklarının korunması ve refahı için yasalara karşı bir yükümlülük hissettiğinden dolayı ya da evrensel ahlak ilkelerini benimsediği doğru olanı yapmaya çalışır. Bu son evrede kişi kuralların göreli olduğunu bilir ve kendi seçtiği ahlak ilkelerini izler. Yasalar evrensel insan haklarını çiğnediğinde ilkelere göre davranır. Bütün bu bilgiler ışığında üç farklı türde ahlaki muhakemeyi gelişimsel bir bakış açısıyla değerlendirmek önemlidir. Verilen senaryolarda katılımcılardan çevresel olmayan ahlaki muhakeme kullanan ergenlerin Kohlberg'in ahlaki gelişim evrelerine göre gelenek öncesi ahlaka sahip olduğu düşünülebilir. Çünkü olası bir çevresel ikilemde çevre sorunlarının kendisiyle ilgilenmedikleri daha çok kişisel olarak elde edilen kazançlara veya ekonomik bedellerine odaklandıkları görülebilir. Örneğin önemli bir ağaçlık alanı tarım arazisine çeviren çiftçinin mülkiyet hakkı olduğu için o bölgedeki canlılık üzerinde de karar verebileceği düşüncesine odaklanmaları veya eğer kendilerine bir iş imkânı sağlayacaksa büyük bir ormanlık arazinin turizm tesisine dönüştürülmesi için oy kullanacaklarını ifade etmeleri gibi. İnsan merkezli bakış açısıyla çevreci karar veren ergenlerin ise geleneksel düzeyde ahlaka sahip oldukları düşünülebilir. Çünkü çevre sorunlarının hem kendileri hem de etrafındaki kişilerin ve tüm insanlığın gelecekte karşılaşacakları sorunlardan kaçınmak

için çözülmesi gerektiği, etrafındaki kişiler veya sosyal medyadaki mesajlardan etkilenme kapasiteleri düşünüldüğünde sosyal olarak doğru davranışa uymak gibi motivasyonlarla çevreci kararlar bildirdikleri şeklinde yorumlanabilir. Örneğin plastik kullanımının azaltılmasını insan sağlığı için önemi nedeniyle destekler ve sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşamak istediği için atık dönüştürme zorunluluğunu ve bunun için ek bir vergiyi kabul ederler. Çevre merkezli bakış açısına sahip ergenlerin ise gelenek sonrası ahlaka sahip olmaları olasılıkları yüksek olabilir. Bu kişiler kendilerini aşan bir şekilde kendilerini tüm ekosistemdeki canlılık için bir adalet duygusuyla hareket ederek sadece insanlık için değil tüm canlılıkların hakları ve gelecekleri için kendi yaşam tarzlarından veya ekonomik durumlarından fedakârlık ederek çevreci kararlara varırlar. Örneğin plastik kullanımının insan sağlığının ötesinde bir gerekçeyle denizlerdeki kirliliği arttırarak okyanuslardaki canlılığın tükenmesine yol açtığı, ağaçların kesilmesinin insan için yaşanılan çevrenin hava kirliliğini arttırmasının ötesinde mevcut ekosistemi bozacağı ve o bölgeyi dinlenmek için kullanan endemik kuş türleri için önemli olduğu veya atıkların o bölgede yaşayan insanlarla birlikte diğer canlıların da yaşamına engel olduğu gerekçesiyle yanlış olduğunu düşünür ve gerekli fedakarlıkları yapmaya gönüllü oldukları söylenebilir.

4.2.5. Çevre yanlısı davranışlar için yapılan regresyon analizlerinin değerlendirilmesi

Çevre yanlısı davranışlarla ilgili bütün değişkenlerin ilişkisi incelendikten sonra bütün bu değişkenlerin hep birlikte çevre yanlısı davranışı anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığı ve ne ölçüde yordadığını incelemek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Kişilik boyutları ve doğayla ilişkinin alt boyutlarının çevre yanlısı davranışları farklı perspektiflerden ilişkili olduğu düşünüldüğü için hem genel çevre yanlısı davranış düzeyinde ve hem de alt boyutlar düzeyinde 4 farklı regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Buna göre kişilik özelliklerinden dürüstlük faktörünün, doğayla ilişkinin alt boyutu olan özbenlik ile çevresel ahlaki muhakeme biçimlerinden olan insan merkezli ahlaki muhakemenin genel çevre yanlısı davranışları birlikte anlamlı bir şekilde yordadığı ve

birlikte çevre yanlısı davranışlardaki varyansın %31'ini açıkladığı ortaya koyulmuştur. Dürüstlük kişilik özelliği güçlü kişiler oto-kontrolü yüksek, kendini organize edebilen, hedef odaklı (Pettus ve Giles, 1987) ve kendi eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmeye daha istekli olan kişiler (Guagnano vd. 1995) oldukları için bu tür özelliklerin çevre sorunlarına dair duyarlı olarak hareket etmeyi ve davranış tercihlerini düzenlemeyi ve davranışlarının sonuçlarını öngörebilmeyi sağladığı düşünüldüğünde, çevre sorunlarının farkında olma, doğa ile ilgili duyguların yaşam tarzına etkisi ve doğayı benliğine dahil etme gibi durumlarla ilişkili olan doğayla ilişkinin özbenlik boyutu (Nisbet vd., 2009) ile ergenlerin insan merkezli akıl yürütme düzeyleri birlikte çevre yanlısı davranışın güçlü bir katalizör etkisi yaratarak çevre yanlısı davranışı ortaya çıkarıyor olabilir. Bu dönemdeki ergenlerin soyut düşüncelerinin gelişimiyle birlikte çevre sorunlarının varsayımsal bir gelecekte karşılaşılabilecek olumsuz sonuçlarından kaçınmak için insan merkezli kararlar vermelerine yol açabilir.

Çevre yanlısı davranışların alt boyutu olan çevresel bilgiyi davranışa dökmenin bağımsız değişkenler bakımından ne düzeyde açıklandığına bakıldığında ise, kişilik özelliklerinden deneyime açıklığın, bireysel insan davranışlarının tüm gezegen üzerindeki etkisi ile ilgili görüşlerini temsil eden perspektif alt boyutu ve doğaya kişisel bağlılığı ifade eden özbenlik alt boyutu ile insan merkezli ve çevre merkezli ahlaki muhakemenin bilgiyi davranışa dökme davranışlarındaki varyansın %26'sını açıkladığı görülmüştür. Deneyime açıklık doğaya estetik olarak atfedilen bir değer, doğaya dair yüksek bir merak yoluyla çevre yanlısı davranışlarla olumlu olarak ilişkili bir kişilik faktörüdür (Hirsh ve Dolderman, 2007) ve deneyime açık kişilerin çevre yanlısı yeni alışkanlıklar ve yaşam tarzlarına adapte olma ihtimalleri daha olasıdır (Poškus, 2017). Diğer yordayıcı değişkeni ele aldığımızda ise ergenlikte gelişen perspektif alma becerileri ergenlerin çevre sorunları karşısında doğayla bir özne olarak empati geliştirmelerine yol açtığını söyleyebiliriz. Çünkü Selman'ın perspektif alma teorisine göre ilk ergenlik döneminde dönemindeki çocuklar üçüncü bir kişinin perspektifini de alabildikleri için doğanın gözünden çevre sorunlarının etkilerini fark etmeye başlamakta ve ilerleyen yaşla birlikte soyut düşüncenin de gelişimi ile sosyal ve toplumsal olarak davranışlarını değerlendirebilmektedir. Doğayla ilişkinin perspektif boyutu da tam

olarak kişinin davranışlarının doğa ve doğanın kapsadığı canlılık üzerindeki etkilerine dair görüşleri ortaya koymayı yansıttığı için yüksek perspektif alma ve kişinin benlik sınırını doğaya doğru genişletmesini, doğaya kişisel ve duygusal bir bağlılığı ifade eden doğaya dair yüksek özbenlik, ergenlerin çevre sorunlarıyla ilgili senaryolar karşısında hem kendisi ve insanlık için hem de tüm ekosistem için sonuçlarını tahmin etmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu sonuç değişkenlerin birlikte çevre yanlısı bir karar vererek bunu davranışa dönüştürmede etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Bir diğer boyut olan çevre sorunlarıyla ilgili etrafındaki kişilerle ilgili konuşma, uyarma, bilgi paylaşma gibi davranışları kapsayan çevresini bilgilendirme boyutunun bağımsız değişkenler açısından ne düzeyde açıklandığı incelendiğinde kişilik özelliklerinden dışadönüklüğün ve deneyime açıklığın, bireylerin doğaya kişisel bağlılığını ifade eden duygu ve düşünceleri yansıtan doğayla ilişkinin alt boyutlarından özbenliğin ve insan merkezli ahlaki muhakemenin çevresini bilgilendirmedeki varyansın %19'unu açıkladığı görülmüştür. Açıklığın çevre yanlısı tutum ve davranışlarla olumlu bir şekilde ilişkili olduğu (Soutter ve Mõttus, 2020) ancak bunun açıklığın tüm yönlerine genellenip genellenmediği henüz net değildir (Puech, Dougal, Deery, Waddell ve Mõttus, 2019). Özellikle deneyime açıklığın kişinin doğaya yönelik estetik takdiri ve merakı arttırdığı, bunun da çevreyi korumayı motive ettiği öne sürülmüştür (Hirsh ve Dolderman, 2007; Markowitz vd., 2012). Diğer yandan çevresini bilgilendirme davranışları diğer insanlar ile bir ilişki ve etkileşim içerdiği için kişiliğin dışadönüklük boyutuyla ilişkili olması mantıklıdır. Mayer ve Frantz (2004) ile Nisbet ve diğerleri (2009), doğa ile daha güçlü bir duygusal bağ hisseden ve doğayı benlik kavramlarına dahil eden bireylerin çevre yanlısı olma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermiştir. Araştırmalar doğayla bağ kurmanın enerji ve su tasarrufu, yeşil satın alma ve tüketim, doğayı korumak için aktivizm faaliyetlerinde bulunma ve bunu yapanları destekleme gibi farklı çevre yanlısı davranışlarla ilişkilidir (Frantz ve Mayer, 2013). Dolayısıyla doğayı özbenliğine daha çok dahil etmiş kişilerin kendi yaşadığı çevreye ya da doğal çevreye yakın veya ait hissettikleri için onu koruma yönünde davranışlarda bulunması mantıklıdır. Bunun bir uzantısı olarak da kişilerin güvende hissettikleri ve ait oldukları çevrenin bozulmasını istememelerinin altında kendilerini doğanın bir parçası

olarak hissetmeleriyle birlikte insan merkezli bir düşünce ile hareket ederek onu kendileri için de kaybetmek istememeleri şeklinde de okunabilir. Bu da hem özbenliğin hem de insan merkezli ahlaki muhakemenin birlikte çevre sorunlarıyla ilgili etrafındaki kişileri bilgilendirerek birlikte yaşadıkları kişileri de bu davranışları yapmaya davet etmelerine, çevreye zararlı davranmamaları için uyarmaya veya sohbet etmeye motive ediyor olabilir.

Son olarak çevre yanlısı davranışların alt boyutu olan geri dönüşümü desteklemenin bağımsız değişkenler bakımından ne düzeyde açıklandığına bakıldığında kişilik özelliklerinden dürüstlüğün, doğayla ilişkinin alt boyutlarından özbenlik ve perspektifin geri dönüşümü desteklemedeki varyansın %19'unu açıkladığı görülmüştür. Geri dönüşüm davranışı, atıkları ayırma, kullanılan kağıtları geri dönüşüme götürme, kullanılan eşyalarda geri dönüştürülebilir malzemeleri tercih etme (örneğin plastik şişe yerine cam şişe kullanmak, kağıt bardak tüketmek yerine termos kullanmak vs.) gibi davranışları kapsar. Ve bu şu an günümüzdeki yaşama pratikleri düşünüldüğünde yerleşmiş pek çok davranıştan vazgeçmek ve onların yerine başka davranışları yerine getirmek, düzenli bir şekilde yaparak alışkanlık geliştirmek demektir. Dürüstlük kişilik özelliği yüksek kişilerin dikkat, sorumluluk, organize ve planlı olabilmeleri (Caspi ve Shiner, 2006) nedeniyle geri dönüşüm davranışlarını yerine getirme olasılıkları yüksek olabilir. Dürüstlüğün bir başka yönü olan sorumluluk duygularının yüksek olması kendi davranışlarının çevre üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerine daha çok kafa yoracakları düşünülebilir. Perspektif alma yoluyla gelecekteki olası senaryolara dair daha çok düşünme (Kairys, 2010) ve dolayısıyla kendi davranışlarını düzenleme eğilimleri olduğu için de doğayla ilişkinin bireysel insan davranışlarının tüm gezegendeki etkilerine dair görüşleri temsil eden perspektif boyutuyla birlikte geri dönüşüm davranışlarını motive ettiği söylenebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çevre yanlısı davranış, doğaya karşı özenli bir tutum içeren prososyal bir davranış olarak görülebilir (Palupi ve Sawitri, 2018). Bu çalışmada ergenlik dönemindeki lise öğrencileri ile çalışılmış ve bu örneklemde çevre yanlısı davranışlarla ilişkili kişilik özellikleri, doğayla ilişki ve çevresel ahlaki muhakeme değişkenleri incelenmiştir. Ayrıca örneklemdeki katılımcıların çevre yanlısı davranışları cinsiyet ve sınıf düzeyi gibi sosyo-demografik değişkenler çerçevesinden de karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre kızların çevre yanlısı davranma eğilimleri erkek öğrencilere göre biraz daha fazladır. Bu sonucun literatürle uyumlu görünmektedir. Araştırmalar kadınların çevre ile ilgili kaygılarının daha yüksek olduğunu (Zelezny vd., 2000), çevre ile daha ilgili ve koruma politikalarını daha fazla desteklediklerini (Li vd., 2022) doğayla ilişkilerinin daha fazla olduğunu (Rosa ve , 2020; Mayer ve Frantz, 204; Dean ve vd., 2018) ortaya koymakla beraber, son zamanlardaki çalışmalarda çevre yanlısı davranışlar üzerinde toplumsal cinsiyet beklentileri arasındaki bağlantılar araştırılmakta ve çevreci davranmanın daha kadınsı ve feminen algılandığını ortaya koyulmuştur (Desrochers ve Zelenski, 2022). Aynı çerçeveden erkek öğrencilerin çevre yanlısı davranmanın kendilerini daha kadınsı, hatta eşcinsel göstereceği (Brough vd., 2016; Swim vd., 2020) düşüncelerine sahip olup olmalarının çevre yanlısı davranmanın önünde bir engel olabileceği düşünülebilir. Bu ülkemizde de araştırılması gerekli ve önemli bir araştırma alanıdır. Mevcut çalışmada 12. sınıf öğrencilerinin 9. sınıf öğrencilerinden daha çevre yanlısı davranış bildirdikleri görülmüştür. Bu sonuç ergenlikle birlikte artan soyut düşünce (Piaget, 1969, akt. Gander ve Gardiner, 2015). Ve perspektif alma (Selman, 1982; akt. Özgökbel Biliş, 2017; Hoffman ve Schaffer, 1996) becerileri ve artan ahlaki duyarlılık (Krettenauer, 2017) ile açıklanabilir.

Mevcut çalışmada bir kişilik faktörünün genel çevre yanlısı davranış düzeyinde veya alt boyutlar düzeyinde ilişkili olması mevcut literatürle tutarlıdır (Hirsh ve Dolderman, 2007; Hirsh, 2010; Swami vd.., 2010; Desrochers ve Zelenski, 2022). Kişilik özellikleri

ve çevre yanlısı davranış arasındaki ilişkilere dair sonuçlar dürüstlük, uyumluluk ve nörotizm kişilik boyutlarıyla ilgili anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Sorumluluk, dikkatli olmak, istikrar ve özdenetimi yansıtan yüksek dürüstlük (Caspi ve Shiner, 2006; s.317-320), hem genel çevre yanlısı davranış düzeyinde hem de alt boyutlar düzeyinde orta ve düşük düzeyde pozitif ve anlamlı ilişkilere sahiptir. Empati, fedakârlık, işbirlikçi ve düşünceli olma ile karakterize yüksek uyumluluk faktörü (Caspi ve Shiner, 2006; s.320-323) ise, hem genel çevre yanlısı davranış düzeyi hem de çevresel bilgiyi davranışa dökme ve çevresini bilgilendirme alt boyutları düzeyinde düşük düzeyde pozitif ilişkilere sahiptir. Diğer kişilik boyutlardan sosyal/aktif olma, sıcaklık, dominant ve konuşkan olmayı yansıtan (Yıldız vd., 2012) dışadönüklüğün çevre yanlısı davranışın çevresini bilgilendirme ile ilgili boyutuyla pozitif; yaratıcılık, estetik duyarlılık, entelektüel merak ve tutumsal olarak da hoşgörülü ile karakterize (McCrae ve Costa, 1997) deneyime açıklığın ise tüm çevre yanlısı davranış alt boyutlarıyla pozitif ve anlamlı düzeyde ilişkileri olduğu bulunmuştur. Nörotizm ise genel çevre yanlısı davranış düzeyinde negatif ve düşük düzeyde anlamlı ilişkilere sahiptir. Mevcut çalışmada ortaya konan kişilik özellikleri ve çevre yanlısı davranma arasındaki bağlantılar literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

Katılımcıların genel doğayla ilişki düzeyinde ve alt boyutlar düzeyinde çevre yanlısı davranışları arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Literatürde doğada fazla deneyime sahip olanların doğayla ilgili daha olumlu tutumlara sahip olma, kendini ekosistemin bir parçası gören kişilerin benlik kavramlarına doğayı dahil etme ve kendi davranışlarının çevre sorunları ve gezegen üzerindeki etkilerine dair perspektif alma yoluyla çevre yanlısı davranma arasındaki ilişkiler ortaya konmuştur. Çalışılan grup özelinde bu sonuçlar tekrar edilmiştir.

Mevcut çalışmada ergenlerin çevresel ahlaki muhakeme biçimleri ile çevre yanlısı davranışları arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. İnsan merkezli çevresel ahlaki muhakemeye sahip ergenlerin ve çevre merkezli çevresel ahlaki muhakemeye sahip ergenlerin çevreci karar verme ve çevre yanlısı davranışlarda bulunmaları sahip oldukları çevresel değerler, içinde bulundukları gelişim döneminin

özellikleri ve ahlaki gelişim çerçevesinde tartışılmıştır. Yapılan çoklu regresyon analizleri ise çevre yanlısı davranan bireylere dair farklı profilleri ortaya koymuştur.

Önceki nesiller çevre sorunlarıyla şu anki nesil kadar ilgilenmek zorunda değildi çünkü davranışlarının etkisi gezegenin tolere edebileceği kadar önemsizdi ve kalıcı sonuçları yoktu. Ancak günümüzde doğal çevre ve gezegenimiz davranışlarımızdan eşi görülmemiş bir şekilde etkilenmektedir. Bu nedenle gittikçe önemi artan çevre yanlısı davranışlar da hem gelişimi hem çevre psikolojisi hem de gelişim psikolojisinin kesişim noktalarından biridir. Ülkemizdeki çalışmalar da daha çok çevre eğitimi odağında yapılmaktadır. Uluslararası literatürde araştırma değişkenleri olan kişilik özellikleri, doğayla ilişki ve çevresel ahlaki muhakeme biçimleri ayrı ayrı çalışmalar mevcuttur. Ülkemizde de bu değişkenleri bir arada inceleyen bir çalışmaya rastlanmadığı için mevcut çalışmanın literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Mevcut çalışmanın sonuçları çevre yanlısı davranışın güdülüyecileri ve motivasyonlarını anlamak için bilgiler içermekte ve çevre yanlısı davranışın sadece doğayı sevmek ya da sadece insanlık faydaları ile ilgili olmadığı, çok boyutlu bir davranış olduğunu ortaya koymuştur. Aile ile sosyal bağlılığın azalmaya başladığı orta çocukluk döneminden sonra fiziksel çevre, çocukların deneyimlerinde, benlik duygularının gelişiminde ve yetişkinlikteki değerlerinin gelişiminde etkilidir. Ergenlerin çevresel değerleri ve davranışları, iklim değişikliğiyle mücadele için gerekli olan seyahat ve tüketim alışkanlıklarını değiştirmek, evde veya okulda enerji kullanımını azaltmak ve geri dönüşüm gibi diğer birçok eylem için kilit bir rolü olabilir. Çünkü ergenlik döneminde çevresel kaygılar hala gelişmektedir ve ergenler değişime yetişkinliğe göre daha duyarlı olabilir. Özellikle kentlerde doğal ortamlara erişim sınırlı olduğu için ergenlerin doğal çevre ile olan etkileşimlerinin teşvik edilmesi, doğada farklı deneyimler elde etmeleri için fırsatlar yaratılmalıdır. Ayrıca ergenlikte sosyal çevrenin öneminin artması nedeniyle akranlar, toplumda tanınan kişiler, medya ve politikacılar tarafından da çevre yanlısı davranışı teşvik etmeleri, doğaya dair olumlu tutumlar geliştirme ve çevre yanlısı bir kimlik oluşturmada önemlidir. Okullarda ve üniversitelerde çevre eğitim programlarına doğa-insan ve doğada canlılar ve insan

ilişkilerini teşvik edecek metodlarının dahil edilmesi ve bu eğitimlerin doğadaki deneyimleri teşvik edecek şekilde planlanması önem kazanmaktadır. Okullarda öğretmenlerin ve yöneticilerin çevresel değerleri yansıtan davranışlarda bulunmaları ve okul genelinde daha çok yeşil alanların yaratılması, çevresel bir politikaya sahip olmaları önemlidir. Çünkü daha çok yeşil alanda vakit geçiren çocuk ve ergenlerin fiziksel aktivite, olumlu sosyal davranışlar, duygusal iyi oluş ve kendini düzenleme becerileri düzeylerinin daha iyi hale geldiği tutarlı bir şekilde kanıtlanmıştır (akt. Akün 2015, s.86). Ebeveynlerin de küçük yaşlardan itibaren çevre yanlısı davranışları çocuklarına model olarak içselleştirmelerini sağlaması ve çocukların doğadaki deneyimlerini teşvik etmeleri, çocukların doğadan korkmak yerine bağ kurmalarına, ona hâkim olmak yerine empati geliştirmelerine yol açarak yetişkinlikteki çevresel kimliklerini oluşturmalarını kolaylaştırmaktadır. Aynı şekilde ebeveynlerin duygusal tepkileri, hoşgörülü olması ve çocuklarını cesaretlendirmeleri deneyime açıklık, vicdanlılık, uyumluluk ve dışadönüklük gibi çevre yanlısı davranışlarla pozitif ilişkili kişilik faktörlerinin gelişimine katkısı olabilir. Sonuç olarak gençleri sürdürülebilir bir gelecek mücadelesinde desteklemenin bir yolu olumlu gelişimlerini desteklemektir. Bu onlara geleceği etkileme gücüne sahip aktif topluluk üyeleri olma fırsatı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

Ajzen, I. (1985). From intentions to action: A theory of planned behavior. J. Kuhl ve J. Beckmann (Ed.), *Action-Control: From cognition to behavior* içinde (s.11-39). http://dx.doi.org/10.1007/978-3-642-69746-3_2

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50*(2), s. 179–211. https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T

Aliyev, P. (2008). *Beş faktörlü kişilik özellikleri ve cinsiyet rollerinin üniversite alan seçimi ile ilişkisinin incelenmesi* (Yayın no. 262573). [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi] . https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=xTVstsCovUf-uvuXvfX-3A&no=qTGqWi2r63y-j6hVzVVzww

Allen, J. B. ve Ferrand, J. L. (1999). Environmental locus of control, sympathy, and proenvironmental behavior: A test of Geller's actively caring hypothesis. *Environment and Behavior, 31*(3), s. 338-353. https://doi.org/10.1177/00139169921972137

Alnıaçık, Ü. ve Yılmaz, C. (2008). Değer Yargıları ve Tüketimde Çevreci Eğilimler. *13. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiri Kitabı* (s. 359-372). Adana: Çukurova Üniversitesi. Erişim Adresi: https://docplayer.biz.tr/35533475-Deger-yargilari-ve-tuketimde-cevreci-egilimler.html

Atasoy, E. (2005). *Çevre içi eğitim: İlköğretim öğrencilerinin çevresel tutum ve çevre bilgisi üzerine bir çalışma* (Yayın no. 188673). [Yayınlanmamış doktora tezi. Uludağ Üniversitesi] https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=2XSXtAX5digBP9NI2DJsYA&no=Wmggw9E0RAutdYeGlrFjPw

Atkinson, R., Atkinson, R., Smith, E., Bem, D. ve Nolen-Hoeksema, S. (2008). *Psikolojiye giriş (Y. Alogan, Çev.).* Arkadaş Yayınevi (Orijinal çalışma basım tarihi 1957).

Axelrod, L. J. (1994). Balancing personal needs with environmental preservation. *Journal of Social Issues, 50*(3), s. 85-104. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb02421.x

Aytaç, M. ve Öngen, B. (2012). Doğrulayıcı faktör analizi ile yeni çevresel paradigma ölçeğinin yapı geçerliliğinin incelenmesi. *İstatistikçiler Dergisi:İstatistik ve Aktüerya, 5*(1), s. 14-22 . Erişim Tarihi: 15.08.2020 https://dergipark.org.tr/tr/pub/jssa/issue/10046/123887 adresinden erişilmiştir.

Bahar, F. (2015). *İlköğretim öğrencilerinin doğayla ilişkileri, çevreye yönelik sorumlu davranışları ve çevresel kaygıları üzerine bir çalışma* (Yayın no.439156). [Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=4aCCtoXcy2kWQDcJWYryPw&no=wqEREUYfYmCEiYJur1iwJg

Bamberg, S. ve Möser, G. (2007). Twenty years after Hines, Hungerford, and Tomera: A new meta-analysis of psycho-social determinants of pro-environmental behaviour. *Journal of Environmental Psychology, 27*(1), s. 14–25. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2006.1

Banerjee, B. ve McKeage, K. (1994). How green is my value: exploring the relationship between environmentalism and materialism. *Advances in Consumer Research, 21*, s. 147–152. https://www.acrwebsite.org/volumes/7575 adresinden erişilmiştir.

Barbaro, N. ve Pickett, S. M. (2016). Mindfully green: Examining the effect of connectedness to nature on the relationship between mindfulness and engagement in pro-environmental behavior. *Personality and Individual Differences, 93*, s. 137–142. https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.05.026

Batson, C. D., Batson, J. G., Slingsby, J. K., Harrell, K. L., Peekna, H. M. ve Todd, R. M. (1991). Empathic joy and the empathy-altruism hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*(3), s. 413-426. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.61.3.413

Baxter, D. E. ve Pelletier, L. G. (2019). Is nature relatedness a basic human psychological need? A critical examination of the extant literature. *Canadian Psychology, 60*(1), s. 21-34. https://doi.org/10.1037/cap0000145

Beirão, G. ve Cabral, J. (2007). Understanding attitudes towards public transport and private car: A qualitative study. *Transport Policy, 14*(6), s. 478–489. https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2007.04.009

Bektaş, F., Kural, B. ve Orçan, F. (2017). Doğaya bağlılık ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 11*(1), s. 77-86. Erişim Tarihi: 15.08.2022 https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsd/issue/53472/711733 adresinden erişilmiştir.

Benet-Martínez, V. ve John, O. P. (1998). Los Cinco Grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait-multimethod analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology, 75*(3), s. 729–750.a

Berenguer, J. (2010). The effect of empathy in environmental moral reasoning. *Environment and Behavior, 42*(1), s. 110-134. https://doi.org/10.1177/0013916508325892

Beutel, A. M. ve Marini, M. M. (1995). Gender and values. *American Sociological Review, 60*(3), s. 436–448. https://doi.org/10.2307/2096423

Birden, B. (2016). Çevre etiğinde bireyin ahlaki sorumluluğuna kısa bir bakış. *Türkiye Biyoetik Dergisi, 3*(1), s. 4-14. Erişim Tarihi: 15.08.2020 https://jag.journalagent.com/tjob/pdfs/TJOB-66375-REVIEW-BIRDEN.pdf adresinden erişilmiştir.

Bixler, R. D., Floyd, M. F. ve Hammitt, W. E. (2002). Environmental socialization: Quantitative tests of the childhood play hypothesis. *Environment and Behavior, 34*(6), s. 795-818. https://doi.org/10.1177/001391602237248

Bjerke, T. ve Kaltenborn, B. (1999). The relationship of ecocentric and anthropocentric motives to attitudes toward large carnivores. *Journal of Environmental Psychology, 19*(4), s. 415-421. https://doi.org/10.1006/jevp.1999.0135

Blake, J. (1999). Overcoming the "value-action gap" in environmental policy: Tensions between national policy and local experience. . *Local Environment, 4*(3), s. 257-278. http://dx.doi.org/10.1080/13549839908725599

Blanchet-Cohen, N. (2008). Taking a stance: Child agency across the dimensions of early adolescents' environmental involvement. *Environmental Education Research, 14*(3), s. 257-272. https://doi.org/10.1080/13504620802156496

Bogner, F. X. ve Wiseman, M. (2004). Outdoor ecology education and pupils' Environmental perception in preservation and utilization. *Science Education International, 15*(1), s. 27-48. Erişim Tarihi: 15.08.2020 https://www.icaseonline.net/sei/15-01-2004/15-01-2004-27_48.pdf adresinden erişilmiştir.

Bonnett, M. ve Williams, J. (1998). Environmental education and primary children's attitudes towards nature and the environment. *Cambridge Journal of Education, 28*(2), s. 159-174. https://doi.org/10.1080/0305764980280202

Borden, R. J. ve Francis, J. L. (1978). Who cares about ecology? Personality and sex differences in environmental concern. *Journal of Personality, 46*(1), s. 190–203. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1978.tb00610.x

Bostyn, D. H. ve Roets, A. (2017). Trust, trolleys and social dilemmas: A replication study. *Journal of Experimental Psychology: General, 146*(5), s. e1–e7. https://doi.org/10.1037/xge0000295

Bozdemir, H. ve Faiz, M. (2018). Öğretmen adaylarının çevreye yönelik ekosentrik, antroposentrik ve antipatik tutumları. *Sakarya University Journal of Education, 8*(1), s. 61-75. https://doi.org/10.19126/suje.330546

Brick, C. ve Lewis, G. J. (2016). Unearthing the "green" personality: Core traits predict environmentally friendly behavior. *Environment and Behavior, 48*(5), s. 635–658. https://doi.org/10.1177/0013916514554695

Bronfenbrenner, U. ve Ceci, S. J. (1994). Nature-Nurture Reconceptualized in Developmental Perspectives: A Bioecological Model. *Psychological Review, 101*(4), 568-586. http://dx.doi.org/10.1037/0033-295X.101.4.568

Brough, A. R., Ma, J., Isaac, M. S. ve Gal, D. (2016). Is eco-friendly unmanly? The green feminine stereotype and its effect on sustainable consumption. *Journal of Consumer Research, 43*(4), s. 567–582. https://doi.org/10.1093/jcr/ucw044

Burger, J. M. (2006). *Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri. İnan Deniz, Erguvan Sarıoğlu (Çev.).* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Cömert, H. (2011). *Çevre sorunları ve etkileri konusundaki işbirlikli öğrenme etkinliklerinin öğrencilerin bilgi, tutum ve davranışlarına etkisi* (Yayın no. 282647). [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniveritesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=V8YvC2m9BVPTOL2iDH5gRQ&no=i_4xpGH5Bz61daSVoqw9vg

Caspi, A. ve Shiner, R. L. (2006). Personality development. N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of child psychology* içinde (s. 300-365). GoogleBOOKS: John Wiley & Sons, Inc.

Caspi, A., Roberts, B. W. ve Shiner, R. L. (2005). Personality development: Stability and change. *Annual Review of Psychology, 56*, s. 453–484. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.141913

Cervinka, R., Röderer, K. ve Hefler, E. (2012). Are nature lovers happy? On various indicators of well-being and connectedness with nature. *Journal of Health Psychology, 17*(3), s. 379–388. https://doi.org/10.1177/1359105311416873

Charles, C. K., Chapple, R., Kilburn, B., Van Der Leest, P., Allen, D., Richardson, M., . . . L., C. (2018). *Home to us all: How connecting with nature helps us care for ourselves and the earth.* Union for the Conservation of Nature (IUCN). Children & Nature Network. Erişim Tarihi: 15.09.2020 https://www.iucn.org/resources/grey-literature/home-us-all-how-connecting-nature-helps-us-care-ourselves-and-earth adresinden erişilmiştir.

Choi, H., Jang, J. ve Kandampully, J. (2015). Application of the extended VBN theory to understand consumers' decisions about green hotels. *International Journal of Hospitality Management, 51*, s. 87–95. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2015.08.004

Cohen, S. ve Horm-Wingerd, D. (1993). Children and the environment: Ecological awareness among preschool children. *Environment and Behavior, 25*(1), s. 103–120. https://doi.org/10.1177/0013916593251005

Collado, S., Evans, W. ve Sorrel, M. A. (2017). The role of parents and best friends in children's pro-environmentalism: Differences according to age and gender. *Journal of Environmental Psychology, 54*, s. 27–37. https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.jenvp.2017.09.007

Costa Jr., P. T. ve McCrae, R. R. (2012). The five-factor model, five-factor theory, and interpersonal psychology. *Handbook of Interpersonal Psychology: Theory, Research, Assessment, and Therapeutic Interventions*, s. 91-104. https://doi.org/10.1002/9781118001868.ch6

Costa Jr., P. T., McCrae, R. R. ve Martin, T. A. (2008). Incipient adultpersonality: The NEO-PI-3 in middle-school-aged children. *British Journal of Developmental Psychology, 26*, s. 71–89. http://dx.doi.org/10.1348/026151007X196273

Costa, P. T. ve McCrae, R. R. (1995). Domains and facets: hierarchical personality assessment using the revised NEO personality inventory. *Journal of Personality Assessment, 64*(1), s. 21-50, https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6401_2

Costa, P. T., Terracciano, A. ve McCrae, R. R. (2001). Gender differences in personality traits across cultures: Robust and surprising findings. *Journal of Personality and Social Psychology, 81*(2), s. 322–331. https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.2.322

Crumpei, I., Boncu, Ș. ve Crumpei, G. (2014). Environmental Attitudes and Ecological Moral Reasoning in Romanian Students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 114*, s. 461-465. https://doi.org/10.1016/J.SBSPRO.2013.12.730

Çabuk, B. ve Karacaoğlu, C. (2003). Üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 36(1-2), s. 189-198. Erişim Tarihi: 15.08.2020 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/509252 adresinen erişilmiştir.

Davis, M. H., Conklin, L., Smith, A. ve Luce, C. (1996). Effect of perspective taking on the cognitive representation of persons: A merging of self and other. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*(4), s. 713–726. https://doi.org/10.1037//0022-3514.70.4.713

De Bolle, M., De Fruyt, F., McCrae, R. R., Löckenhoff, C. E., Costa, P. T., Aguilar Vafaie, M. E., . . . Crawford, J. T. (2015). The emergence of sex differences in personality traits in early adolescence: A cross-sectional, cross-cultural study. *Journal of Personality and Social Psychology, 108*(1), s. 171–185. https://doi.org/10.1037/a0038497

Dean, J. H., Shanahan, D. F., Bush, R., Gaston, K. J., Lin, B. B., Barber, E., . . . Fuller, R. A. (2018). Is nature relatedness associated with better mental and physical health? *Internation Journal of Environmental Research and Public Health, 15, 1371., 15*(7), s. 1371. https://doi.org/10.3390%2Fijerph15071371

Desrochers, J. E. ve Zelenski, J. M. (2022). Why are males not doing these environmental behaviors?: exploring males' psychological barriers to environmental action. *Current Psychology*, s. http://dx.doi.org/10.1007/s12144-022-03587-w

Dietz, T., Kalof, L. ve Stern, P. C. (2002). Gender, values, and environmentalism. *Social Science Quarterly, 83*(1), s. 353–364. https://doi.org/10.1111/1540-6237.00088

Dinek-Yılmaz, E. (2019). *Bazı kişilik özelliklerinin feda içeren ahlaki yargılar üzerindeki etkisi* (Yayın no. 585196). [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=OP6DU1etl9epI642ftoClQ&no=GRSZfexDIePAgLDV00X0aw

Dornhoff, M., Sothmann, J.-N., Fiebelkorn, F. ve Menzel, S. (2019). Nature relatedness and environmental concern of young people in Ecuador and Germany. *Frontiers in Psychology, 10*, s. 453. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00453

Doğal Hayatı Koruma Vakfı [WWF]. (2020). *Faaliyet raporu 2019 (ISBN: 978-605-9903-23-3).* İstanbul. Erişim Tarihi: 15.09.2020 https://wwftr.awsassets.panda.org/downloads/fr_2019_web__07_04_2020_.pdf?9841/faaliyetraporu2019 adresinden erişilmiştir.

Duarte, R., Escario, J. ve Sanagustín, M. (2017). The influence of the family, the school, and the group on the environmental attitudes of European students. *Environmental Education Research, 23*(1), s. 23–42. https://doi.org/10.1080/13504622.2015.1074660

Dunlap, R. E. ve Jones, R. E. (2002). Environmental concern: Conceptual and measurement issues. R. E. Dunlap, ve W. Michelson (Ed.), *Handbook of environmental sociology* içinde (s. 482-542). London: Greenwood Press.

Dunlap, R. E. ve Mertig, A. G. (1995). Global concern for the environment: Is affluence a prerequisite? *Journal o f Social Issues, 51*(4), s. 121-137. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1995.tb01351.x

Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Mertig, A. G. ve Emmet Jones, R. (2000). Measuring endorsement of the new ecological paradigm: A revised NEP scale. *Journal of Social Issues, 56*(3), s. 425–442. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00176

Durkan, N. (2019). Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin çevreye yönelik davranış ve düşüncelerinin cinsiyete göre incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11*(29), s. 284-292. https://doi.org/10.20875/makusobed.415954

Dutcher, D. D., Finley, J. C., Luloff, A. E. ve Johnson, J. B. (2007). Connectivity with nature as a measure of environmental values. . *Environment and Behavior, 39*(4), s. 474–493. https://doi.org/10.1177/0013916506298794

DW. (2020). *Fridays for Future: Thousands rally across Germany — live updates.* Erişim Tarihi: 15.08.2020. https://www.dw.com/en/fridays-for-future-thousands-rally-across-germany-live-updates/a-55048343 adresinden erişilmiştir.

Eisenberg, N., Carlo, G., Murphy, B. ve Van Court, P. (1995). Prosocial development in late adolescence: A longitudinal study. *Child Development, 66*(4), s. 1179–1197. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1995.tb00930.x

Eisenberg, N., Guthrie, I. K., Cumberland, A., Murphy, B. C., Shepard, S. A., Zhou, Q. ve Carlo, G. (2002). Prosocial development in early adulthood: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology, 82*(6), s. 993–1006. https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.6.993

Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence. *Child Development, 38*(4), s. 1025–1034. https://doi.org/10.2307/1127100

Eom, K., Kim, H. S. ve Sherman, D. K. (2018). Social class, control, and action: Socioeconomic status differences in antecedents of support for pro-environmental action. *Journal of Experimental Social Psychology, 77*, s. 60–75. https://doi.org/10.1016/j.jesp.2018.03.009

Eraslan, M. (2016). Gençlerde duygusal zekâ ve empatik eğilim düzeylerinin yaş, cinsiyet ve spor yapma değişkenlerine göre incelenmesi. . *Kastamonu Eğitim Dergisi, 24*(4), s. 1839-1852. Erişim Tarihi: 10.10.2022. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/27734/327568 adresinden erişilmiştir.

Erdoğan, M., Akbunar, Ş., Aşık, Ü. Ö., Kaplan, H. ve Kayır, Ç. G. (2012). The effects of demographic variables on students' responsible environmental behaviors. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 46*, s. 3244-3248. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.06.044

Erten, S. (2004). Çevre eğitimi ve çevre bilinci nedir, çevre eğitimi nasıl olmalıdır? *Çevre ve İnsan Dergisi, 2006/25*(65/66. Erişim Tarihi: 15.08.2021 https://yunus.hacettepe.edu.tr/~serten/makaleler/cevre.pdf adresinden erişilmiştir.).

Ewert, A., Place, G. ve Sibthorp, J. (2005). Early-Life Outdoor Experiences and Individual's Environmental Attitudes. *Leisure Sciences, 27*(3), s. 225-239. https://doi.org/10.1080/01490400590930853

Eysenck, H. J. (1990). Biological dimensions of personality. L. A. Pervin (Ed.), *Handbook of personality: Theory and research* içinde (s. 244–276). The Guilford Press.

Feinberg, M. ve Willer, R. (2013). The moral roots of environmental attitudes. *Psychological Science, 24*(1), s. 56-62. https://doi.org/10.1177/0956797612449177

Feingold, A. (1994). Gender differences in personality: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 116*(3), s. 429–456. https://doi.org/10.1037/0033-2909.116.3.429

Feist, J. ve Feist, G. J. (2008). *Theories Personality.* New York: Mc Graw-Hill Companies, Inc.

Feygina, I. (2013). Social justice and the human–environment relationship: Common systemic, ıdeological, and psychological roots and processes. *Social Justice Research, 26,* s. 363–381. https://doi.org/10.1007/s11211-013-0189-8

Fishbein, M. ve Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behaviour: An introduction to theory and research. (1st. ed.).* Reading, MA: Addison-Wesley.

Forstmann, M. ve Sagioglou, C. (2017). Lifetime experience with (classic) psychedelics predicts pro-environmental behavior through an increase in nature relatedness. *Journal of Psychopharmacology*, *31*(8), s. 1-14. https://doi.org/10.1177/0269881117714049

Fraj, E. ve Martinez, E. (2006). Environmental values and lifestyles as determining factors of ecological consumer behaviour: An emprical analysis. *Journal of Consumer Marketing*, *23*(3), s. 113–144. https://doi.org/10.1108/07363760610663295

Franson, N. ve Garling, T. (1999). Environmental concern: Conceptual definitions, measurement methods, and research findings. *Journal of Environmental Psychology, 19*(4), s. 369-382. https://doi.org/10.1006/jevp.1999.0141

Frantz, C. M. ve Mayer, F. S. (2013). The importance of connection to nature in assessing environmental education programs. *Studies in Educational Evaluation, 41*, s. 85-89. https://doi.org/10.1016/j.stueduc.2013.10.001

Frick, J., Kaiser, F. G. ve Wilson, M. (2004). Environmental knowledge and conservation behavior: Exploring prevalence and structure in a representative

sample. *Personality and Individual Differences, 37*(8), s. 1597–1613. https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.02.015

Fumagalli, M., Ferrucci, R., Mameli, F., Marceglia, S., Mrakic-Sposta, S., Zago, S., . . . Priori, A. (2010). Gender-related differences in moral judgments. *Cognitive Processing, 11*(3), s. 219-226. http://dx.doi.org/10.1007/s10339-009-0335-2

Gözesmi, U. ve Yar, B. (2019, Kasım 26). *Fridays For Future Türkiye'den Selin Gören: İlkokuldan liseye kadar iklim krizi müfredata dahil edilmeli.* . 20 Ağustos 2020 tarihinde Açık Radyo. https://acikradyo.com.tr/gezegenin-gelecegi/fridays-future-turkiyeden-selin-goren-ilkokuldan-lise adresinden alındı.

Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2015). *Çocuk ve ergen gelişimi. (8. baskı). B. Onur (Ed.) (Çev. A. Dönmez ve H.N. Çelen).* İmge Kitabevi.

Gatersleben, B. (2015). Çevresel davranışın ölçülmesi. A. D. L. Steg, A. Van Den Berg, J. I. M. De Groot (Eds.), *Çevre psikolojisi* içinde (s.131-140). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (Orjinal çalışma basım tarihi 30 Nisan 2012).

Gentina, E. ve Singh, P. (2015). How national culture and parental style affect the process of adolescents' ecological resocialization. *Sustainability, 7*(6), s. 7581-7603. https://doi.org/10.3390/su7067581

Goldberg, L. R. (1990). An alternative "description of personality": The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*(6), s. 1216-1229. https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.6.1216

Grønhøj, A. ve Thøgersen, J. (2012). Action speaks louder than words: The effect of personal attitudes and family norms on adolescents' pro-environmental behaviour. *Journal of Economic Psychology, 33*(1), 292–302. https://doi.org/10.1016/j.joep.2011.10.001

Grabowska-Chenczke, O., Wajchman-Świtalska, S. ve Marcin, W. (2022). Psychological well-being and nature relatedness. *Forests, 13*(7), s. 1048. https://doi.org/10.3390/f13071048

Guagnano, G. A., Stern, P. C. ve Dietz, T. (1995). Influences of attitude-behavior relationships: A natural experiment with curbside recycling. *Environment and Behavior, 27*(5), s. 699–718. https://doi.org/10.1177/0013916595275005

Hadler, M. ve Haller, M. (2011). Global activism and nationally driven recycling: The influence of world society and national contexts on public and private environmental behavior. *International Sociology, 26*(3), s. 315–345. https://doi.org/10.1177/0268580910392258

Harland, P., Staats, H. ve Wilke, H. A. (1999). Explaining proenvironmental intention and behavior by personal norms and the theory of planned behavior. *Journal of Applied Social Psychology, 29*(12), s. 2505–2528. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1999.tb00123.x

Hartig, T., Böök, A., Garvill, J., Olsson, T. ve Gärling, T. (1996). Environmental influences on psychological restoration. . *Scandinavian Journal of Psychology, 37*(4), s. 378–393. https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.1996.tb00670.x

Hausbeck, K. W., Milbrath, L. W. ve Enright, S. M. (1992). Environmental Knowledge, Awareness and Concern Among 11th-Grade Students: New York State. *The Journal of Environmental Education, 24*(1), s. 27-34. https://doi.org/10.1080/00958964.1992.9943493

Heesch, K. C., Sahlqvist, S. ve Garrard, J. (2012). Gender differences in recreational and transport cycling: a cross-sectional mixed-methods comparison of cycling patterns, motivators, and constraints international. *Journal of Behavioral Nutrition and Nutrition and Physical Activity, 9*(1), s. 106. https://doi.org/10.1186/1479-5868-9-106

Hilbig, B. E., Zettler, I., Moshagen, M. ve Heydasch, T. (2012). Tracing the path from personality -via cooperativeness- to conservation. *Journal of Personality*, *27*(4), s. 319–327. https://doi.org/10.1002/per.1856

Hirsh, J. B. (2010). Personality and environmental concern. *Journal of Environmental Psychology*, *30*(2), s. 245–248. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.01.004

Hirsh, J. B. ve Dolderman, D. (2007). Personality predictors of consumerism and environmentalism: A preliminary study. *Personality and Individual Differences*, *43*(6), s. 1583–1593. https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.04.015

Hiğde, E. (2014). *Identifying determinants of pro-envıronmental behaviors: a case for climate change.* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. Erişim Tarihi: 20.08.2022. https://open.metu.edu.tr/handle/11511/23638 adresinden erişilmiştir.

Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice.* Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511805851

Howell, A. J., Dopko, R. L., Passmore, H.-A. ve Buro, K. (2011). Nature connectedness: Associations with well-being and mindfulness. *Personality and Individual Differences*, *51*(2), s. 166–171. https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.03.037

Hsu, S.-J. ve Roth, R. W. (1996). An assessment of environmental knowledge and attitudes held by community leaders in the Hualien Area of Taiwan. *The Journal of Environmental Education*, *28*(1), s. 24-31. https://doi.org/10.1080/00958964.1996.9942812

İklim Haber. (2020, Nisan 4). *Dijital iklim grevinde tek ses: Krizlere karşı bilime ve gençlere kulak verin.* 20 Eylül 2020 tarihinde İklim Haber: https://www.iklimhaber.org/dijital-iklim-grevinde-tek-ses-krizlere-karsi-bilime-ve-genclere-kulak-verin/ adresinden alındı.

İklim Haber. (2021, Mart 19). *Fridays For Future Türkiye: İklim krizi felakete dönüşüyor*. Erişim Tarihi: 20.10.2021 https://www.iklimhaber.org/fridays-for-future-turkiye-iklim-krizi-felakete-donusuyor/# adresinden alındı.

İnanç, L., Altıntaş, M. ve Barış, T. (2017). Ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları ile kişilik yapıları arasındaki ilişki. *International Journal of Social Sciences and Education Research, 3*(5), s. 1731-1745. https://doi.org/10.24289/ijsser.336505

Johnson, E. W. ve Schwadel, P. (2019). Political polarization and long-term change in public support for environmental spending. *Social Forces, 98*(2), s. 915–941. https://doi.org/10.1093/sf/soy124

Kahn Jr., P. H. (1997). Children's moral and ecological reasoning about the Prince William Sound oil spill. *Developmental Psychology, 33*(6), s. 1091-1096. Erişim Tarihi: https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0012-1649.33.6.1091

Kahyaoğlu, M. ve Kırıktaş, H. (2015). Ortaöğretim öğrencilerinin çevresel davranış ve düşünceleri ile bireysel değerleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*(32), s. 88-105. https://doi.org/10.14781/mcd.64638

Kairys, A. (2010). The perspective: Its links to personality traits, age, and gender. [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Vilnius University]: Erişim Tarihi: 25.07.2021 http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20101001_145232-80372 adresinden erişilmiştir.

Kals, E., Schumacher, D. ve Montada, L. (1999). Emotional affinity toward nature as a motivational basis to protect nature. *Environment and Behavior, 31*(2), s. 178–202. https://doi.org/10.1177/00139169921972056

Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature:Toward an integrative framework. *Journal of Environmental Psychology, 15*(3), 169–182. https://doi.org/10.1016/0272-4944(95)90001-2

Kaplan, S. (2000). Human nature and environmentally responsible behavior. *Journal of Social Issues, 56*(3), s. 491–508. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00180

Karakaya Akçadağ, Ç. ve Çobanoğlu, E. O. (2018). İnsan ve Çevre" ünitesi için sınıf dışı öğretim uygulamasının çevre okuryazarlığı üzerine etkisi. *İnformal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi, 3*(2), s. 1-23. Erişim Tarihi: 10.10.2022 https://dergipark.org.tr/tr/pub/jrinen/issue/42184/503236 adresinden erişilmiştir.

Karp, D. G. (1996). Values and their effect on pro-environmental behavior. *Environment and Behavior, 28*(1), s. 111–133. https://doi.org/10.1177/0013916596281006.

Karpiak, C. P. ve Baril, G. L. (2008). Moral reasoning and concern for the environment. *Journal of Environmental Psychology, 28*(3), s. 203-208. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2007.12.001

Kart, J. (2020, Mayıs 12). *Youth activist uses quarantine to start nonprofit that translates climate change information from english to other languages*. 10 Ağustos 2020 tarihinde Forbes: https://www.forbes.com/sites/jeffkart/2020/05/12/youth-activist-uses-quarantine-to-start-nonpro adresinden alındı.

Kazazoğlu, T. I. (2020). *Üniversite öğrencilerinin çevre farkındalık düzeylerinin ve çevre sorunlarına yönelik davranışlarının incelenmesi* (Yayın no. 607543). [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=nQugXIc0NO5P4i8Y54tUow&no=bwvXgnBs_ooeUw4wcqXDPA

Kellert, S. R. (2002). Experiencing nature: Affective, cognitive, and evaluative development in children. J. P. H. Kahn ve S. R. Keller (Ed.), *Children and nature: Psychological, sociocultural, and evolutionary investigations* içinde (ss. 117–151). MIT Press.

Kim, S.-H., Kim, M., Han, H.-S. ve Holland, S. (2016). The determinants of hospitality employees' pro-environmental behaviors: The moderating role of generational differences. *International Journal of Hospitality Management, 52*, s. 56-67. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2015.09.013

Klein, R. M. (2015). *Employee motives for engaging in environmentally sustainable behaviors: A multi-study analysis.* [Doctora Tezi, University of Minnesota]. Erişim Tarihi: 19.08.2020. https://conservancy.umn.edu/bitstream/handle/11299/191323/Klein_umn_0130E_16481.pdf?sequence=1&is adresinden erişilmiştir.

Klimstra, T. A., Hale, W. W., Raaijmakers, Q. A., Branje, S. J. ve Meeus, W. H. (2010). Identity formation in adolescence: Change or stability? *Journal of Youth and Adolescence*, *39*(2), s. 150–162. https://doi.org/10.1007/s10964-009-9401-4

Kohlberg, L. (1976). Moral stages and moralization: The cognitive-development approach. T. Lickona (Ed.), *Moral development and behavior: theory and research and social ıssues* içinde (ss. 31-53). New York: Holt, Rienhart, and Winston.

Kollmuss, A. ve Agyeman, J. (2002). Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research, 8*(3), s. 239-260. https://doi.org/10.1080/13504620220145401

Korpela, K. M., Ylén, M., Tyrväinen, L. ve Silvennoinen, H. (2008). Determinants of restorative experiences in everyday favorite places. *Health and Place*, *14*(4), s. 636–652. https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2007.10.008

Kortenkamp, K. V. ve Moore, C. F. (2001). Ecocentrism and anthropocentrism: Moral reasoning about ecological commons dilemmas. *Journal of Environmental Psychology, 21*(3), s. 261–272. https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0205

Krettenauer, T. (2017). Pro-environmental behavior and adolescent moral development. *Journal of Research on Adolescence, 27*(3), s. 581–593. https://doi.org/10.1111/jora.12300

Kutay, Y. (2019). *Lise öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik tutumları: Kayseri örneği* (Yayın no. 610324). [Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=sGbRS_PdToWk82HjNZZDEg&no=BzEdjqlrKy1ZfBU_yopRHA

Lehmann, R., Denissen, J. J., Allemand, M. ve Penke, L. (2013). Age and gender differences in motivational manifestations of the Big Five from age 16 to 60. *Developmental Psychology, 49*(2), s. 365–383. https://doi.org/10.1037/a0028277

Li, Y., Wang, B. ve Saechang, O. (2022). Is female a more pro-environmental gender? Evidence from China. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(13), s. 8002. https://doi.org/10.3390/ijerph19138002

Liefländer, A. K., Fröhlich, G., Bogner, F. X. ve Schultz, P. W. (2013). Promoting connectedness with nature through environmental education. *Environmental Education Research, 19*(3), s. 370–384. https://doi.org/10.1080/13504622.2012.697545

Lindsay, J. J. ve Strathman, A. (1997). Predictors of recycling behavior: An application of a modified health belief model. *Journal of Applied Social Psychology, 27*(20), s. 1799–1823. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1997.tb01626.x

Line, T., Chatterjee, K. ve Lyons, G. (2010). The travel behaviour intentions of young people in the context of climate change. *Journal of Transport Geography, 18*(2), s. 233-246. https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2009.05.001

Liu, Y., Liu, R. ve Jiang, X. (2019). What drives low-carbon consumption behavior of Chinese college students? The regulation of situational factors. *International Society for the Prevention and Mitigation of Natural Hazards, 95*, s. 173–191. https://doi.org/10.1007/s11069-018-3497-3

Louv, R. (2012). *Doğadaki son çocuk. (C. Temürcü Çev.).* Ankara : TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları (Orijinal çalışma basım tarihi 2005).

Luchs, M. G. ve Mooradian, T. A. (2012). Sex, personality, and sustainable consumer behavior: Elucidating the gender effect. *Journal of Consumer Policy, 35*(1), s. 127-144. https://doi.org/10.1007/s10603-011-9179-0

MacDonald, W. L. ve Hara, N. (1994). Gender differences in environmental concern among college students. *Sex Roles, 31*(5-6), s. 369-374. https://doi.org/10.1007/BF01544595

Markowitz, E. M., Goldberg, L. R., Ashton, M. C. ve Lee, K. (2012). Profiling the "pro-environmental individual": A personality perspective. *Journal of personality, 80*(1), s. 81–111. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2011.00721.x

Marquardt, J. (2020). Fridays for future's disruptive potential: An inconvenient youth between moderate and radical ideas. *Frontiers in Communication, 5*(48), s. https://doi.org/10.3389/fcomm.2020.00048

Matsuba, M. K. ve Pratt, M. W. (2013). The making of an environmental activist: A developmental psychological perspective. *New Directions for Child and Adolescent Development*, s. 59–74. https://doi.org/10.1002/cad.20049

Matsuba, M. K., Krettenauer, T. ve Pratt, M. W. (2020). The development of pro-environmentalism in context. L. A. Jensen (Ed.), *The Oxford handbook of moral development: An interdisciplinary perspective* içinde (ss. 419–439). Oxford University Press.

Matthies, E., Selge, S. ve Klöckner, C. A. (2012). The role of parental behaviour for the development of behaviour specific environmental norms—The example of recycling and re-use behaviour. *Journal of Environmental Psychology, 32*(3), 277–284. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2012.04.003

Mayer, F. S. ve Frantz, C. M. (2004). The connectedness to nature scale: A measure of individuals' feeling in community with nature. *Journal of Environmental Psychology, 24*(4), s. 503–515. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2004.10.001

McCrae, R. R. ve Costa, P. T. (1997). Conceptions and correlates of openness to experience. R. Hogan, J. A. Johnson ve S. R. Briggs (Eds.), *Handbook of personality psychology* içinde (s. 825–847). https://doi.org/10.1016/B978-012134645-4/50032-9). Academic Press.

McCrae, R. R. ve John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality, 60*(2), s. 175–215. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1992.tb00970.x

McCrae, R. R., Costa Jr., P. T., Terracciano, A., Parker, W. D., Mills, C. J., De Fruyt, F. ve Mervielde, I. (2002). Personality trait development from age 12 to age 18: Longitudinal, cross-sectional and cross-cultural analyses. *Journal of Personality and Social Psychology, 83*(6), s. 1456–1468. https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.6.1456

McCright, A. M. (2010). The effects of gender on climate change knowledge and concern in the American public. *Population and Environment, 32*, s. 66-87. https://doi.org/10.1007/s11111-010-0113-1

McCright, A. M. ve Dunlap, R. E. (2011). The politicization of climate change and polarization in the American Public's views of global warming, 2001–2010. *The Sociological Quarterly, 52*(2), s. 155-194. https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.2011.01198.x

McCrorie, P. R., Fenton, C. ve Ellaway, A. (2014). Combining GPS, GIS, and accelerometry to explore the physical activity and environment relationship in children and young people - a review. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 11*(1), s. 2-14. https://doi.org/10.1186/s12966-014-0093-0

Metzger, A. ve Ferris, K. (2013). Adolescents' domain-specific judgments about different forms of civic involvement: Variations by age and gender. . *Journal of Adolescence, 36*(3), s. 529–538. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.03.003

Milfont, T. L. ve Sibley, C. G. (2012). The big five personality traits and environmental engagement: Associations at the individual and societal level. *Journal of Environmental Psychology, 32*(2), s. 187–195. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2011.12.006

Milfont, T. L., Duckitt, J. ve Cameron, L. D. (2006). A cross-cultural study of environmental motive concerns and their ımplications for proenvironmental behavior. *Environment and Behavior, 38*(6), s. 745–767. https://doi.org/10.1177/0013916505285933

Moody, G. L. ve Hartel, P. G. (2007). Evaluating an environmental literacy requirement chosen as a method to produce environmentally literate university students. *International Journal of Sustainability in Higher Education, 8*(3), s. 355–370. https://doi.org/10.1108/14676370710817192

Mostafa, M. M. (2007). Gender differences in Egyptian consumers' green purchase behaviour: the effects of environmental knowledge, concern and attitude. *International Journal of Consumer Studies, 31*(3), s. 220–229. https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2006.00523.x

Negev, M., Sagy, G., Garb, Y., Salzberg, A. ve Tal, A. (2008). Evaluating the environmental literacy of Israeli elementary and high school students. *Journal of Environmental Education, 39*(2), s. 3–20. https://doi.org/10.3200/JOEE.39.2.3-20

Nisbet, E. K. (2005). *The human nature connection: Increasing nature relatedness, environmental concern, and well-being through education*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Carleton University]: Erişim Tarihi: 10.08.2020 https://curve.carleton.ca/system/files/etd/8260ea0b-c901-4bab-81aa-f92b69072117/etd_pdf/4e49815f3b37dea6b7023f164683d226/nisbet-thehumannatureconnectionincreasingnaturerelatedness.pdf adresinden erişilmiştir.

Nisbet, E. K. ve Zelenski, J. M. (2013). The NR-6: a new brief measure of nature relatedness. *Frontiers in psychology, 4*, s. 813. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00813

Nisbet, E. K., Zelenski, J. M. ve Murphy, S. A. (2009). The nature relatedness scale: Linking individuals' connection with nature to environmental concern and behavior. *Environment and Behavior, 41*(5), s. 715–740. https://doi.org/10.1177/0013916508318748

Nordlund, A. M. ve Garvill, J. (2002). Value structures behind proenvironmental behavior. *Environment and Behavior, 34*(6), s. 740–756. https://doi.org/10.1177/001391602237244

Ofcom. (2020, Şubat 4). *Children and parents: Media use and attitudes report 2019.* Erişim Tarihi: 05.01.2023 https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0023/190616/children-media-use-attitudes-2019-report.pdf adresinden alındı.

Onur, A., Şahin, E. ve Tekkaya, C. (2011). An investigation on value orientations, attitudes and concern towards the environment: The case of Turkish elementary school students. *Environmental Education Research, 18*(2), s. 271–297. https://doi.org/10.1080/13504622.2011.614690

Özgökbel Bilis, P. (2017). Medya eğitiminde ahlakın yapılandırma süreci: Ahlaki gelişim kuramı perspektifinde "Survivor 2017" üzerine niteliksel bir inceleme. *International Journal of Social Sciences and Education Research, 3*, s. 914-914. https://doi.org/10.24289/ijsser.312078

Özgün, B. B. (2018). *Öğretmen adaylarının eko-okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayın no. 531667). [Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi], https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=El4ikOdOh_FguEDWt2B8eA&no=4DjCyNA5G085Q89Wowl1Og

Özgün, B. B. ve Özgün, V. (2019). Doğayla ilişkinin önemi: Sınıf ve okul öncesi öğretmen adayları örneği. *Karaelmas Journal of Educational Sciences, 7*(1), s. 37-56. Erişim Tarihi: 15.07.2020. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2160937 adresinden erişilmiştir.

Özgün, G. (2019). *Ortaokul öğrencileri için çevresel davranış ölçeğinin geliştirilmesi ve çevresel davranışlarının cinsiyet ve sınıf düzeylerine göre incelenmesi* (Yayın no. 543208). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=T1mWGp9MngYYkCSgiJvtVjdJMX5DPgvNmzW_jfuQTP0Ro1HzB9waKQ4HN5t2Jynx

Öztürk, S. ve Leblebicioğlu, G. (2015). Sosyo-bilimsel bir konu olan hidroelektrik santraller (HES) hakkında karar verilirken kullanılan irdeleme şekillerinin incelenmesi. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 9(2), s. 1-33. Erişim Tarihi: 15.09.2020. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/39926 adresinden erişilmiştir.

Palupi, T. ve Sawitri, D. R. (2018). The importance of pro-environmental behavior in adolescent . *E3S Web of Conferences, 9*(31), s. 2-5. https://doi.org/10.1051/e3sconf/20183109031

Pavalache-Ilie, M. ve Cazan, A.-M. (2018). Personality correlates of pro-environmental attitudes. *International journal of environmental health research, 28*(1), s. 71–78. https://doi.org/10.1080/09603123.2018.1429576

Pelletier, L. G., Legault, L. R. ve Tuson, K. M. (1996). The environmental satisfaction scale: A measure of satisfaction with local environmental conditions and government environmental policies. *Environment and Behavior, 28*(1), s. 5–26. https://doi.org/10.1177/0013916596281001

Pettus, A. ve Giles, M. B. (1987). Personality characteristics and environmental attitudes. *Population and Environment, 9*(3), s. 127-137. https://doi.org/10.1007/BF01259303

Ping, D. ve Linxiao, Z. (2020). Gendered pro-environmental behavior: analysisof the mediation effects of gender equality awareness and perception ofenvironmental problem. *Sociological Review of China, 8*(2), s. 47–60. Erişim Tarihi: 05.09.2022. http://src.ruc.edu.cn/CN/abstract/abstract366.shtml adresinden erişilmiştir.

Poškus, M. S. (2017). Normative influence of pro-environmental intentions in adolescents with different personality types. *Current Psychology, 39*, s. 263-279. https://doi.org/10.1007/s12144-017-9759-5

Poškus, M. S. ve Rita, Z. (2017). Predicting adolescents' recycling behavior among different big five personality types. *Journal of Environmental Psychology, 54*, s. 57–64. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.10.003

Prinzie, P., Stams, G. J., Deković, M., Reijntjes, A. H. ve Belsky, J. (2009). The relations between parents' Big Five personality factors and parenting: A meta-analytic review. . *Journal of Personality and Social Psychology, 97*(2), s. 351–362. https://doi.org/10.1037/a0015823

Puech, C., Dougal, J., Deery, C., Waddell, C. ve Mõttus, R. (2019). Openness ıs related to proenvironmental behavior both within and across families. *Environment and Behavior, 52*(9), s. 996–1011. https://doi.org/10.1177/0013916519853294

Puhakka, S., Pyky, R., Lankila, T., Kangas, M., Rusanen, J., Ikäheimo, T. M., . . . Korpelainen, R. (2018). Physical activity, residential environment, and nature relatedness in young men-A population-based MOPO study. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 15*(10), s. 2322. https://doi.org/10.3390/ijerph15102322

Quinn, C. E. ve Burbach, M. E. (2008). Personal characteristics preceding pro-environmental behaviors that improve surface water quality. *Great Plains Research: A Journal of Natural and Social Sciences, 18*(1), s. 103–114. Erişim Tarihi: 10.11.2022. https://digitalcommons.unl.edu/greatplainsresearch/933 adresinden erişilmiştir.

Räty, R. ve Carlsson-Kanyama, A. (2010). Energy consumption by gender in some European countries. *Energy Policy, 38*(1), s. 646–649. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.08.010

Rosa, C. D., Larson, L. R., Collado, S., Cloutier, S. ve Profice, C. C. (2020). Gender differences in connection to nature, outdoor preferences, and nature-based recreation among college students in Brazil and the United States. *Leisure Sciences, 45*(2), s. 135-155. https://doi.org/10.1080/01490400.2020.1800538

Rueckert, L. ve Naybar, N. (2008). Gender differences in empathy: the role of the right hemisphere. *Brain and Cognition, 67*(2), s. 162–167. https://doi.org/10.1016/j.bandc.2008.01.002

Sönmez, D. (2017). Eğitim ve öğretim alanındaki çevre etiği tez çalışmalarının incelenmesi . *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 1*(1), s. 55-66. Erişim Tarihi: 15.11.2020. http-dergipark-gov-tr-journal-1517-dashboard/issue/31230/348251

Sümer, N., Lajunen, T. ve Özkan, T. (2005). Big Five Personality Traits as the Distal Predictors of Road Accident Involvement. G. Underwood (Ed.), *Traffic and Transport Psychology* içinde (s. 215-227). Elsevier: Erişim Tarihi: 20.11.2020. https://www.researchgate.net/publication/284763510_Big_Five_Personality_Traits_as_the_Distal_Predictors_of_Road_Accident_Involvement adresinden erişilmiştir.

Sarıçam, H., Şahin, S. H. ve Soyuok, E. (2015). Doğayla ilişkili olma ile depresyon, anksiyete ve stres arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi, 4*, s. 38-57. Erişim Tarihi: 20.07.2020. https://toad.halileksi.net/sites/default/files/pdf/dogayla-iliskili-olma-dio-6-olcegi-toad.pdf adresinden erişilmiştir.

Schmiedebach, M., Litzke, V., Laumen, S. ve Wegner, C. (2022). Predispositions define a pro-environmental attitude. *Journal of Steam Education, 5*(1), s. 1-14. Erişim Tarihi: 15.11.2022. https://dergipark.org.tr/en/pub/steam/issue/68172/973177

Schmitt, D. P., Realo, A., Voracek, M. ve Allik, J. (2009). Why can't a man be more like a woman? Sex differences in big five personality traits across 55 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology, 94*(1), s. 168-182. https://doi.org/10.1037/a0014651

Schultz, P. W. (2000). Empathizing with nature: The effects of perspective taking on concern for environmental issues. *Journal of Social Issues, 56*(3), s. 391–406. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00174

Schultz, P. W. (2001). The structure of environmental concern: Concern for self, other people and the biosphere. *Journal of Environmental Psychology, 21*(4), s. 327–339. https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0227

Schultz, P. W. ve Zelezny, L. (1999). Values as predictors of environmental attitudes: Evidence for consistency across 14 countries. *Journal of Environmental Psychology, 19*(3), s. 255–265. https://doi.org/10.1006/jevp.1999.0129

Schultz, P. W., Gouveia, V. V., Cameron, L. D., Tankha, G., Schmuck, P. ve Franëk, M. (2005). Values and their relationship to environmental concern and conservation behavior. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 36*(4), s. 457–475. https://doi.org/10.1177/0022022105275962

Schultz, P. W., Shriver, C., Tabanico, J. J. ve Khazian, A. M. (2004). Implicit connections with nature. *Journal of Environmental Psychology, 24*(1), s. 31-42. https://doi.org/10.1016/S0272-4944(03)00022-7

Schultz, P. ve Zelezny, L. (1998). Values and proenvironmental behaviora five-country survey. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 29*(4), s. 540-558. https://doi.org/10.1177/0022022198294003

Schwartz, S. H. (1977). Normative influence on altruism. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde (s.221-279). New York: Academic Press. http://dx.doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60358-5

Schwartz, S. H. ve Howard, J. A. (1981). A normative decision-making model of altruism. P. J. (Ed.), *Altruism and helping behavior: social, personality and developmental perspectives* içinde (ss. 189-211). Lawrence Erlbaum, Hillsdale.

Sezer, Ö. (2006). Çevre korumacılıktan radikal ekolojiye. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi, 3*(5), s. 1-25. Erişim Tarihi: 18.07.2021.

https://personel.omu.edu.tr/docs/ders_dokumanlari/3971_70145_1655.pdf adresinden erişilmiştir.

Smetana, J. G., Tasopoulos-Chan, M., Gettman, D. C., Villalobos, M., Campione-Barr, N. ve Metzger, A. (2009). Adolescents' and parents' evaluations of helping versus fulfilling personal desires in family situations. *Child Development, 80*(1), s. 280–294. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01259.x

Somer, O., Korkmaz, M. ve Tatar, A. (2002). Beş faktör kişilik envanterinin geliştirilmesi –I: Ölçek ve alt ölçeklerin oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi, 17*(49), s. 21-33. Erişim Tarihi: 25.09.2020. http://www.turkpsikolojidergisi.com/PDF/TPD/49/21-36.pdf adresinden erişilmiştir.

Soto, C. J., John, O. P., Gosling, S. D. ve Potter, J. (2011). Age differences in personality traits from 10 to 65: Big Five domains and facets in a large cross-sectional sample. *Journal of Personality and Social Psychology, 100*(2), s. 330–348. http://dx.doi.org/10.1037/a0021717

Soutter, A. R. ve Mõttus, R. (2020). Big five facets' associations with pro-environmental attitudes and behaviors. *Journal of Personality, 89*(2), s. 203–215. https://doi.org/10.1111/jopy.12576

Steg, L. ve De Groot, J. (2010). Explaining prosocial intentions:Testing causal relationships in the norm activation model. *British Journal of Social Psychology, 49*(4), s. 725–743. https://doi.org/10.1348/014466609X477745

Steg, L. ve Nordlund, A. (2015). Çevresel davranışı açıklayan modeller. L. Steg, A. Van Den Berg, J.I.M. De Groot (Eds.), L.K. Cicerali, E.E. Cicerali (Çev.), *Çevre psikolojisi* içinde (s.186-188). Nobel Akademik Yayıncılık.

Steg, L. ve Vlek, C. (2009). Encouraging pro-environmental behaviour: An integrative review and research agenda . *Journal of Environmental Psychology, 29*(3), s. 309–317. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2008.10.004

Stern, P. C. (2000). New environmental theories: toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *56*(3), 407-424. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00175

Stern, P. C. ve Dietz, T. (1994). The value basis of environmental concern. *Journal of Social Issues, 50*(3), s. 65–84. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb02420.x

Stern, P. C., Dietz, T. ve Kalof, L. (1993). Value orientations, gender, and environmental concern. *Environment and Behavior*, *25*(5), s. 322-348. https://doi.org/10.1177/0013916593255002

Stern, P., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. ve Kalof, L. (1999). A Value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism. *Human Ecology Review, 6*(2), s. 81-97. Erişim Tarihi: 23.07.2020. https://www.humanecologyreview.org/pastissues/her62/62sternetal.pdf adresinden erişilmiştir.

Sungur, S. A. (2017). Lisans öğrencilerinin çevreye yönelik etik tutumları. *The Journal of Academic Social Sciences, 5*(41), s. 469-479. https://doi.org/10.16992/ASOS.12003

Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., Snelgar, R. ve Furnham, A. (2010). Egoistic, altruistic and biospheric environmental concerns: a path analytic investigation of their determinants. *Scandinavian Journal of Psychology, 51*(2), s. 139–145. https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2009.00760.x

Swim, J. K., Gillis, A. J. ve Hamaty, K. J. (2020). Gender bending and gender conformity: the social consequences of engaging in feminine and masculine pro-

environmental behaviors. *Sex Roles, 82*(1), s. 363–385. https://doi.org/10.1007/s11199-019-01061-9

Tam, K.-P. (2013). Dispositional empathy with nature. *Journal of Environmental Psychology, 35*, s. 92–104. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2013.05.004

Tapia-Fonllem, C., Corral-Verdugo, V., Gutiérrez-Sida, C., Mireles-Acosta, J. ve Tirado Medina, H. (2010). Emotions and pro-environmental behavior. V. Corral-Verdugo, C. García-Cadena, ve M. Frías-Armenta (Eds.), *Psychological approaches to sustainability: Current trends in theory research and applications* içinde (s. 247-265). Erişim Tarihi: 23.11.2021. http://www.scopus.com/inward/record.uri?partnerID=HzOxMe3b&scp=84892230352

Tatlılıoğlu, K. (2014). Üniversite öğrencilerinin beş faktör kişilik kuramına göre kişilik özellikleri alt boyutlarının bazı değişkenlere göre değerlendirilmesi. *Tarih Okulu Dergisi, 7*(17), s. 939-971. http://dx.doi.org/10.14225/Joh400

Thøgersen, J. ve Ölander, F. (2002). Human values and the vmergence of a sustainable consumption pattern: A panel study. *Journal of Economic Psychology, 23*(5), s. 605-630. https://doi.org/10.1016/S0167-4870(02)00120-4

Thompson, S. C. ve Barton, M. A. (1994). Ecocentric and anthropocentric attitudes toward the environment. *Journal of Environmental Psychology, 14*, s. 149-157. https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80168-9

Topçu, M. S., Muğaloğlu, E. Z. ve Güven, D. (2014). Fen eğitiminde sosyobilimsel konular: Türkiye örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 14*(6), s. 1-22. http://dx.doi.org/10.12738/estp.2014.6.2226

Toussaint, L. ve Webb, J. R. (2005). Gender differences in the relationship between empathy and forgiveness. *The Journal of Social Psychology, 145*(6), s. 673–685. https://doi.org/10.3200/SOCP.145.6.673-686

Tuncay, B., Yılmaz-Tüzün, Ö. ve Tuncer Teksöz, G. (2012). Moral reasoning patterns and influential factors in the context of environmental problems. *Environmental Education Research, 18*(4), s. 485–505. doi:10.1080/13504622.2011.630576

Turan, S. (2009). *Eleştirel düşünme becerilerini temel alan biyoloji dersinin ortaöğretim öğrencilerinin ekolojik etik yaklaşımlarına etkisi* (Yayın No. 239342). [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=YPX7FRTJP21CzccjKW4-2Q&no=rseseiWVW6KPDLls1F7RMw

Uçar, M. E. ve Konal, B. (2018). Öğretmenler ile lise ve üniversite öğrencilerindeki narsisizm kişilik özellikleri benlik saygısı ve duygu gereksinimi arasındaki ilişkiler. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8*(14), s. 93-136. https://doi.org/10.26466/opus.406591

Vainio, A. ve Paloniemi, R. (2014). The complex role of attitudes toward science in proenvironmental consumption in the Nordic countries. *Ecological Economics, 108*, s. 18-27. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.09.026

Van Liere, K. D. ve Dunlap, R. E. (1980). The social bases of environmental concern: a review of hypotheses, explanations and empirical evidence. *Public Opinion Quarterly, 44*(2), s. 181-197. http://dx.doi.org/10.1086/268583

Wängqvist, M., Lamb, M. E., Frisén, A. ve Hwang, C. P. (2015). Child and adolescent predictors of personality in early adulthood. *Child Development, 86*(4), s. 1253–1261. https://doi.org/10.1111/cdev.12362

Waygood, E. O. ve Avineri, E. (2016). Communicating transportation carbon dioxide emissions information: does gender impact behavioral response? *Transportation Research Part D: Transport and Environment, 48*, s. 187–202. https://doi.org/10.1016/j.trd.2016.08.026

Weisberg, Y. J., DeYoung, C. G. ve Hirsh, J. B. (2011). Gender differences in personality across the ten aspects of the big five. *Frontiers in Psychology, 2*, s. 178. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2011.00178

Wells, N. ve Lekies, K. (2006). Nature and the life course. *Children, Youth and Environments, 16*(1), s. 1-24. Erişim Tarihi: 21.09.2020. https://www.jstor.org/stable/10.7721/chilyoutenvi.16.1.0001 adresinden erişilmiştir.

Winter, D. D. (2000). Some big ideas for some big problems. *American Psychologist, 55*(5), s. 516-522. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.516

Wiseman, M. ve Bogner, F. X. (2003). A higher-order model of ecological values and its relationship to personality. *Personality and Individual Differences, 34*(5), s. 783–794. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00071-5

Wray-Lake, L., Metzger, A. ve Syvertsen, A. K. (2016). Testing multidimensional models of youth civic engagement: Model comparisons, measurement invariance, and age differences. . *Applied Developmental Science , 21*(4), s. 266-284. https://doi.org/10.1080/108886

Wyss, A., Knoch, D. ve Berger, S. (2022). When and how pro-environmental attitudes turn into behavior: The role of costs benefits and self-control. *Journal of Environmental Psychology, 79*(3), s. 101748. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101748

Xiao, C. ve McCright, A. M. (2012). A test of the biographical availability argument for gender differences in environmental behaviors. *Environment and Behavior, 46*(2), s. 241-263. https://doi.org/10.1177/0013916512453991

Xiao, C. ve McCright, A. M. (2015). Gender differences in environmental concern: Revisiting the institutional trust hypothesis in the USA. *Environment and Behavior, 47*(1), s. 17-37. https://doi.org/10.1177/0013916513491571

Yüksel, Y. ve Yıldız, B. (2019). Lise öğrencilerinin sürdürülebilirlik bilinci. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi, 4*(2), s. 222-243. Erişim Tarihi: 14.11.2022. http://ihead.aksaray.edu.tr/tr/pub/issue/46867/584263

Yıldız, S., Taştan Boz, İ. ve Yıldırım, B. (2012). Kişilik tipi ile olumlu sosyal davranış arasındaki ilişki: Marmara Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26*(1), s. 215-233. Erişim Tarihi: 08.08.2020. https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2704/35529 adresinden erişilmiştir

Yaban, E. (2020). Gelişim bağlamında çevre yanlısı davranışlar. D. H. G. Kıral-Uçar (Ed.), *Çevre psikolojisi: insan-doğa etkileşimi ve çevre davranışı* içinde (s. 301-328). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yalçın, Ö. (2009). *Ekolojik ikilemlere ilişkin tutum, toplumsal sorumluluk ve yabancılaşmanın toplumsal değer yönelimi açısından incelenmesi* (Yayın no. 250232). [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=OIuFvmGurUBKKhIftIanxA&no=C-e1fQaceXIo49hW0fkkhA

Yapıcı, E. (2009). *Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık ve ilgi düzeylerinin karşılaştırılması* (Yayın no. 249643). [Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Kr-BErvdOMFlcy4mfjn5gg&no=fA3IyShPMTHNChR-301kMA

Zelenski, J. M. ve Nisbet, E. K. (2014). Happiness and feeling connected: The distinct role of nature relatedness. *Environment and Behavior, 46*(1), s. 3–23. https://doi.org/10.1177/0013916512451901

Zelezny, L. C., Chua, P.-P. ve Aldrich, C. (2000). Elaborating on gender differences in environmentalism. *Journal of Social Issues, 56*(3), s. 443-457. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00177

EKLER

EK 1. Maltepe Üniversitesi Etik Kurul Kararı

“Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.”

EK 2. Bilgilendirilmiş Onam Formu

…/…/20..

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU
LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ

Sizi Hatice SEVER tarafından yürütülen "Ortaöğretim Öğrencilerinin Çevre Yanlısı Davranışlarının Yordayıcıları Olarak Kişilik Özellikleri, Doğayla İlişki ve Çevresel Ahlaki Muhakeme" başlıklı **araştırmaya** davet ediyoruz. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz.

Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya **katılmama** veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan **çıkma** hakkında sahipsiniz. **Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** biçiminde yorumlanacaktır. Size verilen **formlardaki** soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. Bu formlardan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacaktır.

1. **Araştırmayla İlgili Bilgiler:**
   a. Araştırmanın Amacı: Ortaöğretim öğrencilerinin çevre yanlısı davranışlarında kişilik özelliklerinin, doğayla ilişkinin ve çevresel ahlaki muhakemenin yordaycı olup olmadığını incelemek.
   b. Araştırmanın İçeriği: Araştırma, kişilik özellikleri, doğayla ilişki, çevresel ahlaki muhakeme ve çevre yanlısı davranışların ölçüldüğü korelasyonel bir araştırmadır
   c. Araştırmanın Nedeni: □ Bilimsel araştırma **X** Tez çalışması
2. **Çalışmaya Katılım Onayı:**

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya/gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. **Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı, soru sorma ve tartışma imkanı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı.** Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım takdirde herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmayacağımı anladım.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının (Kendi el yazısı ile)
İmzası:

(Varsa) Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin;

Veli veya Vasisinin (kendi el yazısı ile)

İmzası:
Not: *Bu form, iki nüsha halinde düzenlenir. Bu nüshalardan biri imza karşılığında gönüllü kişiye verilir, diğeri araştırmacı tarafından saklanır.*

EK 3. Demografik Bilgi Formu

Sevgili öğrenciler,

Bu form, yapılan araştırma kapsamında sizlerle ilgili bazı bilgileri elde etmek amacıyla hazırlanmıştır. Her soruyu dikkatlice okuyup sizin için uygun olan maddenin yanındaki kutucuğa (X) işareti koymayı unutmayınız.

1. Cinsiyeti ☐ Kız ☐ Erkek
2. Sınıf düzeyi 9. Sınıf ☐ 10. Sınıf ☐ 11. Sınıf ☐ 12. Sınıf ☐
3. Yaşınız: Gün: Ay: Yıl:
4. Annenizin öğrenim durumu:

Okuma yazma bilmiyor	☐	Okur yazar	☐
İlkokul mezunu	☐	Yüksekokul mezunu	☐
Ortaokul mezunu	☐	Üniversite mezunu	☐
Lise mezunu	☐	Yüksek Lisans ve üstü	☐

5. Babanızın öğrenim durumu:

Okuma yazma bilmiyor	☐	Okur yazar	☐
İlkokul mezunu	☐	Yüksek Okul mezunu	☐
Ortaokul mezunu	☐	Üniversite mezunu	☐
Lise mezunu	☐	Yüksek Lisans ve üstü	☐

6. Ailenizin aylık ortalama geliri:

İyi	☐	Orta	☐
Ortanın Altı	☐	Kötü	☐

7. Ailenizin genel yapısı, tutumu aşağıdakilerin hangisine uymaktadır?
   ☐ Otoriter ☐ Demokratik ☐ İlgisiz ☐ Aşırı ilgili ☐ Koruyucu
8. Ailenizle oturduğunuz konut tipi:
   ☐ Apartman dairesi ☐ Tek katlı müstakil ev ☐ Diğer: ……
9. Çevre koruma derneklerin çevre koruma etkinliklerine (yürüyüş, imza kampanyaları vb.) katılır mısınız? (TEMA, Greenpeace, Doğal Hayatı Koruma Vakfı vb.)

   Evet ☐ Hayır ☐

EK 4. Çevre Davranış Ölçeği

Aşağıda çevreye yönelik bazı davranışlar maddelenmiştir. Aşağıdaki cümleleri iyice okuyarak size en uygun gelen seçeneği çarpı (X) koyarak işaretleyiniz. Lütfen her bir cümle için sadece tek bir seçeneğe işaret koyunuz. Çalışma sırasında kimliğiniz gizli tutulacaktır. İçtenlikle vereceğiniz cevaplar için teşekkür ederim.		Her zaman	Sıklıkla	Bazen	Hiç zaman
1	Hava kirliliğini azaltmak için ulaşımda toplu taşıma araçlarını tercih ederim.				
2	Çevreyi kirleten insanları uyarırım.				
3	Çevre konusunda yeni öğrendiğim bilgileri, etrafımdakilerle paylaşırım.				
4	Etrafımdaki insanlarla çevre sorunları hakkında konuşurum.				
5	Ozon tabakasının incelmesine neden olabilecek ürünleri kullanmamaya dikkat ederim.				
6	Çiftçi olsaydım, daha çok ürün almak için çevre kirliliğine neden olabilecek maddeleri kullanmaktan kaçınmazdım.				
7	Yerlere çöp atanları uyarırım.				
8	Evimizde, enerji tasarruflu ampullerin kullanılması konusunda ailemi uyarırım.				
9	Çevre ile ilgili faaliyetlere (ağaç dikme, çöp toplama gibi) gönüllü olarak katılırım.				
10	Kullanılmış kağıtları, kağıt toplama kutularına atarım.				
11	Alışveriş yaparken plastik yerine cam şişelerde veya karton kutularda satılan ürünleri almayı tercih ederim.				
12	Enerji tasarrufu için kullanılmayan lambaları kapatırım.				
13	Diş fırçalarken veya ellerimi yıkarken suyu boş yere akıtmam.				
14	Evdeki çöpleri, geri dönüşüm için özelliklerine göre ayırırım.				
15	Alışverişlerde naylon poşet yerine çok defa kullanılabilen geri dönüşümlü poşetleri tercih ederim.				
16	Kullanılmış şişeleri biriktirerek cam geri dönüşüm kutusuna atarım.				
17	Kullanılmış pilleri, çöp kutusuna atarım.				
18	Hayvanların korunması için düzenlenen faaliyetlere gönüllü olarak katılırım.				
19	Sağlığıma zarar verse bile cep telefonu kullanırım.				
20	Fosfat gibi su kirliliğine neden olan maddeleri içeren deterjanları kullanmamaları konusunda etrafımdakileri uyarırım.				
21	Denizi kirletenleri uyarırım.				
22	Kömür gibi fosil yakıtlar yerine rüzgar, su, güneş gibi alternatif enerji kaynaklarının kullanılmasını desteklerim.				
23	Plastik, kağıt, metal kutu gibi maddeleri çöpe atmak yerine yeniden kullanılabilecek başka bir maddeye dönüştürmeye çalışırım.				
24	Otobüs egzozlarından siyah bir dumanın çıktığını gördüğümde büyüklerime durumu anlatırım.				
25	Denize kirli suların akıtıldığını gördüğümde gerekli yere şikayet ederim.				

EK 5. Ekolojik İkilemler Formu

Aşağıda her bir senaryoya ilişkin kararınızı Evet veya Hayır olarak işaretledikten sonra, bir sonraki bölümde verdiğiniz kararı etkileyen durumlara dair maddeleri önem derecesine göre yuvarlak içine alarak işaretleyiniz. Örneğin 1. senaryoda eğer kararınız hayır ise bu kararı vermenizde her bir maddenin ne kadar etkisi olduğunu düşünerek işaretleme yapabilirsiniz. Lütfen her bir durum için sadece tek bir seçeneğe işaret koyunuz.

1) Antalya'nın dağ köylerinden birinde yaşayan bir çiftçi kendi arazisi içinde kalan ve birçok çeşitte ağacın olduğu büyük bir bölgedeki bütün ağaçları kesip ekili alana çevirmiştir. Çiftçi bunu köydeki diğer arazi sahipleri gibi daha fazla gelir elde etmek için yapmıştır. Ancak çiftçinin arazisinin de içinde olduğu bu alan ve çevresindeki ağaçlık alanlar ülkemizde çok nadir görülen bir kuş türüne besin sağlamakta ve yüzlerce endemik türe de yuva olmaktadır. Sizce çiftçinin bu davranışı doğru mudur?
   Evet……. Hayır……

Kararınızı vermede aşağıdaki maddelerin her biri ne kadar önemli oldu? Lütfen her bir madde için **çok, oldukça, biraz, az, hiç** seçeneklerinden sadece birini daire içine alınız.

Çok Oldukça Biraz Az Hiç	1. Kestiği ağaçların sadece kendi arazisi içinde kalıyor olması
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	2. Çiftçinin daha fazla gelir elde edecek olması
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	3. Bölgede hava kirliliğinin artmasının orada yaşayan insanların sağlığını olumsuz etkileyecek olması
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	4. Bölgedeki nadir kuş türünü gözlemlemek için köye gelen yerli ve yabancı turistlerin sayısının azalacak olması
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	5. Bu bölgede yaşayan bahsi geçen kuş türünün neslinin tükenme tehlikesi
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	6. Kesilen ağaçların bölgedeki canlı yaşamının dengesini bozması

2) İlk olarak 1940'ların sonunda kullanılmaya başlayan plastik şişeler artık hayatımızın vazgeçilmezleri arasındadır. Petrokimyasal reçineden üretilen bu şişeler, farklı kalitede plastiklerden üretiliyor. Yağ, ilaç, şampuan gibi maddelerin saklanmasında kullanıldığı gibi en yaygın kullanılanları ise hepimizin bildiği PET (polietilen terefitalat) şişelerdir. Taşıma kolaylığı nedeniyle cam şişe yerine pet şişeleri daha çok tercih ediyoruz, evlerimizde de cam seçeneği olmasına rağmen plastik damacana su kullanıyoruz. Bu plastik kullanımıyla ilgili en büyük problemse deniz yaşamını tehlikeye atmasıdır. Kullanılmış tüm plastik ambalajların %32'si su akıntıları nedeniyle dünyanın herhangi bir yerine rahatlıkla taşınmakta ve dünya okyanuslarını kirletmektedir. Diğer yandan doğada çözünmesi 1000 yılı bulan bu plastikler kara yaşamını tehdit etmektedir. Biliyorsunuz ki ülkemizde plastik poşet kullanımı artık ücretlendiriliyor. Plastik atıkların azaltılması adına ülkemizde pet şişe kullanımına yasak koymak ya da şişe ücretlerinde bir artışa gitmek gibi uygulamalara destek verir miydiniz?
   Evet……. Hayır……

Kararınızı vermede aşağıdaki maddelerin her biri ne kadar önemli oldu? Lütfen her bir madde için **çok, oldukça, biraz, az, hiç** seçeneklerinden sadece birini daire içine alınız.

Çok Oldukça Biraz Az Hiç	1. Cam şişelerin plastik şişelere göre daha ağır olması ve yanımda taşımanın güç olması
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	2. Kullan at ürünlerin kullanışlı ve pratik olması.
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	3. Cam şişe kullanmanın insan sağlığı için faydalı olması.
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	4. Denizlerde plastik atıklardan zehirlenen canlıları ileride bizim de tüketecek olma ihtimalimizin olması.
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	5. İnsanların artık dünyanın tolere edemeyeceği kadar atık üretmesi ve ekosistemi bozması
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	6. Dünyanın ve bizim dışımızdaki canlıların da yaşamına devam etmesinin gerekliliği

3) Marmara Bölgesi'nde zengin bir ekosisteme sahip ve içinde binlerce endemik türü barındıran güzel bir milli park alanı vardır ve burası boş zaman etkinlikleri (piknik, kamp vb.) için de oldukça popüler bir yerdir. Ancak bölgede yerel halktan gelen çöplerle ilgili büyük bir sorun yaşanmaktadır. Çöp depolama sahası birkaç ay önce tam kapasiteye ulaşmış ve çöplerin artık milli parkın kıyı bölgesinden denize karışmaya başladığı görülmüştür. Denizde ve park alanı içinde oluşmaya başlayan kirlilik nedeniyle de ilçede yoğun bir koku problemi yaşanmaya başlamıştır. Yerel yönetim bu durumla ilgili yeni bir atık sistemi kurmaya karar vermiştir. Vatandaşlar tüm çöplerini belirlenen 7 kategoriye (kâğıt, cam, plastik, metal ve alüminyum, ilaç, pil ve organik atık) göre ayrıştıracak ve çöplerini ayrıştırmayanlar para cezası ödeyecektir. Ayrıca bu yeni atık sisteminin oluşturulması için vatandaşlardan belirli miktarda aylık ücret alınacaktır. Siz bu çözüm önerisinin gerçekleştirilmesine destek verir miydiniz?
Evet……. Hayır……

Kararınızı vermede aşağıdaki maddelerin her biri ne kadar önemli oldu? Lütfen her bir madde için **çok, oldukça, biraz, az, hiç** seçeneklerinden sadece birini daire içine alınız.

Çok Oldukça Biraz Az Hiç	1. Günlük yaşamımdaki alışkanlıklarımı değiştirmenin benim için zor olup olmadığı
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	2. Ekonomik durumumun yeni bir vergi daha ödemeye uygun olup olmadığı
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	3. Boş zaman etkinlikleri için yakınlarda alternatif bir alanın olmaması
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	4. Temiz ve sağlık çevrede yaşamanın insan sağlığı için önemi
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	5. Kirliliğin tüm bölgedeki ve denizdeki ekosistemi bozuyor olması
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	6. O bölgedeki insan dışındaki pek çok canlının yaşama hakkının olması

4) Yaşadığınız şehirde vatandaşların %50'sinden fazlası yoksulluk içindedir. Şehrin belediye başkanı, daha fazla istihdam fırsatı yaratmak ve şehrin ekonomisini canlandırmak adına bir turizm tesisi açacağını ve bu projeyi halkın oyuna sunacağını ifade ediyor. Ancak, yerel halkın ekonomik yaşamını iyileştirmek için binlerce türün yaşadığı 300 dönümlük bir ormanı ortadan kaldırılarak tesisin bu alana yapılması söz konusu. Siz katılacağınız bu oylamada bu turistik tesisin kurulması için oy verir miydiniz?
Evet……. Hayır……

Kararınızı vermede aşağıdaki maddelerin her biri ne kadar önemli oldu? Lütfen her bir madde için **çok, oldukça, biraz, az, hiç** seçeneklerinden sadece birini daire içine alınız.

Çok Oldukça Biraz Az Hiç	1. Şehirde yaşayan insanların bu işe ne kadar ihtiyacı olduğu
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	2. Şehrin tanınmaya ve gelecek turistlerin yaratacağı ekonomik canlanmaya ihtiyacının olması
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	3. Alternatif iş olanakları oluşturma ihtimalinin bulunup bulunmaması
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	4. Şehirde yaşayanların temiz hava almak ve yeşil alanda vakit geçirmeye ihtiyacının olması
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	5. İnsanların artık dünyanın tolere edemeyeceği kadar atık üretmesi ve ekosistemi bozması
Çok Oldukça Biraz Az Hiç	6. Dünyanın ve bizim dışımızdaki canlıların da yaşamına devam etmesinin insan yaşamı kadar önemli olması

EK 6. Beş Faktör Kişilik Ölçeği

Aşağıda sizi tanımlamaya çalışan (ya da tanımlayamayan) birtakım özellikler yer almaktadır. Bu özelliklerin sizi ne kadar / ne oranda yansıttığını ya da yansıtmadığını belirtmek için sizi en iyi tanımlayan rakamı her bir özelliğin yanına yazınız.

1 **Hiç katılmıyorum**	2 **Katılmıyorum**	3 **Ne katılıyorum ne de katılmıyorum (kararsızım)**	4 **Katılıyorum**	5 **Kesinlikle katılıyorum**

"Kendimi …….biri olarak görüyorum."

	1. Konuşkan
	2. Başkalarında hata arayan
	3. İşini tam yapan
	4. Bunalımlı, melankolik
	5. Orijinal, yeni görüşler ortaya koyan
	6. Ketum, vakur
	7. Yardımsever ve çıkarcı olmayan
	8. Biraz umursamaz
	9. Rahat, stresle kolay baş eden
	10. Çok değişik konuları merak eden
	11. Enerji dolu
	12. Başkalarıyla sürekli didişen
	13. Güvenilir bir çalışan
	14. Gergin olabilen
	15. Maharetli, derin düşünen
	16. Heyecan yaratabilen
	17. Affedici bir yapıya sahip
	18. Dağınık olma eğiliminde
	19. Çok endişelenen
	20. Hayal gücü yüksek
	21. Sessiz bir yapıda
	22. Genellikle başkalarına güvenen
	23. Tembel olma eğiliminde olan
	24. Duygusal olarak dengeli, kolayca keyfi kaçmayan

	25. Keşfeden, icat eden
	26. Atılgan bir kişiliğe sahip
	27. Soğuk ve mesafeli olabilen
	28. Görevi tamamlanıncaya kadar sebat edebilen
	29. Dakikası dakikasına uymayan
	30. Sanata ve estetik değerlere önem veren
	31. Bazen utangaç, çekingen olan
	32. Hemen hemen herkese karşı saygılı ve nazik olan
	33. İşleri verimli yapan
	34. Gergin ortamlarda sakin kalabilen
	35. Rutin işleri yapmayı tercih eden
	36. Sosyal, girişken
	37. Bazen başkalarına kaba davranabilen
	38. Planlar yapan ve bunları takip eden
	39. Kolayca sinirlenen
	40. Düşünmeyi seven, fikirler geliştirebilen
	41. Sanata ilgisi çok az olan
	42. Başkalarıyla işbirliği yapmayı seven
	43. Kolaylıkla dikkati dağılan
	44. Sanat, müzik ve edebiyatta çok bilgili

Not: Lütfen kontrol ediniz, bütün ifadelerin yanına bir rakam yazdınız mı?

EK 7. Doğayla İlişki Ölçeği

Aşağıda doğayla ilişkinize veya deneyiminize yönelik bazı maddeler listelenmiştir. Lütfen aşağıda gösterildiği gibi 1'den 5'e kadar derecelendirmeyi (rakamları) kullanarak her bir ifadeye ne ölçüde katıldığınızı değerlendirin. Lütfen "çoğu insanın" hissettiğini düşündüğünüz gibi değil, gerçekten hissettiğiniz gibi yanıt verin.

5 **Kesinlikle Katılıyorum**	4 **Katılıyorum**	3 **Kararsızım**	2 **Katılmıyorum**	1 **Kesinlikle Katılmıyorum**

____ Kötü havada bile dışarıda olmayı severim.

____ Bazı türlerin nesli devam etmese de olur.

____ İnsanların doğal kaynakları istedikleri gibi kullanma hakları vardır.

____ İdeal tatil yerim uzak, el değmemiş bir doğa alanıdır.

____ Davranışlarımın çevreyi nasıl etkilediğini düşünürüm.

____ Toprakla uğraşmak ve ellerimi kirletmekten hoşlanırım.

____ Doğaya ve çevreye bağlılığım ruhumun bir parçasıdır.

____ Çevre sorunlarının farkındayım.

____ Nerede olursam olayım yabani hayat ilgimi çeker.

____ Doğal alanlara sık gitmem.

____ Çevre konusunda ne yaparsam yapayım dünyanın öteki yerlerindeki problemlere çözüm olmayacaktır.

____ Kendimi doğanın bir parçası olarak görüyorum.

____ Medeniyetten uzak, ormanın derinliklerinde olma düşüncesi beni korkutur.

____ Doğa ile ilgili hislerim yaşam tarzımı etkilemez.

____ Hayvanlar ve bitkiler insanlardan daha az haklara sahip olmalıdır.

____ Şehrin ortasında bile etrafımdaki doğayı fark ederim.

____ Doğa ile ilişkim benliğimin önemli bir parçasıdır.

____ Doğayı koruma çalışmaları gereksizdir, çünkü doğa insanların yol açtığı sorunlara karşı kendini yenileyecek kadar güçlüdür.

____ İnsan dışındaki canlıların durumu, insanoğlunun geleceğinin bir göstergesidir.

____ Hayvanların çektiği acıları umursarım.

____ Dünyaya ve canlıların tümüne oldukça bağlıyım.

ÖZGEÇMİŞ

Hatice SEVER

Eğitim

Derece	Yıl	Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı
Yüksek Lisans	2023	Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı
Lisans	2015	Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı
Lise	2011	Semiha Şakir Anadolu Lisesi

İş/İstihdam

2016-2021	Pozitif Gelişim Spor ve Aktivite Merkezi, Psikolojik Danışman
2021-2022	Maya Vakfı, Sosyal Uyum Saha Çalışanı

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

Yıl	Kurum
2019	Türk Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Derneği, Üye
2019	Kozalak Derneği, Yönetim Kurulu Üyesi